

TEŞEKKÜR

Kadın istihdamının ÷lke ekonomilerinin kalkınmasındaki yeri hep tartışılmıştır. Ülkelerin kalkınma sürecinde kadın istihdamının izlediği yol önemlidir. Bu çalışma azgelişmiş bir bölge olan GAP Bölgesinde kadın istihdamı ve kalkınma ilişkisini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışma konusunun belirlenmesinden son şeklini alıncaya kadar geçen sürede benden sonsuz sabrını, engin bilgisini ve desteğini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Sayın Prof. Dr. Mustafa Pirili'ye, anket sorularının hazırlanmasında destek olan Sayın Dr. Mehmet Marangoz'a ve Bölüm Başkanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Sadettin Paksoy'a anketlerin uygulanmasında yanımda yer alan arkadaşım Arş.Gör. İhsan Kuran'a ve Sayın Filiz Akgün'e, bölümdeki çok değerli hocalarıma ve arkadaşlarıma sonsuz teőekkürü borç bilirim...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TEŞEKKÜR.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
1. GİRİŞ.....	1
2. ÇALIŞMANIN AMACI.....	2
3. ÇALIŞMANIN VARSAYIMLARI.....	3
4. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ.....	3
5. ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KALKINMA VE AZGELİŞMİŞLİK.....	4
1.1. KALKINMA KAVRAMI.....	4
1.1.1. Kalkınmanın Anlamı.....	4
1.1.2. Kalkınma veya Gelişme ve Büyüme Kavramları.....	4
1.1.3. Kalkınma Hızı.....	6
1.1.4. Kalkınmanın Ölçülmesi.....	7
1.2. AZGELİŞMİŞ ÜLKELER VE KALKINMA.....	8
1.2.1. Azgelişmiş Ülkelerin İktisadi Özellikleri.....	12
1.2.2. Azgelişmiş Ülkelerin Demografik Özellikleri.....	13
1.2.3. Azgelişmiş Ülkelerin Teknolojilerinin Özellikleri.....	14
1.2.4. Azgelişmiş Ülkelerin Toplumsal ve Kültürel Özellikleri.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

2. KALKINMA TEORİLERİ VE KALKINMA STRATEJİLERİ.....	16
2.1. KALKINMA TEORİLERİ.....	16
2.1.1. Dengeli Kalkınma Teorisi.....	17
2.1.1.1. Rosenstein-Rodan'ın Görüşleri.....	18
2.1.1.2. Nurkse'ün Görüşleri.....	20
2.1.1.3. Lewis ve Sınırsız Emek Arzı İle Kalkınma.....	21
2.1.2. Dengesiz Kalkınma Teorisi.....	22
2.1.2.1. Hirschman ve Dengesiz Kalkınma.....	23
2.2. KALKINMA STRATEJİLERİ.....	25
2.2.1. İthal İkameci Kalkınma Stratejisi.....	25
2.2.2. İhracata Dönük Kalkınma Stratejisi.....	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSTİHDAM VE KALKINMA.....	29
------------------------------	----

3.1. İSTİHDAM.....	29
3.1.1. İstihdam Düzeyi.....	30
3.2. İŞSİZLİK.....	31
3.3. İSTİHDAM POLİTİKALARI.....	33
3.4. İSTİHDAM ve KALKINMA İLİŞKİSİ.....	36
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
4. KADIN İSTİHDAMI VE KALKINMA.....	38
4.1. DÜNYADA KADIN İSTİHDAMI.....	39
4.1.1. Dünyada Kadın İşgücüne Katılma Oranları.....	41
4.2. AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE KADIN İSTİHDAMI.....	43
4.2.1. Azgelişmiş Ülkelerde Kadın İstihdamının Yapısı.....	43
4.2.2. Azgelişmiş Ülkelerde Eğitim ve Toplumsal Değerler.....	46
4.3. TÜRKİYE’DE KADIN İSTİHDAMI.....	47
4.3.1. Türkiye’de Kadın İstihdamının Sektörlere Göre Dağılımı.....	49
4.3.2. Türkiye’de Kadın İstihdamının Kır ve Kente Göre Dağılımı.....	51
4.3.3. Türkiye’de Kadın İşgücününün Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	53
4.3.4. Türkiye’de Kadın Çalışanların Yaşlarına Göre İşgücüne Katılımları...54	
4.4. KADIN İSTİHDAMI ve KALKINMA İLİŞKİSİ.....	56
BEŞİNCİ BÖLÜM	
5. GAP KAPSAMINDA BÖLGESEL KALKINMA SÜRECİNDE İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ GELİŞMELER.....	58
5.1. GAP BÖLGESİNDE İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM.....	58
5.1.1. Bölgesel Kalkınma ve GAP.....	59
5.1.2. Demografik Yapı.....	60
5.1.2.1. Nüfus ve Nüfus Artış Hızı.....	60
5.1.2.2. GAP Bölgesinde Nüfusun Kırsal ve Kentsel Dağılımı.....	61
5.1.2.3. GAP Bölgesinde Nüfusun Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı.....	62
5.1.3. Bölgede İstihdamın Yapısı.....	63
5.1.3.1. Bölgede İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı.....	63
5.1.3.2. Bölgede İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı.....	65
5.2. ŞANLIURFA’DA NÜFUSUN SOSYAL ve EKONOMİK YAPISI.....	65
5.2.1. Şanlıurfa’da Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı.....	66
5.2.2. Şanlıurfa’da Nüfusun Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	66
5.2.3. Şanlıurfa’da Nüfusun Kent ve Kıra Göre Dağılımı.....	68
5.2.4. Şanlıurfa’da İşgücününün Cinsiyete Göre Dağılımı.....	68
5.2.5. Şanlıurfa’da İşgücününün Sektörlere Göre Dağılımı.....	69
ALTINCI BÖLÜM	
6. GAP BÖLGESİNİN SOSYO EKONOMİK KALKINMASINDA KADIN İSTİHDAMININ YERİ ŞANLIURFA ÖRNEĞİ KONULU ALAN ARAŞTIRMASI.....	71
6.1. ARAŞTIRMA EVRENİ VE ÖRNEKLEM.....	71
6.2. SORU KAĞIDI.....	72
6.3. VERİ TOPLAM YÖNTEMLERİ VE ÇÖZÜMLEME.....	72

6.4. ŞANLIURFA'DA KADININ TOPLUMSAL YAPISI.....	73
6.4.1. Yaş.....	73
6.4.2. Medeni Durum.....	73
6.4.3. Yaş ve Medeni Durumlarının İlişkisi.....	74
6.4.4. Eğitim Durumu.....	75
6.4.5. Yaş ve Eğitim Durumlarının İlişkisi.....	75
6.4.6. Medeni Durum Eğitim Durumu İlişkisi.....	76
6.4.7. Eşlerinin Eğitim Durumu.....	77
6.4.8. Kaç Yıldır Şanlıurfa'da Olduklarıyla Daha Önce Nerede Yaşadıklarının İlişkisi.....	77
6.4.9. Şanlıurfa'ya Gelme Nedenleri.....	78
6.4.10. Geldikleri Yerle Bağlantıları.....	79
6.4.11. Ücret Dışında Gelir ve Daha Önce Yaşadıkları Yer İlişkisi.....	80
6.4.12. Çocuklarının Çalışma Durumu.....	81
6.4.13. Yaşadıkları Yerdeki Sosyal İlişkileri.....	81
6.4.14. Çocuk Sayısı.....	82
6.4.15. Yaş ve Çocuk Sayısı İlişkisi.....	83
6.4.16. Eğitim Durumu ve Çocuk sayısı İlişkisi.....	83
6.5. ŞANLIURFA'DA KADININ EKONOMİK HAYATTAKİ YERİ.....	85
6.5.1. Kadın Çalışanların Kaç Yıldır Çalıştıkları.....	85
6.5.2. Yaş ve Kaç Yıldır Çalıştıklarının İlişkisi.....	85
6.5.3. Sektörel Dağılım.....	86
6.5.4. Yaş ve Çalıştıkları İş İlişkisi.....	87
6.5.5. Eğitim Durumu ve Çalıştıkları İş İlişkisi.....	88
6.5.6. Eşlerinin Çalışma Durumu.....	88
6.5.7. Eşlerinin Çalışması ve Eşlerinin Hangi İşte Çalıştığı İlişkisi.....	89
6.5.8. Kadınların Çalıştığı İşe Göre Eşlerinin Hangi İşte Çalıştığı İlişkisi.....	89
6.5.9. İş Bulma Olanakları.....	90
6.5.10. Yaş ve İşlerini Nasıl Bulduklarının İlişkisi.....	91
6.5.11. Aylık Gelir.....	92
6.5.12. Aylık Gelir ve Eğitim Düzeyi İlişkisi.....	93
6.5.13. Aylık Gelir ve Çalışma Saati İlişkisi.....	94
6.5.14. Sosyal Güvence.....	94
6.5.15. Çalıştıkları İş ve Sosyal Güvence İlişkisi.....	95
6.5.16. Eğitim Durumu ve Sosyal Güvence İlişkisi.....	96
6.5.17. Aylık Gelirin Tüketimi.....	96
6.5.18. Aylık Gelirin Tüketimi ve Yaş İlişkisi.....	97
6.5.19. Aylık Gelirin Tüketimi ve Medeni Durum İlişkisi.....	98
6.5.20. Kadın Çalışanların Çocuklarının Durumu.....	98
6.5.21. Çocuklarıyla Kimin İlgilendiği ve Eğitim Durumu İlişkisi.....	99
6.5.22. Çalışma Saatleri.....	100
6.5.23. Çalışma Saatleri ve Eğitim Durumu İlişkisi.....	101
6.5.24. Çalışma Saatleri ve Çalışılan İş İlişkisi.....	102
6.5.25. İşyerine Ulaşım.....	102
6.5.26. İşyerine Ulaşım ve Çalışılan İş İlişkisi.....	103
6.6. KADIN ÇALIŞANLARIN HARCAMA ALIŞKANLIKLARI.....	104
6.6.1. Aylık Et Tüketimi.....	104
6.6.2. Aylık Et Tüketimi ve Aylık Gelir İlişkisi.....	104

6.6.3. Çalışılan İş ve Aylık Et Tüketimi İlişkisi.....	105
6.6.4. Kahvaltılık Tüketimi.....	106
6.6.4.1. Peynir Tüketimi ve Aylık Gelir İlişkisi.....	108
6.6.4.2. Sosis Tüketimi ve Aylık Gelir İlişkisi.....	108
6.6.4.3. Ev Ekmeği Tüketimi ve Aylık Gelir İlişkisi.....	109
6.6.4.4. Domates Patlıcan Közlemesi Tüketimi ve Aylık Gelir İlişkisi..	109
6.6.5. Beyaz Eşya Kullanımı.....	110
6.6.6. Televizyon Programlarındaki Tercihleri.....	111
6.6.6.1. Haber Programı İzleme Alışkanlığı ve Eğitim Durumu İlişkisi.	111
7. SONUÇ.....	113
KAYNAKLAR.....	117
EK I.....	120
ÖZET.....	123
ABSTRACT.....	124

ÇİZELGELER DİZİNİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ÇİZELGELERİ

Çizelge 4.1. Küresel İşgücü Piyasasının Durumu.....	42
Çizelge 4.2. Küresel İşgücüne Katılım Oranları.....	42
Çizelge 4.3. Türkiye’de İşgücünün Ekonomik Sektörlere Göre Dağılımı.....	50
Çizelge 4.4. Türkiye’de Kırsal ve Kentsel Alanlara ve Cinsiyete Göre İKO.....	51
Çizelge 4.5. Türkiye’de Kır ve Kente Göre Kadın İKO.....	52
Çizelge 4.6. Türkiye’de Tarım Dışı Kadın İşgücünün Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	53
Çizelge 4.7. Türkiye’de Öğrenim Durumu Ve Yıllara Göre Kadın İKO, Kent.....	54
Çizelge 4.8. Türkiye’de Kadın İşgücünün Yaşa Göre İKO, Kent.....	55

BEŞİNCİ BÖLÜM ÇİZELGELERİ

Çizelge 5.1. GAP Bölgesinin Seçilmiş Göstergelerle Türkiye ile Karşılaştırılması...60	60
Çizelge 5.2. GAP Bölgesi’nde Kentsel ve Kırsal Nüfusun Toplam İçindeki Yeri.....61	61
Çizelge 5.3. GAP İlleri Kent-Kır Nüfus Artış Hızları.....62	62
Çizelge 5.4. Okur Yazar Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı.....63	63
Çizelge 5.5. GAP Bölgesinde İstihdamın Sektörlere Dağılımı.....64	64
Çizelge 5.6. İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı.....65	65
Çizelge 5.7. Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı.....66	66
Çizelge 5.8. Nüfusun Cinsiyete Ve Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....67	67
Çizelge 5.9. Şanlıurfa’da Nüfusun Kır Ve Kente Göre Dağılımı.....68	68
Çizelge 5.10. Şanlıurfa’da İşgücünün Cinsiyete Göre Dağılımı.....69	69
Çizelge 5.11. Şanlıurfa’da Cinsiyete Göre İKO.....69	69
Çizelge 5.12. Şanlıurfa’da İşgücünün Sektörlere Göre Dağılımı.....70	70

ALTINCI BÖLÜM ÇİZELGELERİ

Çizelge 6.1. Araştırmaya Katılanların Yaş Gruplarına Göre Medeni Durumlarının Dağılımı.....74	74
Çizelge 6.2. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Yaşlarının Dağılımı.....76	76
Çizelge 6.3. Araştırmaya Katılanların Medeni Durumlarına Göre Eğitim Durumlarının Dağılımı.....76	76
Çizelge 6.4. Araştırmaya Katılanların Daha Önce Nerede Yaşadıklarına Göre Kaç Yıldır Şanlıurfa’da Yaşadıklarının Dağılımı.....78	78
Çizelge 6.5. Araştırmaya Katılanların Başka Gelirlerinin Olup Olmadığına Göre Daha Önce Nerede Yaşadıklarının Dağılımı.....80	80
Çizelge 6.6. Araştırmaya Katılanların Yaşlarına Göre Çocuk Sayısının Dağılımı...83	83
Çizelge 6.7. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Sahip Oldukları Çocuk Sayısının Dağılımı.....84	84
Çizelge 6.8. Araştırmaya Katılanların Kaç Yıldır Çalıştıklarına Göre Yaşlarının Dağılımı.....86	86
Çizelge 6.9. Araştırmaya Katılanların Yaşlarına Göre Hangi İşte Çalıştıklarının Dağılımı.....87	87

Çizelge 6.10. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Hangi İşte Çalıştığına Dağılımı.....	88
Çizelge 6.11. Araştırmaya Katılanların Eşlerinin Çalışma Durumuna Göre Hangi İşte Çalıştığına Dağılımı.....	89
Çizelge 6.12. Araştırmaya Katılanların Hangi İşte Çalıştığına Göre Eşlerinin Hangi İşte Çalıştığına Dağılımı.....	90
Çizelge 6.13. Araştırmaya Katılanların İşlerini Nasıl Bulduklarına Göre Yaşlarının Dağılımı.....	92
Çizelge 6.14. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Aylık Gelirlerinin Dağılımı.....	93
Çizelge 6.15. Araştırmaya Katılanların Çalışma Saatlerine Göre Aylık Gelirlerinin Dağılımı.....	94
Çizelge 6.16. Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları İşe Göre Sosyal Hangi Sosyal Güvenlik Servisinden Yararlandıklarının Dağılımı.....	95
Çizelge 6.17. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Sosyal Hangi Sosyal Güvenlik Servisinden Yararlandıklarının Dağılımı.....	96
Çizelge 6.18. Araştırmaya Katılanların Gelirlerini Nasıl Harcadıklarına Göre Yaşlarının Dağılımı.....	97
Çizelge 6.19. Araştırmaya Katılanların Gelirlerini Nasıl Harcadıklarına Göre Medeni Durumlarının Dağılımı.....	98
Çizelge 6.20. Araştırmaya Katılan Kadınların Çalışırken Çocuklarıyla Kimin İlgilendiğinin Eğitim Durumlarına Dağılımı.....	100
Çizelge 6.21. Araştırmaya Katılanların Çalışma Saatlerine Göre Eğitim Durumlarının Dağılımı.....	101
Çizelge 6.22. Araştırmaya Katılanların Hangi İşte Çalıştıklarına Göre Çalışma Saatlerinin Dağılımı.....	102
Çizelge 6.23. Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları İşe Göre İşyerine Nasıl Ulaştıklarının Dağılımı.....	103
Çizelge 6.24. Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirlerine Göre Aylık Et Tüketimlerinin Dağılımı.....	105
Çizelge 6.25. Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları İşe Göre Aylık Et Tüketimlerinin Dağılımı.....	106
Çizelge 6.26. Araştırmaya Katılanların Kahvaltılık Tüketimlerinin Dağılımı.....	107
Çizelge 6.27. Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirlerine Göre Peynir Tüketimlerinin Dağılımı.....	108
Çizelge 6.28. Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirlerine Göre Sosis Tüketimlerinin Dağılımı.....	108
Çizelge 6.29. Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirlerine Göre Ev Ekmeği Tüketimlerinin Dağılımı.....	109
Çizelge 6.30. Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirlerine Göre Domates Patlıcan Közlemesi Tüketimlerinin Dağılımı.....	110
Çizelge 6.31. Araştırmaya Katılanların Beyaz Eşya Kullanımının Dağılımı.....	110
Çizelge 6.32. Araştırmaya Katılanların Televizyon Programlarındaki Tercihlerinin Dağılımı.....	111
Çizelge 6.33. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Haber Programları İzleme Oranlarının Dağılımı.....	112

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 6.1. Araştırmaya Katılanların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	73
Şekil 6.2. Araştırmaya Katılanların Medeni Durumlarına Göre Dağılımları.....	74
Şekil 6.3. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı.....	75
Şekil 6.4. Araştırmaya Katılanların Eşlerinin Eğitim Durumları.....	77
Şekil 6.5. Araştırmaya Katılanların Şanlıurfa'ya Gelme Nedenlerinin Dağılımı.....	79
Şekil 6.6. Araştırmaya Katılanların Geldikleri Yerle Bağlantılarının Nedeni.....	80
Şekil 6.7. Araştırmaya Katılanların Çocuklarının Hangi İşte Çalıştığının Dağılımı..	81
Şekil 6.8. Araştırmaya Katılanların Yaşadıkları Yerde En Çok Kimlerle Görüşüklerinin Dağılımı.....	82
Şekil 6.9. Araştırmaya Katılanların Kaç Çocuğunun Olduğunun Dağılımı.....	83
Şekil 6.10. Araştırmaya Katılanların Kaç Yıldır Çalıştığının Dağılımı.....	85
Şekil 6.11. Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları İşe Göre Dağılımı.....	87
Şekil 6.12. Araştırmaya Katılanların Eşlerinin Çalışıp Çalışmadığının Dağılımı.....	89
Şekil 6.13. Araştırmaya Katılanların İşlerini Nasıl Bulduklarının Dağılımı.....	91
Şekil 6.14. Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirlerinin dağılımı.....	93
Şekil 6.15. Araştırmaya Katılanların Sosyal Güvencesinin Olup Olmadığına Göre Dağılımı.....	95
Şekil 6.16. Araştırmaya Katılanların Gelirlerini Nasıl Harcadıklarının Dağılımı.....	97
Şekil 6.17. Araştırmaya Katılanların Çalışırken Çocuklarıyla Kimin İlgilendiğinin Dağılımı.....	99
Şekil 6.18. Araştırmaya Katılan Kadınların Günde Kaç Saat Çalıştıklarının Dağılımı.....	101
Şekil 6.19. Araştırmaya Katılanların İşyerine Ulaşımı Nasıl Sağladıklarının Dağılımı.....	103
Şekil 6. 20. Araştırmaya Katılanların Aylık Et Tüketimlerinin Dağılımı.....	104

KISALTMALAR

ÇATOM	: Çok Amaçlı Toplum Merkezleri
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DVF	: Doğrudan Verimli Faaliyetler
GAD	: Gender and Development
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
ILO	: International Labour Organization
İKO	: İşgücüne Katılım Oranı
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
KSSGM	: Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü
MEKSA	: Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı
OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development
SSS	: Sosyal Sabit Sermaye
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
VCD	: Video Compact Disc
W.B.	: The World Bank
WID	: Women in Development

1.GİRİŞ

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar üretimin her aşamasında yer almalarına rağmen toplumdaki konuları itibariyle her zaman ikinci planda bulunmuşlardır. Gerek ekonomik gerekse toplumsal alanda ikinci planda yer almalarının temelinde erkek egemen kültüre dayalı cinsiyet ayrımcılığı yatmaktadır. Kadınların üretime katkıları yadsınamayacak oranlarda gerçekleşirken, toplumsal ve ekonomik kalkınmanın olanaklarından yeterli ölçülerde yararlanamamaktadırlar. Öte yandan dünya genelinde yoksulluk ve sefaletten en çok etkilenen yine kadın nüfustur.

Toplumsal alandaki cinsiyet ayrımcılığı üretim süreci içinde de yerini almış ve kadına yönelik eşitsizlikler çalışma yaşamında da etkisini göstermeye başlamıştır. Çalışma yaşamında görülen cinsiyet ayrımcılığı, kadının aynı işi yapmasına rağmen düşük ücret alması, aynı eğitim düzeyinde olmasına rağmen yönetim konularının kadınlara verilmemesi ve uzun çalışma saatleri gibi farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Toplumsal ve ekonomik anlamda cinsiyete dayalı ayrımcılığın en yoğun yaşandığı ülkeler ekonomik kalkınmasını tamamlamamış ve geleneksel yapının hakimiyetini koruduğu azgelişmiş ülkelerdir.

Gelişmiş ve azgelişmiş ülke ayrımı ekonomi literatüründe İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde yerini almıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomi biliminin en ağırlıklı konularının başında azgelişmişlik ve buna bağlı olarak da kalkınma gelmektedir. Azgelişmiş ülkelerde doğum oranlarının yüksek gerçekleşmesi, nüfusun fazla olmasına yol açmaktadır. Nüfus fazlalığı ise emek arzının istihdam kapasitesinin üstünde gerçekleşmesine yol açmaktadır. Bu emek arzının içinde kadın işgücü de yerini almaktadır. Ancak azgelişmiş ülkeler kalkınma sürecinde bütün bu işgücünü istihdam edecek yatırım kapasitesine sahip değildir.

Tarihsel süreç içinde kadın her zaman üretimin içinde yerini almıştır. Ancak bu genellikle aile içi üretime katkı biçiminde değerlendirildiğinden bir çalışma olarak görülmemiştir. İthal ikameci kalkınma modellerinin iflas edip dışa dönük kalkınma modellerinin uygulanmaya başlandığı 1970'li yıllardan bu yana, kadınlar da kendileri için belirlenmiş özel alanlarının –ki bu alan ev ve çevresini kapsamaktadır- dışına çıkarak ücretli olarak çalışma hayatındaki yerlerini almaya başlamışlardır.

Bu çalışmanın konusu “GAP Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Kalkınmasında Kadın İstihdamının Yeri: Şanlıurfa Örneği”dir. Azgelişmiş bir bölge olan GAP Bölgesinde kadının toplumsal ve ekonomik anlamda kapladığı yer önem kazanmaktadır.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kalkınma ve azgelişmişlik teorik olarak değerlendirilmiştir. Azgelişmiş ülkeler tanımlanarak bunların ekonomik ve toplumsal özellikleri ortaya konulmuştur. Azgelişmişlikle bağlantılı olarak da kalkınmanın tanımı yapılmıştır.

İkinci bölümde kalkınma konusunda ortaya konulmuş teoriler ve stratejiler değerlendirilmiştir. Bu amaçla da önce dengeli ve dengesiz kalkınma teorileri değerlendirilmiş ardından ithal ikameci kalkınma stratejisi ve dışa dönük kalkınma stratejisi ele alınmıştır.

Üçüncü bölüm kalkınma ve istihdam ilişkisini incelemeye dönüktür. Teorik anlamda istihdam, işsizlik, istihdam politikaları ve istihdam kalkınma ilişkisi incelenmiştir.

Dördüncü bölümde tümden gelim metodu uygulanarak kadın istihdamının dünyada, azgelişmiş ülkelerde ve Türkiye’deki yapısı incelenerek benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

Beşinci bölümde bölgesel farklılıklar da ele alınarak GAP Bölgesinin toplumsal ve ekonomik yapısı içinde işgücünün ve özellikle de kadın işgücünün yapısı değerlendirilmiş daha sonra Şanlıurfa’daki durum DİE verilerine dayanarak ortaya konulmuştur.

Altıncı bölüm çalışmanın konusunu oluşturan saha çalışmasının sonuçlarını içermektedir. Şanlıurfa merkezde yapılan saha çalışmasının çizelge ve şekillerle aktarımının yapıldığı altıncı bölümle ilgili detaylar bölüm başında açıklanmıştır.

2. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışma ile kalkınma istihdam ilişkisi içinde, azgelişmiş bir bölge olan GAP Bölgesinin kalkınmasında, istihdamın, özellikle de kadın istihdamının önemi incelenmiştir. GAP Bölgesi’nde kadınların istihdama ne oranda dahil oldukları, hangi sektörlerde ağırlıklı olarak yer aldıkları, eğitim durumlarının istihdama katılma biçimiyle ilişkisi ve toplumun kadınların çalışma yaşamına katılmasına ne kadar hazır olduğu görülmeye çalışılmıştır. Dünyada, azgelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de

kadının istihdam koşulları değerlendirilerek, aradaki paralellikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Bir bölgesel kalkınma projesi olan GAP'la birlikte kadının toplumsal ve ekonomik pozisyonundaki değişimler Şanlıurfa merkezde uygulanan anketle saptanmaya çalışılmıştır.

3. ÇALIŞMANIN VARSAYIMLARI

Küreselleşme sürecine geçişle birlikte ortaya çıkan yeni istihdam modelleri kamu ve özel sektörün istihdam anlayışında değişiklikler ortaya koymuştur. Türkiye'nin sosyo-ekonomik menfaatleri doğrultusunda, küresel ekonominin getirdiği yoğun rekabet ortamında, kalkınma sürecinin aksamadan sürdürülebilmesi, tüm bu yeniliklerin dışında kalmamayı zorunlu kılmaktadır. Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde, insan kaynağı potansiyelinin eğitimi ve istihdamı büyük önem taşımaktadır. Araştırmada kadın işgücünün GAP Bölgesindeki istihdam koşulları değerlendirilmiştir. Bu yapılırken kamu, özel sektör, tarım sektörü ve ev eksenli çalışan kadınların, çalışma koşulları değerlendirilerek eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularında eksik uygulamalar saptanmaya çalışılmıştır. Ülkelerin sanayileşme sürecinde kadın istihdamının izlediği seyrin bölge ve özelde Şanlıurfa içinde geçerli olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışma teorik ve saha çalışması içeren iki kısımdan oluşmaktadır. İlk beş bölümde teorik bilgiler yer almaktadır. Altıncı bölüm ise saha çalışmasının sonuçlarına dayanmaktadır. Konunun teorik olarak ortaya konulmasında kitap, dergi, proje ve diğer bilimsel çalışmalardan yararlanılacaktır. Saha çalışması ile konunun amacına uygun anket hazırlanmış ve yüzyüze görüşme metodu ile anketler uygulanmıştır. Elde edilen bilgiler bilgisayar ortamında değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

5. ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışmada önce teorik olarak dünyada ve Türkiye'de kalkınma istihdam ilişkisi çeşitli yönleriyle ele alınmış ve daha sonra Şanlıurfa merkezde yapılan saha çalışmasıyla bölgede kadın istihdamının toplam istihdam içindeki payı ve bölgenin kalkınmasıyla ilişkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KALKINMA VE AZGELİŞMİŞLİK

1.1. KALKINMA KAVRAMI

1.1.1. Kalkınmanın Anlamı

Kalkınma konusu, ikinci dünya savaşı sonrasında hemen bütün ülkelerin üzerinde durdukları temel sorunlardan birisi olmuştur. Kavramın ortaya çıkması tesadüfi değildir. Savaş sonrası doğrudan sömürgeciliğin tasfiye edilmesi batı modeline uygun ulus devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Başkaya, 2000:27). Kalkınma her ne kadar geri kalmış, az gelişmiş ülkeler için tanımlanmış olsa da dünya ekonomik dengelerinin korunması kapsamında gelişmiş ülkeleri de ilgilendiren bir sorundur.

Ekonomi sözlüklerinde ancak yakın tarihlerde yer alan kalkınma kavramı, Latin kökenli batı dillerinde development, desarrollo v.b. şeklinde kullanılmıştır. Türkçe’de kalkınma kavramı “gelişme” kavramının özdeşi olarak da kullanılmaktadır (Başkaya, 2000:27). İktisat yazınında kalkınma kavramının eşanlamlısı olarak ilerleme de kullanılmıştır. Bununla birlikte ilerleme kavramı daha çok tüm toplumsal yapıyı kapsayan ve ekonominin yanı sıra toplumsal kültürel ve sosyo ekonomik gelişmeyi de kapsayan bir kavramdır ve kökenlerini modernleşme kuramında ve aydınlanma düşüncesinde bulmak mümkündür. Günümüzde ekonomi sözlüklerinde yer alan haliyle ise, ”kalkınma az gelişmiş ülkelerle ilgilidir ve iktisadi yapıdaki dengesizliklerin giderilerek ekonominin genişlemesini ifade eder.” şeklinde tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 1999:76). Türkiye’de okutulan ekonomi kitaplarının birçoğunda ise “kalkınma kişi başına düşen üretim hacminde önemli ve reel artışlar sağlamak ve toplumun refah seviyesini yükseltmek için, ülkenin sosyo-ekonomik yapısını değiştirmeye yönelik çabalar.” olarak tanımlanmaktadır.

1.1.2. Kalkınma veya Gelişme ve Büyüme Kavramları

Büyüme kalkınma ya da gelişme kavramları, denk oluşumları içerdiği düşüncesiyle eşanlamlarda kullanılmıştır. Fakat özellikle 1970’li yıllardan sonra meydana gelen gelişmeler söz konusu kavramların farklı anlamlar kazanmasına yol açmıştır. Günümüzde bu kavramların aynı kavramlar olmadığı anlaşılmıştır. Bunun

sonucunda da kalkınma ve büyüme kavramları bugün farklı anlamları ifade etmek için kullanılmaktadır.

Büyüme; nitelikten çok niceliksel değişiklikleri ifade eden bir kavramdır. Bir ekonominin büyümesi için mutlaka o ekonomide yapısal değişim gerçekleşmesi gerekmemektedir. Büyüme sadece üretimin ve kişi başına gelirin artmasını ifade etmektedir.

Kalkınma veya gelişme ise sadece üretimin ve kişi başına artışın yeterli olmadığı aynı zamanda sosyal ve kültürel yapının iyileştirilmesi, üretim faktörlerinin etkinliklerinin artırılması, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracattaki paylarının artırılmasıyla ilgili niteliksel kriterleri de bünyesinde barındırmaktadır (Kazgan, 2000:263).

Büyüme gerek gelişmiş gerekse azgelişmiş tüm kapitalist ekonomilerin kendi içsel dinamikleri ile gerçekleşen bir olguyu ifade ederken, kalkınma, gelişme dinamiklerinin mümkün olan en kısa sürede harekete geçirilerek modernleşmiş ve iktisadi olarak geri kalmış ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalamasını amaçlamaktadır ve bu yüzden azgelişmiş ülkelerle ilişkilendirilmektedir (Pınarcıoğlu, Işık, 2004:20).

Kalkınma kavramının azgelişmiş ülkelerle ilişkilendirilmesinin temelinde bu ülkelerde ekonomik büyüme yanında sosyal yapılanmanın da eşanlı olarak gerçekleştirilmesi zorunluluğu vardır. Bu ülkeler hem hızla artan nüfuslarının ihtiyaçlarını karşılamak hem de gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkını kapatmak durumundadırlar. Kalkınma sadece rakamlarla ifade edilecek ekonomik bir kavram değildir, aynı zamanda içinde sosyal faktörlerdeki iyileşmeleri de barındıran geniş kapsamlı bir kavramdır. Ancak iktisaden kalkınmanın tanımı yapılmak istenirse, bir ekonominin reel milli gelirinin devamlı olarak artması şeklinde ifade edilebilir. Burada üzerinde durulması gereken iki önemli nokta reel milli gelirin artması ve bu artışın sürekli olmasıdır. Yani fiyatlardaki artışa bağlı olarak gerçekleşen bir artış iktisadi kalkınmayı tarif etmediği gibi, bir dönemde geçici olarak ortaya çıkan iyileşmelerde kalkınma kapsamında değerlendirilmemelidir.

Kalkınmanın söz konusu olabilmesi için üretimdeki artışın geçici değil sürekli olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde bir refah artışı olabilir. Tesadüfe bağlı geçici artışlar kalkınma anlamına gelmez. Üretim hacmindeki artışlar önemli miktarlarda

gerçekleşmeli ve sürekli olmalıdır. Bunun sonucunda ise toplumun ihtiyaçları, belirlenen bir başlangıç dönemine göre daha yüksek bir oranda karşılanmalıdır. Önemsiz sayılabilecek üretim artışları kalkınma olarak değerlendirilmemektedir. Kalkınmanın değerlendirilebilmesi için üretim hacmindeki artışlar reel olmalıdır.

Kalkınma uzun süreli ve yapısal bir değişme sorunudur. Bu niteliği ile de sosyo-ekonomik değişim kalkınma kavramı içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte kalkınma ile ilgili değerlendirmelerde daha çok sorunun ekonomik yönüne ağırlık verilmektedir. Gerçekte kalkınma, yalnız sermaye birikimi veya üretimi artırmak değildir. Kalkınmanın hedefinde insan vardır (Köklü, 1984:154).

1.1.3. Kalkınma Hızı

Kalkınma hızı milli gelirin yıllık yüzde artışını ifade etmektedir. Kalkınma hızı, sermaye/hasıla oranı sabitken, milli gelirin ne kadarlık bir kısmının yatırımlara ayrıldığına bağlıdır (Dobb, 1965:37). Sermaye birikimi tasarruflar tarafından sağlanmaktadır.

Bazı iktisatçılara göre az gelişmiş ülkelerdeki tasarrufların milli gelire oranı, piyasanın kendiliğinden işleyişine bırakıldığında, % 4-6 arasında değişir. Bu düşük tasarruf oranı, ekonomide varolan durağan dengeyi sürdürür. Durgunluğu kendi kendini besleyen iktisadi kalkınma sürecine dönüştürebilmek için, tasarruf-yatırım oranında sürekli bir sıçrama ile, bu oranın milli gelirin % 10-15'ine çıkarılması gerekmektedir (Kazgan, 2000:272). Bu noktada hükümetler, halka bugün yükletecekleri özveri ile ileride sağlayacakları kalkınma hızı arasında bir denge kurmak zorundadırlar.

Gerçekleşen tasarrufların doğru yönlendirme ile yatırıma dönüştürülmesi, hedeflenen kalkınma hızına ulaşılmasında ikinci önemli adımdır. Gelir bölüşümü, geliri tüketecek veya gömülecek olanlardan, verimli yatırımlarda kullanacak olan girişimcilere doğru aktarılmalıdır. Gerçekleşen tasarrufların hiçbir kayba uğramadan yatırıma çevrilebilmesi için bu tasarrufların yatırıma elverişli biçimde olması gerekmektedir. Az gelişmiş ülkelerde tasarruflar ya ihracı mümkün mallara ya da ithal edilmekte olan tüketim mallarının üretimine yöneltilmelidir. Bunun sonucunda, aynı kalkınma hızına daha az özveri ile ulaşılmış olacaktır. Halkın genel bir tasarrufa zorlanması durumunda, aynı miktarda yatırım için daha fazla özveride bulunulacak

bu arada bazı faaliyet dallarında talep yetersizliği yüzünden işsizlik doğacaktır (Aren,1992:250).

Az gelişmiş ülkelerde geniş halk kitlelerinin tüketim düzeyi düşük olduğundan, bu düzeyin tasarrufların artırılması sureti ile daha da düşürülmesi söz konusu değildir. Bu durumda kalkınma hızının finansmanı gelir artışları ile sağlanacaktır. Ancak düşük gelirli kişilerin marjinal tüketim eğilimlerinin yüksek olması, gelir artışının tasarruf yerine tüketime yönlmesine sebep olacaktır. Gelir artışının tüketimden kurtarılıp tasarrufa yönlendirilmesi, bu artışın halkın eline geçmesini önlemekle mümkün olacaktır. Bu işlemin vergiler aracılığı ile yapılması istenen faydayı yaratmaz. Gelir artışını büyük kitlelere yansıtmak yerine daha sınırlı sanayi üretiminde yoğunlaştırmak istenilen sonuca ulaştırabilir. Gelir artışı az sayıda girişimci nitelikteki kimselerin elinde toplanırsa bunların kendiliklerinden yatırıma akmaları ya da vergi yoluyla alınmaları kolay olur. Kalkınma hızının istenen düzeyde gerçekleşmesi ancak bu küçük azınlığın gerçekten girişimci niteliğinde olması ile mümkündür. Oysa az gelişmiş ülkelerde bu nitelikte bir müteşebbis sınıf ya hiç yoktur ya da yok denecek kadar azdır. Bu sebeple, kalkınmanın, kamu sektörü eliyle yürütülmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Bahsedilen ülkeler az gelişmiş ülkeler olduğu için tasarruf miktarının tek başına kalkınma hızını artıracığı beklenmemelidir. Az gelişmiş ülkelerin kalkınma hızını istenilen düzeyde gerçekleştirebilmeleri için yabancı sermayeden yararlanmaları önerilebilir. Yabancı sermaye bir ülkeye; özel yabancı sermaye yatırımı veya dış kredi biçiminde gelebilir (Aren,1992:250).

1.1.4. Kalkınmanın Ölçülmesi

Kalkınma sürecinde sağlanan iyileşmenin ölçülmesinde yararlanılacak kriter önemlidir. Kalkınma toplam üretim hacmindeki artışa göre mi ölçülecektir. Eğer ülke nüfusu, toplam üretim kadar veya toplam üretimden daha fazla artmış ise bu durumda kalkınmadan bahsetmek mümkün değildir. Aksine bir yerinde sayma, hatta varolan standartlarda düşmeden bahsetmek mümkündür. O halde, toplam üretim hacmindeki artış tek başına kalkınmanın ölçülmesinde kullanılmamalıdır.

Çalışan başına elde edilen üretimdeki artış, yukarıdaki ölçüye göre daha anlamlıdır. Ancak yalnızca üretime katılanları hesaba kattığı, nüfusun çalışmayan kısmını değerlendirmede için, gerçek durumu göstermez. Çalışan başına verimlilik arttığı halde, nüfusun çalışmayan kısmının daha fazla artması kalkınma yerine fakirleşmeyi getirir.

İktisadi kalkınmanın en iyi ölçüsü, üretimden nüfus başına düşen payda meydana gelen artıştır. Çünkü ancak bu halde toplumun yaşam standardında, refah seviyesinde bir iyileşmenin olup olmadığının tespiti mümkün olabilir (Köklü, 1984:136).

1.2. AZGELİŞMİŞ ÜLKELER VE KALKINMA

Az gelişmiş ülkeler için bir tanım yapmadan önce gelişmiş ülkenin tanımının yapılmasında fayda görülmektedir. Gelişmiş ülke; sanayileşmesini tamamlamış kişi başına düşen geliri ve enerji tüketimi yüksek, yüksek kentleşme ve eğitim oranlarına sahip, kişi başına sağlık harcaması yüksek, çevre duyarlılığı gelişmiş ülkelerdir (Seyidoğlu, 1999:211). Bu durumda bütün bu özelliklere sahip olmayan ülke az gelişmiş ülkedir demek doğru bir değerlendirme olacaktır. Az gelişmişliği, sahip olduğu doğal kaynaklardan yeterince faydalanamayan ülke diye tanımlamak mümkündür. Ancak bu durumda gelişmiş fakat sahip olduğu doğal kaynakları yeterince kullanmayan ülkeler bu tanımın çürütülmesini gündeme getirecektir. Az gelişmişlik, bu sıfatla değerlendirilen coğrafyada yaşayanların temel ihtiyaçlarının tam olarak karşılanmadığı durumu ifade etmektedir (Freyssinet, 1985:6).

Az gelişmiş ülke, ekonomi sözlüklerinde henüz ekonomik kalkınmalarını tamamlamamış ülkeler olarak tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 1999:39). Bu ülkeler günümüz gelişmiş sanayileşmiş ülkelere göre fakirdir. Az gelişmiş ve gelişmiş ikili ayrımının doğması, ortaçağ sonundan itibaren Batı Avrupa ve uzantısı denizaşırı yeni dünya ülkelerinde kapitalizmin yerleşmesi ve gelişmesine, diğer yandan, gelişmelerini sömürgeciliğe dayandırmalarına bağlanabilir. Sömürgecilik birinci grubun gelişmesini süratlendirirken, sömürgeleşen ülkeler geri kalmıştır (Kazgan, 2000:264-Gülalp, 1983:17). İktisadi kalkınma sorunları ve gelişmiş az gelişmiş ülke ayrımı özellikle ikinci dünya savaşından sonra uluslar arası toplumun gündemine girmiştir. Bunun bir nedeni sözü edilen tarihlerden sonra eski

sömürgelerin bağımsızlıklarına kavuşmaları sonucunda az gelişmiş ülkelerin sayılarında aniden ortaya çıkan artışlardır. Azgelişmiş ülkelerin bir kısmını bağımsızlığına o dönemde kavuşmuş eski sömürgeler oluştururken bir kısmını da eskiden beri bağımsız yaşamasına rağmen iktisadi kalkınmalarını gerçekleştirmekte güçlük çeken ülkeler oluşturmaktadırlar. Bu ülkeler iktisadi gelişmenin ortaya çıkışından önce sahip oldukları gelişme düzeyindedir. Ve bu anlamda bu ilkelerin iktisadi yapılarında bir durgunluk göze çarpmaktadır (Maillet, 1983:193).

Azgelişmişliğin ölçüsü olarak genellikle kişi başına düşen milli gelir düzeyinin düşüklüğü ele alınır. Ancak gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde milli gelir tek başına yeterli değildir. Gelişmiş-azgelişmiş ülke ayrımının doğru bir şekilde yapılabilmesi için çok yönlü değerlendirmeler yapılması gerekmektedir.

Ortodoks iktisat¹ yaklaşımına göre, azgelişmiş ülkelerin kalkınamamalarının pek çok nedeni vardır (Başkaya, 2000:32). Bu nedenler arasında; nüfus artışı, doğal kaynakların azlığı veya etkinsiz kullanılması, insan kaynaklarının yetersiz olması, arz ve talepten kaynaklanan yetersizlikler, girişimci eksikliği ve teknoloji yetersizliği sayılabilir (Lipsey, Steiner, 1981:824).

Bu çerçevede az gelişmişliği açıklamaya çalışan kuramlardan birisi de kısır döngü kuramıdır. Kısır döngü kuramında açıklayıcı değişken olarak kullanılan faktörlerin eşanlı olarak açıklanan değişken olarak da kullanılmaları söz konusudur (Başkaya, 2000:51). Kısır döngü belirli sayıdaki faktörler arasındaki döngüsel bir neden sonuç ilişkisi olarak da tanımlanmaktadır. Kısır döngüde her faktör kendisinden sonra gelen faktöre doğrudan bir nedensellik ilişkisi ile bağlıdır. Kısır döngü kuramının temel varsayımları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- 1-Hareket bir noktadan başlayıp sonuçta yine aynı noktaya gelerek kapanmaktadır.
- 2-Etkiler tek yönlü olarak gerçekleşmektedir.
- 3-Bir faktör sadece kendisinde sonra gelen faktörü etkilemektedir.

¹Ortodoks İktisat:Kıt kaynakların yarattığı üretim faktörlerinin alternatif kullanım alanları arasında dağılımı, milli gelirin bölüşümü, ekonominin istikrarı gibi sorunları kendisine araştırma programı olarak seçen iktisat teorisidir. Ortodoks iktisatçılar ekonomik davranışları sosyal, politik ve ekonomik kurumsal yapı içinde incelerken bu kurumsal yapının nasıl ve neden değiştiği ile ilgilenmezler (Savaş,2000:13).

4-Bir faktör sadece kendisinden önce gelen tek bir faktör tarafından etkilenmektedir (Freyssinet, 1985:77).

Kısır döngü kuramını yoksullukla ilgili olarak kullanan kalkınma iktisatçısı Ragnar Nurkse "Bir ülke fakir olduğu için fakirdir. Bu önerme basit gibi görünse de geri kalmış ülkelerde gerek arz, gerekse talep yönünü etkileyen kısır döngüleri ifade edebilmektedir."demektedir (Başkaya, 2000:51).

"Benjamin Higgins "Gelişmeye yönelen yol kısır döngü ile döşenmiştir" diye ilan etmiş ve Albert Hirschmann bunu kabul ederek şunu eklemiştir "bazı döngüler diğerlerinden daha kısırdır."en kısır döngü,çok sık olarak açıklıkla ortaya konan fakirlik kısır döngüsüdür" (Freyssinet, 1985:77).

Az gelişmiş ülke düşük gelirli ülkedir. Düşük gelir düşük tasarrufun oluşmasına neden olur, bu durumda yatırım için gereken sermaye birikimi düşük olacaktır. Düşük yatırımlar sonucunda ülke düşük gelir düzeyinde kalmaya devam edecektir (Freyssinet, 1985:77).

Düşük gelirli bir ülkede, yetersiz beslenme sonucunda hastalıklı ve düşük verimliliğe sahip çalışma gücü ortaya çıkacaktır. Bu da verimsiz çalışma ve sonucunda yine düşük gelire neden olacaktır.

Kısır döngü kuramının savunucuları, kısır döngü zincirinin kırılabilmesi için gelir düzeyinin yükseltilmesini böylece tasarrufların artırılabilceğini ve sonuçta yatırımların artarak daha yüksek bir gelir düzeyine ulaşılacağını ileri sürmektedirler. Ancak bunun az gelişmiş ülkelerin kendi olanakları ile olmayacağı görüşündedirler. Bu durumda dış yardımlar, borçlanma veya yabancı sermayenin teminine çalışılmalıdır (Başkaya, 2000:54).

Ortodoks iktisada bağlı iktisatçılardan Rostow'un geliştirdiği gelişme aşamaları kuramı, bütün toplumların tarihsel süreç içinde göstereceği gelişmeyi açıklamak amacını taşımaktadır.Bu kurama göre, ülkelerin gelişmeleri birbirini takip eden şu beş aşamadan oluşmaktadır (İşgüden, 1995:147):

-Geleneksel Toplum Aşaması: Ekonomide tarım hakim sektördür. Üretim tekniği geri, sınırlı işbölümü ve pazar vardır. Ekonomide büyük toprak sahiplerinin hakimiyeti vardır. Bütün bu nedenlere bağlı olarak gelir düşük düzeyde

gerçekleşmektedir. Düşük gelirden ayrılan düşük tasarruflarda verimsiz yatırımlara yönlendirilince ekonomide durgunluk süreklilik kazanmaktadır.

-Kalkışa Hazırlık Aşaması: Bu aşama iktisadi kalkınmanın başlatılabilmesi için gerekli ekonomik ve sosyal değişikliklerin ortaya çıktığı aşamadır. Ekonomik anlamda, sermaye birikiminin hızlanması ve teknik ilerlemeler görülmektedir. Sosyal olarak ortaya konan değişiklikler ise; eğitime önem verilerek bilinçli girişimcilerin yetiştirilmesine çalışılmaktadır. Böylece beşeri altyapı hazırlanmış olacaktır.

-Kalkış Aşaması: Bir önceki dönemde sosyal ve ekonomik altyapısı oluşturulan modern teknolojik ve kurumsal yapılar uygulamaya sokulacaktır. Böylece kalkınma süreci başlatılmış olacaktır. Bu dönemde üretken yatırımların oranı yüksek olmalıdır. Hızlı gelişen bir kaç temel sanayi dalı kurulmalıdır. Bütün bu gelişmelere eşlik edecek ve kalkınmanın ekonomik boyutunun dışında siyasal sosyal ve kurumsal bir altyapının oluşturulması gerekmektedir (İlkin, 1988:62-65).

-Olgunlaşma Yolundaki Toplum Aşaması: Bu dönemin temel özelliği sanayinin ekonomide ağırlıklı olarak ön plana çıkmasıdır. Milli gelirin yüzde on-yirmi kadarı sürekli yatırımlara aktarılmaktadır. İşgücünün yapısında önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Ülke ekonomisi uluslararası işbölümünde yerini almıştır. Dış ticaretin yönü ve boyutu da önemli değişiklikler göstermektedir. Bu aşamada aynı zamanda modern teknoloji kullanımı ve büyük ölçekte üretim artışının yaygınlaşması önemlidir (İşgüden, 1995:150).

-Kitle Tüketim Çağı Aşaması: Olgunluk aşamasına geçmiş bir toplum artık refah düzeyini yakalamış bir toplumdur. Bu toplumda kişi başına gelir düzeyi yüksektir. Adil bir gelir dağılımı ekonominin yüksek gelişme düzeyine ulaştığını göstermektedir. Olgunluk aşamasından sonra gelen kitle tüketim aşamasında ekonomide tüketim malları ve hizmetlerine ağırlık verilmeye başlanır. Toplumda bu aşamada arz yerini talebe bırakmıştır (İşgüden, 1995:150).

Gelişme aşamaları kuramı temelini günümüz gelişmiş ülkelerinden almaktadır. Bu kurama göre gelişmiş ülkelerin gelişme yolunda kat ettikleri her aşama azgelişmiş ülkeler için bir model oluşturmaktadır (Freyssinet, 1985:58).

1.2.1. Azgelişmiş Ülkelerin İktisadi Özellikleri

Azgelişmiş ülkelerin iktisadi özellikleri, makro ekonomik ölçekte değerlendirildiğinde kişi başına düşük gelir, dengesiz gelir dağılımı, düşük tasarruf, düşük yatırım, tüketim içinde gıda ve zorunlu ihtiyaçlara verilen ağırlığın yüksek olması gibi özellikler göze çarpmaktadır. Kişi başına düşen gelirin düşük düzeyde gerçekleşmesi, az gelişmiş ülkelerin en belirgin özelliklerindedir. Ancak azgelişmiş ülkelerin karşılaştırılmasında zayıf bir ölçü olduğunu söylemek mümkündür.

Gelir dağılımı konusunda bir fikir vermesi bakımından en üst gelir grubunu oluşturan nüfus ile geriye kalan nüfusun toplam gelirdeki paylarının karşılaştırılması yeterlidir. Gelir dağılımının ölçülmesi için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Gini² katsayısı bunlardan biridir. Pazar ekonomisinin temel olduğu her ekonomik düzende mekanizmanın işleyişi gereği belirli bir gelir dengesizliği vardır. Ancak dengesizlik az gelişmiş ülkelerde özellikle büyük oranlardadır. Azgelişmiş ülkelerde iki uç arasındaki orta sınıf yok denecek kadar azdır. Azgelişmişliğin seviyesi ile birlikte gelir dağılımındaki adaletsizlik de artış göstermektedir. Azgelişmiş ülkelerde sosyal içerikli yasa ve düzenlemelerin yeterince işlememesi bunun en önemli nedenidir. Gelir dağılımındaki dengesizliğin boyutu bir ülkenin aynı zamanda kalkınma derecesi hakkında ipucu vermektedir. Bugünün gelişmiş ülkelerinde gelir dağılımı dengesizlikleri giderek azalma eğilimi göstermektedir (İlkin, 1988:8).

Azgelişmiş ülkelerde gelir dağılımındaki dengesizlik, özel tüketimin bileşimine de yansır. Toplam özel tüketim içinde özellikle gıda maddelerinin sahip olduğu pay önemli büyüklüktedir. Gıda maddelerinin özel tüketim içinde aldığı pay az gelişmiş ülkeler arasında da farklılık göstermektedir. Yeni sanayileşmekte olan ülkelerde gıda maddelerine yapılan harcamaların düşük görünmesi bu malların fiyatlarının düşüklüğünden kaynaklanmaktadır.

Azgelişmiş ülkelerde tasarruf ve yatırımlar düşük, sermaye birikimi ise yetersizdir. Kişi başına düşen sermaye miktarı sınırlıdır. Halkın büyük bir kısmı hiç tasarruf yapmamaktadır. Tasarrufların düşük olması sonucunda yatırımların oranı da

² Gini Katsayısı: Lorenz eğrisi analizinde eşitsizlik ölçüsü olarak yer alan bir katsayıdır. 0 ile 1 arasında değerler alan bu katsayının değeri 0'a eşitse gelir dağılımında tam eşitlik 1'e eşitse tam eşitsizlik sözkonusudur. (Akyüz,Ertel,1990:116)

düşük gerçekleşmektedir. Yatırımların düşük düzeyde gerçekleşmesinde, yatırım fırsat ve isteginin zayıf olması da önemli bir etkidir.

Az gelişmiş ülkelerde ekonomik faaliyetleri üç temel sektörde toplamak mümkündür. Tarım, sanayi ve hizmet sektörü. Her üç sektör de az gelişmiş ülkelerde kendine has ayırt edici özelliklere sahiptir.

Az gelişmiş ülkeler tarım sektörünün ağırlıklı olduğu ülkelerdir. Nüfusun büyük bir kısmı tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektöründe aşırı bir işgücü potansiyeli vardır ve gerekli önlemler alındığında, bu kesimden, üretimi azaltmadan diğer kesimlere işgücünün aktarılabilmesi mümkündür. Tarım sektöründe bir yanda tam olarak yararlanılamayan büyük tarım işletmeleri yer alırken diğer yanda optimum ölçeğin altında kalan feodal yapıyı görmek mümkündür. Tarımsal işletmeler küçük ölçeklidir ve tarımsal üretim teknolojisi gelişmemiştir. Az gelişmiş ülkelerde topraksız köylü sayısı da yüksektir. Az gelişmiş ülkelerde toplam hasıla ve toplam ihracat içinde, tarım sektörünün payı yüksektir.

İktisadi kalkınma gerçekleştirildiğinde tarımın toplam istihdam içindeki payı düşerek diğer sektörlerin payı ise giderek artmaktadır. İktisadi kalkınma hız kazandıkça işgücünün sektörel dağılımı, tarımdan sanayiye doğru gerçekleşmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde sanayi sektörü düşük bir gelişme düzeyine sahiptir. Sanayi sektöründe gelişmiş olmanın işareti imalat sanayinin ağırlığına bağlıdır. Az gelişmiş ülkelerde ara malları ve yatırım malları sanayilerinin yeterince geliştirilmemiş olması tüketim malları sanayisinin aşırı büyüyerek dengesiz bir sanayi yapısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

1.2.2. Az gelişmiş Ülkelerin Demografik Özellikleri

Az gelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelere oranla hızlı nüfus artışı görülmektedir. Bunun en belirgin nedeni ise doğum artış oranının yüksek olmasıdır. Bu oranın yüksek olması 0-15 yaş arası aktif olmayan nüfusun genişlemesine yol açmaktadır. Bu gruba bir de yaşlılık nedeni ile üretici özelliğini yitirmiş 60-65 yaş grubu eklendiğinde aktif olmayan nüfusa ulaşılmaktadır. Aktif olmayan nüfusun aktif nüfusa oranı bağımlılık oranını vermektedir. Bağımlılık oranı az gelişmiş ülkelerde yüksektir. Bağımlılık oranının yüksek olması kişi başına gelirin düşük olmasına yol açmaktadır. Kişi başına düşük gelir, tüketim eğiliminin yüksek olması sonucunda

tüketim oranının yüksek, tasarruf oranının ise düşük gerçekleşmesine neden olmaktadır.

1.2.3. Azgelişmiş Ülkelerin Teknolojilerinin Özellikleri

Azgelişmiş ülkelerin sanayileri gelişmiş ülkelerin çok gerisindedir. Bu nedenle bu ülkelerde varolan teknoloji geri kalmıştır. Haberleşme ve ulaşım teknolojisi yeterince gelişmemiştir. Teknik üretim ve teknik kadro yetersizdir. Tarım gelişmiş ülkelerdeki modern tekniklerden uzak yöntemlerle yapılmaktadır. Bu yüzden de tarımda birim başına düşük üretim gerçekleşmektedir.

1.2.4. Azgelişmiş Ülkelerin Toplumsal ve Kültürel Özellikleri

Azgelişmiş ülkelerin milli gelirden eğitime ayırdıkları pay çok düşük oranlarda gerçekleşmektedir. Bu ülkelerde okullaşma oranları, okur-yazar oranları, kişi başına düşen eğitimci sayısı düşüktür. Gelir dağılımı adaletsizliğine bağlı olarak toplumsal katmanlar oluşmuştur. Bunun sonucunda da eğitim hizmetlerinden toplumun her kesimi eşit ölçüde faydalanamamaktadır.

Azgelişmiş toplumlarda geleneksel yapı hakimiyetini korumaktadır. Bu toplumlarda kadınların durumu önemlidir. Kadınlar toplumda ikinci sınıf olarak algılanmakta ve toplumdaki statülerini belirleme noktasında eksik kalmaktadırlar. İşgücü piyasasında yer almaları, eğitim hizmetlerinden yararlanmaları ve bağımsız birer birey olarak algılanmaları geleneksel yapının izin verdiği ölçülerde gerçekleşmektedir.

Azgelişmiş ülke toplumlarında çocukların işgücüne katılımları çok düşük yaşlarda gerçekleşmektedir. Bu ülkelerde çocuk işçi sayısı yüksektir.

Azgelişmiş ülkelerin en büyük sorunlarından biri de yetersiz beslenme ve yetersiz sağlık koşullarıdır. Azgelişmiş ülkelerde kişi başına düşük kalorinin yanı sıra alınan kalorinin tek bir besinden sağlanması da önemli eksikliklerdendir. Azgelişmiş ülkelerde, karbonhidratlı besinlerin tüketimi yüksek oranlarda gerçekleşirken proteinli besinlerin tüketimi oldukça düşük oranlarda gerçekleşmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde koruyucu sağlık hizmetleri yetersiz, nüfusa oranla, hastane ve doktor sayısı azdır. Sağlık hizmetlerinin yetersiz olması sonucunda salgın hastalık ve bebek ölümleri yüksek oranlarda gerçekleşmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KALKINMA TEORİLERİ ve KALKINMA STRATEJİLERİ

2.1. KALKINMA TEORİLERİ

Bu bölümde dayanağını ortodoks iktisattan alan, klasik, neoklasik ve Keynesyen görüşlere dayalı kalkınma teorileri ve kalkınma stratejileri değerlendirilecektir. Bu görüşlerin kalkınma ile ilgili yaklaşımlarındaki ortak noktaları şu şekilde sıralanabilir;

-Bütün toplumlar zorunlu olarak aynı tarihsel süreçten geçerler. Bu nedenle az gelişmiş ülkeler tarihsel gelişme sürecinde geride kalmış ülkelerdir. Azgelişmiş ülkelerin bugün içinde buldukları durum, gelişmiş ülkeler tarafından daha önce yaşanmıştır. Azgelişmiş ülkeler varolan bu tarihsel çizgiyi takip etmek zorundadırlar (Freyssinet, 1985:57).

-Kalkınmanın motoru yatırımlardır. Azgelişmiş diye adlandırılan ülkelerde yatırımların yetersizliği tasarrufların istenilen düzeyde gerçekleşmemesine bağlıdır. Yatırımları harekete geçirecek bir tasarruf birikiminin oluşması gerekmektedir ve bu başlangıç aşamasında gelişmiş ülkelerin katkısı ile sağlanabilir.

-Dış ticaret yolu ile sağlanan ilişkiler tüm ulusların refahını artırıcı etki yapar. Bu nedenle azgelişmiş ülkeler gelişmiş ülkeler ile olan ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerini yoğunlaştırmalıdırlar.

-Azgelişmiş ülkelerde düşük düzeyde oluşmuş bir denge vardır. Varolan bu düşük denge düzeyini yukarılara çekmek için atıl duran ekonomik kaynakların (emek,doğal kaynaklar) işler hale getirilmesi gerekmektedir. Geleneksel yapının kırılabilmesi için azgelişmiş ülkelerin düşük denge durumundan kurtarılması gerekmektedir.Bu aşamada devletin öncü olarak ekonomiye müdahalesi zorunludur. Devletin müdahalesi; girişimci eksikliğinin giderilmesi ve yeni yatırım alanlarının oluşturulmasında öncü rol oynar.

-Azgelişmiş ülkeler geleneksel yapılarına sıkı bir bağlılık içinde oldukları için sosyal ve ekonomik yapılarını kolay kolay değiştiremezler, bu nedenle sanayileşmesini tamamlamış gelişmiş ülkelerin desteği bu geleneksel yapının kırılması için zorunlu görülmektedir (Başkaya, 2000:46).

Ortodoks iktisat teorisyenlerinin kalkınma ekonomisinin başlangıcında vurguladıkları temel kavramlar; sanayileşme, sanayileşmeyi sağlamak amacı ile hızlı bir sermaye birikimi, ekonomide atıl olarak bekleyen kaynakların harekete geçirilmesi ve bütün bunların gerçekleşmesi için uygun stratejilerin belirlenmesi ve devletin öncü olarak ekonomiye dahil olması gerekmektedir (Başkaya, 2000:60).

Az gelişmiş ülkeler kalkınma stratejilerini belirlerken sahip oldukları kaynakları ekonominin hangi alanına yönlendirecekleri konusunda temel bir tercihte bulunmak durumundadırlar. Yatırımların kalkınmanın motoru olarak görülmesi nedeniyle, kaynakların tahsisi konusundaki tercihler yatırım stratejisi olarak görülmektedir.

Kalkınma teorilerinin temel özelliği, sadece ekonomik tercihlere bağlı olması değildir. Ekonomik tercihlerin yanı sıra sosyolojik kültürel ve siyasal tercihlerde kalkınma stratejilerinin belirlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Kalkınma stratejileri mikro büyüklüklerden ziyade ekonominin bütünü ile ilişkilidir.

Kalkınma iktisatçılarının önerdikleri kalkınma stratejileri arasında Rosenstein-Rodan'ın sanayi sektörünün lokomotifliğini savunan büyük iş kuramından Hirschman'ın dengesiz büyüme kuramına kadar çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Kalkınma iktisatçılarının tek ortak noktası büyümenin temel itici gücü olarak sermaye birikimini öne çıkarmalarıdır (İşgüden, 1995:141).

Az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını konu olarak seçen ortodoks kalkınma iktisadında iki farklı temel eğilim vardır. Bunlar az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerin yardımı olmaksızın kalkınamayacağı tezini öne süren üretimde ve tüketimde karşılıklı bağımlılık kavramlarına başvuran dengeli kalkınma teorisi ve dengeli kalkınma modellerinin gerçeğe uymadığı gerekçesi ile ortaya çıkan ve ekonominin eşitsizliğin hiyerarşinin ve dengesizliğin içinde olduğu noktasından hareketle bu niteliklerin ortadan kaldırılmasını değil onlardan yararlanılmasını savunan dengesiz kalkınma teorisidir (Başkaya, 2001:62).

2.1.1. Dengeli Kalkınma Teorisi

Kalkınma teorisi açısından dengeli kalkınma; az gelişmiş ülkelerde bütün ekonomik sektörlerin, birlikte ve eşanlı geliştirilmesi olarak algılanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin dengeli kalkınmaları konusundaki görüşlerde de denge kavramı

basit ve kısmen ele alındığı gibi ekonominin tüm faaliyet alanları arasında dengeli bir yapılanmayı ifade edecek biçimde kullanıldığı ve hatta, dış ticaret kuramı ile ilişkilendirildiği söylenebilir (Başkaya, 2001:63).

Dengeli kalkınma teorisini üç değişik yaklaşımla açıklamak mümkündür.

-Birinci yaklaşımı savunan model, ekonomideki bütün sektörler için yapılacak yatırımların bu sektörlerin aynı hızda büyümesini sağlayacak biçimde yapılması gerektiği üzerine kurgulanmıştır.

-İkinci gruptaki modeller daha ılımlıdır ve bu modellere göre bütün ekonomik sektörlerin aynı hızla büyümesi şart değildir. Önemli olan tüm sektörlerin aynı anda gelişme göstermesidir.

-Üçüncü modelde ise yatırımların sektörler arasındaki dağılımı, toplam arzın artan gelir tarafından emilebileceği bir şekilde gerçekleşmelidir (İlkin, 1988:80).

Dengeli kalkınma teorisinin temelinde, az gelişmiş ülkelerde piyasa mekanizmasının kaynakların dağılımını yeterince sağlayamadığı düşüncesi vardır. Dengeli kalkınma karşılıklı bağımlılığa dayanır. Üretim açısından karşılıklı bağımlılık; her iktisadi birim üretimi gerçekleştirmek için girdi bulmak ve ürettiği ürüne pazar aramak zorundadır. Bu durumda ekonomideki bütün sektörlerin dengeli büyümesine gerek vardır. Tüketim açısından karşılıklı bağımlılık ise; talebin gelir artışına bağlı olarak artması karşısında üretimin de artan talebe uygun oranda artırılması gereğinden hareketle ortaya konulmuştur. Dengeli kalkınma iktisatçılarına göre denge bütün sektörlerde eşanlı olarak sağlanmalıdır. Dengeli kalkınma teorisinin önemi kaynak israfını önleme noktasında ortaya çıkmaktadır (İlkin, 1988:81).

Dengeli kalkınma teorisini savunan iktisatçıların başında Friedrich List, Allen Young, Rosenstein-Rodan, Nurkse ve A.Lewis gibi isimler gelmektedir. Aşağıda bu teorisyenlerden bazılarının görüşlerine yer verilerek dengeli kalkınma konusu açıklanmaya çalışılacaktır (Kazgan, 2000:267).

2.1.1.1. Rosenstein-Rodan'ın Görüşleri

Rosenstein-Rodan az gelişmiş ülkelerde kaynakların yetersizliğini temel bir sorun olarak görmekte ve özellikle kalkış ve kişi başına gelir artış hızı üzerinde durmaktadır (İşgüden, 1995:142).

Kalkınmanın ve sanayileşmenin yavaş yavaş değil büyük itişle başlatılacağını öne süren Rodan yaygın bir sanayileşme için çeşitli sanayilerin karşılıklı olarak birbirlerini tamamlamalarının en önemli koşul olduğuna inanmaktadır. Sanayilerin birbirlerini tamamlamaları ve ekonomide sürekli bir büyüme için, bir çok alanda aynı anda büyük yatırımlar yapılmalıdır. Böylece kalkınmanın ilk hareketi kalkış başlatılmış olur. Rodan'a göre üretim bakımından hem yatırımların birbirini bütünleyici özelliği hem de piyasanın yeterince büyük olması gerekmektedir. Bunun içinde ancak dengeli bir kalkınma stratejisi bu sorunları çözebilecektir. Rodan'a göre özel kesim piyasa küçük olduğu için yatırım yapma fikrine pek sıcak bakmamaktadır. Pazarın genişletilmesi için ileri sürülen öneriler ise şunlardır:

Sürekli artan yatırımlar, daha yüksek gelir yaratıcı etki yapabilir. Gizli işsizlerin kullanılması ile pazar genişliği sağlanabilir. Rodan'a göre az gelişmiş ülkeler total büyüme aşamasına ancak kişi başına gelir artış hızı belli bir düzeye ulaştıktan sonra ulaşabileceklerdir. Rodan'a göre sanayi işletmelerinin optimum ölçeğe ulaşabilmeleri için sanayileşme bölgesi yeterince geniş olmalıdır (İlkin, 1988:83). Rodan Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın sanayileşme sorunlarını incelerken bu bölgenin sanayileşmesinde iki farklı yöntem izlenebileceğini öne sürmüştür.

Birincisi, ulusal ekonominin dikey bir sanayi haline getirilerek, sanayinin bütün dallarının kurulması şeklinde gerçekleşecek bir sanayileşme modelidir.

İkinci model ise uluslararası geniş yatırım ve sermaye ihracına dayanır. Bu model emeğin uluslararası dağılımının yararlarını koruyacak ve sonuçta herkes için daha fazla servet üretecek şekilde Doğu ve Güneydoğu Avrupa'yı dünya ekonomisine yerleştirecektir (Pirili, 2000:9).

Rodan'a göre, gelişmiş ülkelerde, çok çeşitli gereksinimler bulunduğu için gelecekteki talebi tahmin etmek zordur, buna karşın azgelişmiş ekonomilerde yeni iş bulan işçilerin kazanacakları ücretleri nerelere harcayacaklarını tahmin etmek kolaydır.

Uluslararası sermayenin azgelişmiş ülkelere gitmek yerine gelişmiş ülkelere gitmeyi tercih etmesinin nedeni azgelişmiş ülkelere gelecek sermayeyi

tamamlayıcı yatırımların yapılmamış olmasıdır. Bunlar sosyal sabit sermaye yatırımlarıdır ve iki temel özelliği vardır;

1-Sosyal sabit sermaye bölünemez ve belirli bir yatırım düzeyinin altında gerçekleştirilemez.

2-Sosyal sabit sermaye yatırımları karlılık esasına dayandırılarak yapılacak yatırımlar olmadığı için kamu tarafından gerçekleştirilmesi gerekir (İlkin,1988:84).

Rodan'a göre az gelişmiş ülkelere kalkınmaları için yapılacak olan uluslararası yardım, büyüme hızlarının artırılarak belirli bir seviyeye getirilene kadar değil sürekli büyümeye ulaşıncaya kadar sürmelidir.

Rodan kalkınma sürecinin farklı aşamalarında bir birim ek gelir yaratabilmek için, daha fazla yatırıma gerek olduğunu ve bu gereksinimin özellikle sosyal sabit sermaye yaratmanın gerekli olduğu durumlarda ortaya çıktığını ifade eder (İlkin, 1988:85).

2.1.1.2. Nurkse'ün Görüşleri

Nurkse'ün modeli, ekonominin bütün kesimlerinde bir büyümeden ziyade, çok sayıda kesime yatırım yapılmasını önermektedir. Nurkse dengeli kalkınmayı, pazar büyüklüğünün yatırımlara bağlı olması ile açıklamaktadır. Nurkse'ün modeli, genellikle kısır döngülere dayanmakta ve “bir ülke yoksul olduğu için yoksuldur” görüşünden hareket etmektedir. Nurkse dengeli kalkınma stratejisini az gelişmiş ülkelerde temel gereklerden biri saymıştır. Birkaç sanayi dalında birden başlatılacak birbirini destekler nitelikteki yatırımların pazarı hem canlandıracağını hem de genişleteceğini öne sürmektedir. Çünkü Nurkse'e göre piyasanın hacmi yatırımların sınırını belirlemektedir. Piyasanın sınırlılığı, halkın satın alma gücünden ileri gelmektedir. Piyasa hacmini belirleyen temel faktör üretim hacmidir. Üretim kapasitesi arttıkça, reel gelirler artacak ve buna bağlı olarak da halkın üretilen malları tüketme eğilimi artacaktır (İlkin, 1988:85).

Nurkse'de dengeli kalkınma, özellikle iç piyasanın büyümesine olumlu etkisi bakımından önemlidir. Birkaç sektörde birden yapılacak yatırımlar üretim artışına yol açacak bu da giderek iç piyasanın darlığı ile ilgili olumsuzlukları azaltacaktır. Dengeli kalkınmanın sağlayacağı önemli bir katkı da verimlilik artışlarıdır. Bir kaç sektörde birden, birbirini tamamlayan yatırımların yapılması ekonomide daha fazla verimlilik artışları sağlayacaktır. Her ürünün arz ve talep

elastikiyetinin birbirinden farklı olması bazı sanayilerin daha çok bazılarının ise daha az gelişmesine yol açacaksa da piyasanın dinamik bir ivme kazanması talep yetersizliği sorunu giderilmiş olacaktır (Başkaya, 2000:59).

Nurkse dengeli kalkınmayı savunurken dışsal ekonomilere³ de büyük önem vermiştir. Nurkse'e göre, tek bir üretim alanının geliştirilmesi yerine, birkaç üretim alanının geliştirilmesi ile, bunların birbiri üzerinde dışsal ekonomiler yaratması mümkün olacaktır. Bunun sonucunda piyasa bütünüyle genişleyeceğinden, bir kısır döngüden söz edilmeyecektir (Başkaya, 2000:60).

2.1.1.3. A.Lewis ve Sınırsız Emek Arzı İle Kalkınma

A.Lewis az gelişmiş ülkelerde geçimlik ücret karşılığında emek arzının sınırsız olduğu görüşünden hareket etmektedir. Lewis modelini önce kapalı ekonomilerde, sonra açık ekonomilerde bölüşüm, birikim ve gelişme sorunlarını çözmek üzerine kurmuştur.

Kapalı Ekonomi: Lewis öncelikle modelinin dayandığı sınırsız emek arzı varsayımının erkek işgücü varlığı bakımından yetersiz ülkeler (Afrika ve Latin Amerika'nın bazı bölgeleri) için geçersiz olduğunu, ancak Mısır, Hindistan gibi ülkeler için kanıtlanabilir bir model olduğunu belirtmektedir (Lewis, 1983:312).

Lewis'in modelinde sermaye ve tabii kaynaklara göre, nüfusun fazla olduğu ülkelerde sınırsız işgücü vardır ve emeğin marjinal verimliliği dikkate alınmayacak kadar azdır. Bu tip ülkelerde tarımda ve diğer sektörlerde gizli işsizlerin olduğu bir gerçektir. Hamallık, işportacılık, işçilik gibi işlerde gereksinimin birkaç katı insan çalışmaktadır ve bu geleneksel yapıdan kaynaklanmaktadır. Ücretler geçimlik düzeydedir ve ancak yaşamak için zorunlu ihtiyaçların giderilmesine yeterlidir. İşgücünün yoğun bir artış göstermesi yeni iş alanlarının yaratılması için yeterli gerektir. İşgücü artışının kaynağı sadece gizli işsizler değildir. Aynı zamanda ailenin kadın üyeleri ve hızla artan nüfus da işgücü arzının artmasına sebep olmaktadır (İlkin, 1988:87).

Lewis'e göre ekonomide kapitalist sektör ve geçim sektörü olmak üzere iki sektör vardır. Kapitalist sektör, ekonomideki sermaye birikiminin sağlandığı

³ Dışsal ekonomi: Bir işletmenin kendi dışından kaynaklanan, fakat maliyetlerinin azalmasına yada artmasına yol açan etkilerdir. (Seyidoğlu, 1999:122) Bir firma yada sektörün yaptığı bir faaliyetin diğer bir firma yada sektöre karşılıksız olarak verdiği yarar veya zarardır. (İlkin, 1988:94)

sektördür. Bir diğer ifade ile ekonomide tekrar kullanılabilen sermayenin kullanıldığı ve bu yüzden de kapitaliste ödemede bulunulan kısım. Geçim sektöründe sermaye birikimi yoktur ve bu sektörde kişi başı hasıla kapitalist sektöre göre düşük gerçekleşmektedir (Berk, Görün, İlkın, 1966:95). Lewis'e göre kapitalist sektörde ücretler ve üretim teknikleri tekdüze değildir. Ücretler çeşitlenmiştir ve bazı işletmelerde ileri üretim teknikleri kullanılırken bazı işletmelerde geleneksel üretim teknikleri kullanılmaktadır. Lewis'e göre az gelişmiş ülkelerde kapitalistler yatırım hakkında yeterince bilgili değildirler. Birkaç imalat sektöründe deneyim sahibidirler bu yüzden de ekonomide bazı sektörlerle fazla yatırım yapılırken diğer bazı sektörlerle hiç yatırım yapılmamaktadır (İlkin, 1988:91).

Kapalı ekonomi modelinde, emek fazlası bittiğinde gelişme süreci de sona ermektedir. Tarım sektöründe ürün fiyatlarının yükselmesi kapitalist kesimde ücretlerin artmasına neden olacağı için kapitalistlerin karları düşecek bunun sonucunda yine gelişme süreci sonlanacaktır (İlkin, 1988:91).

Açık Ekonomi: Lewis'e göre açık bir ekonomide emek fazlası bittiğinde diğer ülkelerde geçim ücretinde bol emek varsa, kapitalistler iki farklı tercihte bulunmaktadırlar. Bunlardan birincisi emek fazlası olan ülkeden göçün sağlanması, ikincisi ise emeğin fazla olduğu ülkeye sermayenin ihrac edilmesidir. Göçlerin gerçekleşmesi sendikaların mukavemeti ile karşılaşılabileceğinden sermaye ihracı tercih edilen seçenektir (İlkin, 1988:91).

2.1.2. Dengesiz Kalkınma Teorisi

Dengesiz kalkınmaya ilişkin kuramlar, dengeli kalkınma konusundaki görüşlerin alternatifi sayılmaktadır. Dengesiz kalkınma teorisyenleri de kendi içlerinde farklı düşünceler ortaya koymaktadırlar. Dengesiz kalkınma kuramı şu iki nokta üzerinde durmaktadır.

-Bazı koşullar altında dengesizlik ekonomik kalkınmayı hızlandırabilir.

-Ekonomik kalkınmayı sağlayabilmek için kimi zaman denge göz ardı edilebilir (İlkin, 1988:97).

Dengesiz kalkınma kuramının temel varsayımı; az gelişmiş ülkelerin kalkınması durgun yumuşak bir biçimde gerçekleşemez. Ekonomide esasen mevcut olan yada bilinçli olarak yaratılacak dengesizliklerle uyarılacak sıçrama ve dalgalanmalar dinamik bir kalkınma ortamı hazırlayacaktır.

Az gelişmiş ülkelerde iç pazarın dar olması dengeli kalkınma görüşünü geçersiz kılmaktadır. Dengesiz kalkınma görüşü, az gelişmiş ülkelerde piyasa ekonomisinin önderliğini ve etkinliğini kabul etmektedir (Başkaya, 2001:66).

2.1.2.1. Hirschman ve Dengesiz Kalkınma

Hirschman, az gelişmiş ülkelerin özellikleri ile ilgili noktalarda dengeli kalkınma teorisyenleri ile aynı fikirde olmasına rağmen çözüm önerilerinde onlardan ayrılmaktadır. Hirschman'a göre az gelişmiş ülkelerin karşı karşıya oldukları en büyük sorun yatırımların azlığıdır. Bunun nedeni ise sermaye yetersizliğidir. Hirschman'a göre eksik olan sermaye, baskılar ve dürtüler yoluyla artırılmalıdır. Sanayileşme kaynak gereksinimini artıracığı için, kalkınmaya sanayileşmeden başlamak gerekmektedir ((Kazgan, 2000:282).

Hirschman dengeli kalkınma teorisyenlerinin savundukları büyük itiş kuramına katılmakla birlikte, az gelişmiş ülkelerde sermaye birikiminin yetersizliğinden dolayı, büyük itişin ekonominin stratejik sektörlerinde dikkate alınmasını önermektedir (Pirili, 2000:37).

Hirschman modelinde öncelikle yatırımların niteliği üzerinde durmaktadır. Buna bağlı olarak da yatırımları sosyal sabit sermaye (SSS) yatırımları ve doğrudan verimli faaliyetler (DVF) olarak ayırmaktadır (Pirili, 2000:38). Uluslararası sermaye hareketlerinde klasik kuramın görüşlerinin aksine sermayenin az gelişmiş ülkelere değil de gelişmiş ülkelere yöneldiği görülmüştür. Bunun nedeni, az gelişmiş ülkelerde gelecek sermayeyi tamamlayıcı yatırımların yapılmamış olmasıdır. İşte bu yatırımlara sosyal sabit sermaye yatırımları denmektedir. Hirschman'ın Rosenstein-Rodan'ın tanımı ile birleşen SSS'nin üç temel özelliği vardır:

- 1-SSS bütün ekonomik faaliyetleri etkileyen ve kolaylaştıran bütün hizmetleri içerir.
- 2-Bu hizmetler bir çok ülkede ,ya devlet kontrolünde ya da bizzat devlet tarafından yapılır.
- 3-Bu hizmetler ithal edilemez (Pirili, 2000:37).

Hirschman SSS yatırımlarının DVF için gerekli olduğunu öne sürmektedir. Hirschman'a göre asıl problemin SSS ile DVF arasındaki ilişkinin ne olacağı noktasındadır. Hirschman SSS ile DVF arasındaki ilişki üzerinde durarak SSS'de kapasite fazlası ve kapasite noksanı oluşunun kalkınma açısını şöyle

değerlendirmektedir. SSS yatırımlarının kalkınmada temel bir faktör olduğu gerçektir. DVF yatırımları belirli bir SSS yatırımını gerektirmektedir. Ekonomik faaliyetlerin gelişebilmesi için bir bölgede hiç olmazsa ulaşım olanaklarının bulunması gerekmektedir. DVF'nin üretim maliyetleri eğer SSS yetersizse daha yüksek olacaktır (İlkin, 1988:98).

Hirschman'a göre yatırımların birbirini tamamlayıcı özelliği vardır. Şöyle ki yatırımların dolaylı olarak (örneğin geliri ve tasarrufu artırarak) yeni yatırımlara olanak tanınması ve yol açmasının yanında doğrudan yatırımları artırıcı bir etkisi de vardır. Buna göre dışsal ekonomiler yeni yatırımlar ortaya çıkaracak ve bunlar da diğer yeni yatırımlar için dışsal ekonomiler yaratmış olacaktır. Bu durumu Hirschman ileri ve geri bağlantılar olarak adlandırmıştır. İleri bağlantı, bir endüstrinin çıktılarını kullanan yeni endüstrilerin oluşmasıyken geri bağlantı, bir endüstrinin üretimini gerçekleştirirken kullandığı girdileri üreten endüstrinin iş hacmine artış yönünde katkı sağlamasıdır (İşgüden, 1995:156).

Hirschman yatırımların gelir ve istihdam etkisinden çok, yatırımlar arasındaki doğrudan etkilerden ve onların dinamik yapılarından söz etmektedir. Hirschman'ın kuramında iki önemli nokta vardır. Birincisi az gelişmiş ülkelerin madde ve insan kaynağından yoksun oluşu değil bunların kalkınma sürecine aktif olarak katılmayışlarıdır. İkinci önemli nokta ise büyüme ve kalkınmanın dengesiz bir sürece göre oluşmasıdır (İlkin, 1988:101).

Hirschman'a göre mevcut tasarrufların verimli yatırımlara kanalize edilememesi ve kaynakların yanlış saptanması kalkınmayı engellemektedir. Kalkınmaya engel teşkil eden bir diğer neden de az gelişmiş ülkelerin, her zaman ekonomik çözümleri seçebilmek olanaklarına sahip olmayışıdır (İlkin, 1988:101).

Hirschman'a göre dengeli kalkınma modeli kalkınma sürecini realist ve dinamik olarak değerlendirememektedir. Çünkü kalkınma belli bir ekonomik yapıdan daha ileri bir ekonomik yapıya geçiş halindeki hareketli bir süreçtir. Üstelik dengeli kalkınma modeli, zaten kaynakları kıt olan az gelişmiş ülkeler için geniş bir yatırım stratejisi ortaya koymaktadır. Bu uygulanabilirliği olan bir model değildir. Buna karşın Hirschman kendi modelinin daha realist ve kalkınma için etkin bir strateji içerdiğini söylemektedir. Ona göre denge, dinamik bir süreç olan dengesizliğin

sonucu olarak ortaya çıkar. Gelişmiş ülkelerin otonom yatırımlarından beklediklerini az gelişmiş ülkeler uyarılmış yatırımlarından beklemelidirler.

2.2.KALKINMA STRATEJİLERİ

Az gelişmiş ülkelerin kalkınma stratejilerine geçmeden önce strateji ve politika kavramlarının tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Kalkınma stratejisi; sanayileşme amacını gerçekleştirmek için izlenen genel yaklaşımları veya modelleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Kalkınma politikası ise belirlenen stratejiyi uygulamaya koyan araçlardır. (Seyidoğlu, 2001:601)

İkinci dünya savaşı sonrasında az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarının çözümünde iki değişik kalkınma stratejisi gündeme gelmiştir. Bunlardan birisi iç pazarı hedef alırken diğeri dışa dönük bir kalkınma stratejisidir. Kalkınma stratejisinin belirlenmesinde ülkenin GSMH'sı, nüfusu, kişi başına düşen milli geliri, teknoloji düzeyi, finansman olanakları, doğal ve beşeri kaynakları gibi faktörler baz alınır.

Az gelişmişlik yetersiz bir sanayi ile özdeşleştirildiği için sorunun çözümü de temel mallar üreten bir ekonomiden sanayi malları üreten bir modele geçmekle gerçekleştirilecektir. Bu noktada kalkınma sanayileşme ile sanayileşme büyüme ile büyüme ise GSMH artışı ile özdeşleştirilmektedir.(Seyidoğlu, 2001:601)

2.2.1.İthal İkameci Kalkınma Stratejisi

İthal ikamesi, daha önce dışarıdan alınan malların ülke içinde üretilmesine imkan sağlayacak yerli sanayileşmeyi sağlamaktır (Kepenek, Yentürk, 1994:318). Tarihsel olarak ithal ikamesinin ilk ortaya çıkışı 1930'lu yıllara rastlamaktadır. İthal ikamesini uyarayan da dış ticaret krizidir. Bu yıllarda uygulanan ithal ikamesi, krizin ortaya çıkardığı boşluğu doldurmak, acil sorunlara çözüm bulmak çabalarının sonucudur. Ancak asıl kalkınmaya yönelik olarak geliştirilen ithal ikamesi az gelişmiş ülkelerin kalkınma stratejilerinin bir parçası olarak 1950'li ve 1960'lı yıllarda başlamıştır (Başkaya, 2000:110).

Az gelişmiş ülkelerde ithal ikamesinin bir kalkınma stratejisi olarak kabul görmesinin birinci nedeni sanayileşmiş ülkelerin gelişme düzeylerine ulaşma amacıdır. İthal ikamesi stratejisinin uygulanmasının bir diğer nedeni ise özellikle

1950'li yıllarda ülkelerin yaşadıkları ekonomik sorunlardır. Bunların başında ise ödemeler bilançosundaki dengesizlikler gelmektedir (Pirili, 2000:129). İşte az gelişmiş ülkelerin ithal ikameci kalkınma stratejisini seçmelerinin özünde ödemeler bilançosundaki dengesizlikleri giderme fikri bulunmaktadır.

Kalkınma stratejisi olarak ithal ikamesini uygulayan bütün ülkeler sanayileşme hamlesinin başarılı olabilmesi için şu politikaları uygulamışlardır:

- 1-İç pazarın dış rekabete karşı korunması,
- 2-Sanayiye yönelik yatırımların özendirilmesi,
- 3-İç talebin gelir ve ücret politikaları ile güçlendirilmesi,
- 4-Aşırı değerli kur politikası,

İç pazarın dış rekabete karşı korunmasında gümrük vergisi ve kotalardan yararlanılmıştır. Eğer yerli üretim iç pazarın talebini karşılamakta yeterli ise mutlak bir korumacı politika uygulanarak o malın ülkeye girişi tamamen yasaklanmıştır. Fakat malın üretimi iç talebin karşılanmasında yetersiz kalıyor ise gümrük vergileri ve kotalar ile ithalat sınırlandırılarak göreceli korumacı politikalar uygulanmıştır.

Kalkınma stratejisinin ikinci ayağını özendirme önlemleri oluşturmaktadır. Yapılan yatırımların karlı ve düşük maliyetle gerçekleşebilmesi için yatırım indirimleri ve vergi affı gibi uygulamalar değerlendirilmektedir.

İthal ikamesi uygulamasının başarılı olabilmesi için iç pazarın belirli bir büyüklükte olması zorunluluğu vardır. Yüksek ücret ve maaş politikaları ile iç pazarın genişletilmesine çalışılmıştır.

Aşırı değerlenmiş kur uygulamaları ile sanayiciye teknoloji ve aramalı ürünlerinin ucuza sağlanması hedeflenmiştir. İthal ikameci sanayileşmenin başarısı aramalı ve teknoloji ürünlerinin ithaline bağlıdır. Aşırı değerli kur politikasının yerli ve yabancı sermayeyi etkilemesi farklı biçimlerde gerçekleşmiştir. Aşırı değerli döviz kuru ile kıt döviz kaynakları yerli sanayicilere göreceli olarak ucuz bir şekilde sağlanmıştır. Bunun sonucunda yerli sanayici uygulanan kur politikasından büyük rantlar sağlarken yabancı sermaye girişleri olumsuz etkilenmiştir (Freyssinet, 1985:63).

İthal ikameci kalkınma stratejilerinin 1960'lara kadar sürdürüldüğü görülmektedir. Bu tarihlerden sonra ithal ikameci strateji ulusal kalkınmacılığın krize girmesi ile yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin odak noktasını yoğun devlet müdahalesi ve iç pazara yönelik sanayileşme unsurlarına dayanan ithal ikamesi stratejisinin etkinlik ve kaynak dağılımı açısından yol açtığı maliyetler oluşturmuştur (Pirili, 2000:136).

İthal ikameci stratejiyi uygulayan ülkelerin başarısız olmalarının nedenleri şu şekilde değerlendirilebilir;

-Korumacı politikalarla geliştirilmeye çalışılan sanayilerde, uluslararası standartlara göre maliyet ve fiyatlar yüksek buna karşılık kalite düşüktür. Aşırı korumacı yaklaşımlar zamanla monopolleşmeye neden olmaktadır. Kaynak dağılımındaki etkinlik bozulurken tüketici refahı düşmektedir.

-İthal ikamesi dışa kapalı bir ekonomik yapının oluşmasını hedeflerken zaman içinde dışarıya bağımlılığı artırmıştır. Yatırımların gerçekleşmesi ancak dışarıdan alınacak ara malları makine ve teçhizata bağlıdır. Bu malların sürekli ithali ülkeyi bir süre sonra tamamen dışa bağımlı hale getirecektir. Bu bağımlılık süreklilik kazanan bir döviz ihtiyacını da beraberinde ortaya çıkarmaktadır. Sanayileşmeyi sürdürmek temel mal ihracından sağlanan dövizle karşılanamadığı için ülkeler oluşan ödemeler bilançosu dengesizliklerini farklı kaynaklarla telafi etmek zorunda kalmışlardır. Bu da gittikçe artan dış borçlara sebep olmuştur (Pirili, 2000:136).

2.2. İhracata Dönük Kalkınma Stratejisi

İthal ikameci sanayileşmenin karşıtı ihracata dönük sanayileşmedir. Bu strateji karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir kalkınma modelidir. İthal ikamesinin aksine tüm endüstriler yerine sadece gelişebilecek ve rekabet edebilecek potansiyele sahip yatırımların özendirilmesi ve desteklenmesi söz konusudur (Seyidoğlu, 2001:605).

1960 başlarından itibaren sanayileşmede uzun süre ithal ikamesi politikalarında ısrar edilmesinin ortaya çıkardığı hayal kırıklığı ve hammadde ve işlenmemiş geleneksel mal ihracının ülkenin ihtiyacı olan yeterli döviz miktarını sürekli karşılayamaması bir çok ülkeyi ihracata dönük kalkınma politikalarını uygulamaya koymaya zorlamıştır. İhracata dönük strateji temelde serbest ticaret

görüşüne dönülmesini simgeleyen bir yaklaşımdır. Az gelişmiş ülkelerin serbest ticaret koşullarında, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanlarda üretim yapmalarını öngörmektedir. Bunu sağlamak için, ekonomiyi uluslararası ticaretten koparmayacak bir ticaret rejimi izlenmelidir. Ayrıca ulusal kaynak tahsisi, ithal ikamesi yaklaşımında olduğu gibi salt iç talep tarafından değil, uluslararası talep tarafından belirlenmelidir. Böylece gerçekleştirilen üretim, uluslararası piyasalarda rekabetçi pozisyonda olacak ve üretilen mallar dış piyasalarda satılma olanağı bulacaktır (Seyidoğlu, 2001:605).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSTİHDAM VE KALKINMA

3.1. İSTİHDAM

İstihdam ve işsizlik birbirinden bağımsız değerlendirilemeyecek iki sorundur. İstihdam denilince ilk akla gelen işsizliktir. Bu iki kavram iç içe birlikte meydana gelir ve birini diğerinden ayırt etmek pek mümkün değildir. Bir ülkenin istihdam yapısında meydana gelen olumsuz gelişmeler çeşitli şekillerde tanımlanan işsizlik türlerine yol açarken, işsizliğin de istihdamın yapısını olumsuz yönde etkilediği bilinen bir gerçektir.

İstihdam sorununun tanımı ve ölçülmesi konusunda gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki yapısal farklılıklar nedeniyle genel kabul görmüş bir tanım yapmak mümkün değildir. Gelişmiş ülkeler için ortaya konulan bir tanım az gelişmiş ülkelerin istihdam sorununu açıklamak ve çözümlenmekte aynı etkiyi göstermemektedir (Korkmaz, Turan, Tunç, 1985:40).

Ancak istihdam sorununun belirlenmesi ve ölçülmesinin gerekliliği tüm ülkeler tarafından kabul edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde istihdam bir ekonomik sistemde fiilen kullanılan ve ücrete bağlanan işgücünün tamamıdır. İşsizlik ise cari ücret ve çalışma koşullarında iş arama durumunu ifade eder. Açık işsizlik de denilen bu işsizlik türü istemsiz olarak oluşmaktadır. Bir ülkede çalışanlarla iş arayanların tümü ise işgücünü oluşturmaktadır (Peterson, 1976:78).

Az gelişmiş ülkeler için istihdam ve işsizlik kavramlarını birbirine alternatif durumlar için kullanmak gerçekçi bir yaklaşım olmaz. Sadece ücretli ve maaşlıların istihdam ediliyor olduğunu kabul etmek işgücünün geri kalan çok büyük bir bölümünü işsiz olarak nitelemeği gerektirecektir. Oysa bu ülkelerde açık işsizlik bu kadar büyük boyutlarda değildir. Bireyler gelişmiş ülkelerdeki anlamda istihdam edilmeden de, kendilerinin ve ailelerinin geçimini temin edebilmektedirler. Buna rağmen açık işsiz durumuna düşmüş bir kişi, çoğu kez, bu seçimi kendi isteği ile yapmaktadır. Çünkü işsiz bir kişinin aile içindeki ekonomik faaliyetlerde ücretsiz aile

işçisi olarak çalışmak veya kendi hesabına düşük gelirli verimsiz işlerde çalışmak gibi seçenekleri vardır.

Az gelişmiş ülkelerdeki en büyük istihdam sorunu, açık işsizlikten çok, gizli işsizlik ve eksik istihdam gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılan istihdam bozukluklarıdır. Eksik istihdam; istihdamdaki bir bireyin istediği ve çalışacak gücü olduğu halde, halen çalıştığından daha fazla çalışamaması veya başka bir işe geçtiği zaman gelir ve veriminin artması durumudur. Bu düzey tespit edilen işsizlik derecesine bağlı olarak değişebilir. Gerek istihdam taleplerinin tamamının karşılanmadığı hallerde gerekse bir ekonominin üretici kapasitelerinin eksik kullanımı hallerinde istihdam eksikliği var demektir. İstihdam eksikliği aynı zamanda aktif bir işgücünün imkan ve yeteneklerinin eksik kullanımı anlamına da gelir (Ülgener, 1980:113).

Bir ekonomik sistemin yeterli ve verimli bir şekilde işleyip işlemediği, cari ücret karşılığı çalışmak isteyen herkese iş sağlayabilmesi ile ölçülür. Bir ülkede çalışmak isteyen kişilerin çalışmak istedikleri halde iş bulamamaları ekonomik sistemin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Çalışmak isteyen bu kişilerin iş bulamamaları, varolan ekonomik sistemin, bu kişilerin işgüçlerini gerekli kılacak bir talep hacmi yaratamamasından kaynaklanmaktadır (Aren, 1987:1).

İstihdam talebi bir işte çalışmak isteyen boş durumdaki işgücünün oluşturduğu taleptir. İstihdam arzı ise; işgücüne ihtiyacı olan girişimcinin ortaya koyduğu durumdur (Bouvier, Ibarrola, Pasquarelli, 1988:225).

3.1.1. İstihdam Düzeyi

İstihdam düzeyi; bir ülkede belli bir dönemde, bu dönem genellikle bir yıl olarak belirlenmektedir, çalışılan vasıfsız iş saati toplamıdır. Burada birim olarak kullanılan iş saati vasıfsız işçilerin bir saatlik emeklerini ifade etmektedir. Kalifiye işçilerin çalışma süreleri, belli katsayılarla çarpıldıktan sonra genel toplama eklenir (Ülgener, 1980:91).

İstihdam düzeyini çalışma saati değil de değer olarak ifade etmek de mümkündür. Bu değerlendirmede kullanılacak ölçü vasıfsız işçiliğe ödenen bir saatlik ücret olarak saptanmaktadır. Bu yöntemde istihdam hacmi, ülkedeki toplam

ücret ödemelerinin bir saatlik vasıfsız işe ödenen ücrete bölünmesiyle bulunur (Aren, 1992:4).

İstihdam düzeyi ekonomideki üretim düzeyini belirlemektedir. Ekonomide oluşan gerçek gelir istihdam düzeyine bağlı olarak oluşmaktadır. Yani istihdam düzeyi belirlendiğinde ekonominin çıktı düzeyi de belirlenmiş olacaktır. İstihdam düzeyi arttıkça buna bağlı olarak çıktı düzeyi de artacaktır (Peterson, 1976:92).

Klasik iktisatçılar fiyat mekanizmasının, görünmeyen elin yardımıyla ekonomideki tüm piyasalarda dengeyi otomatik olarak sağlayacağını düşünmüşlerdir. İstihdam konusunda da bir dengenin yani tam istihdamın otomatik olarak sağlanacağını kabul etmişlerdir. Bu yüzden klasik iktisatçılar ayrı bir istihdam teorisi ortaya atmamışlardır. Ekonomideki tüm fiyatların ve özellikle ücretlerin hem aşağıya hem yukarıya doğru esnek olması, ekonominin tam istihdam dengesine ulaşması ve bu dengenin kararlı olması için yeterlidir. Tam istihdamdan uzaklaşma konusunda ise yine fiyat mekanizması yardımıyla tekrar tam istihdam dengesine dönülerek ekonomide yer alan tüm üretim faktörleri kullanılacaktır. Buna rağmen bütün ekonomilerde üretilebilecek bir üst sınır vardır ve bu üst sınır, zorunlu olarak ekonominin kısa dönemdeki en yüksek üretim kapasitesini oluşturmaktadır.

Bir ekonominin üretim kapasitesi, o ekonomideki işgücü, doğal kaynaklar, sermaye stoku ve teknoloji düzeyi tarafından belirlenir (Korkmaz, Turan, Dinç, 1985:31).

Ancak Keynes ücretlerin esnekliği varsayımına karşı çıkmıştır. Çünkü, günümüz ekonomilerinde işçi sendikalarının ve öteki sosyal kurumların baskısıyla ücretlerin aşağıya doğru esnek olması imkansızdır.

3.2. İŞSİZLİK

Çalışma istek ve yeteneğinde olup geçerli ücret haddi ve çalışma koşullarında çalışmayı kabul ettiği halde iş bulamayan kimseye işsiz denir (Tunca, 1999:4). Bu kişilerin ekonomik sistem içinde yarattığı durum ise işsizlik olarak değerlendirilmektedir.

Bir ekonomideki kişilerin işsizlik durumundan söz edebilmek için, işlerinin olmaması, iş arıyor olmaları ve işbaşı yapmaya hazır durumda olmaları uluslararası

standart tanımın oluşmasında genel geçer kriterlerdir. İşsizlik aşağıdaki şekillerde ortaya çıkmaktadır.

Liberal ekonomilere özgü olan **istemli (iradi) işsizlik** türü geçerli ücret ve koşullarda çalışmak istemeyenlerin neden olduğu işsizliktir. Bireyler tembel olduklarından, geçerli ücret düzeyini ve koşullarını kendi niteliklerine uygun bulmadıklarından ya da gelir gereksinimi duymadıklarından çalışmamayı yeğleyebilirler (Seyidoğlu, 1999:294).

Çalışabilir işgücünün geçerli ücret ve çalışma koşulları altında çalışmak istediği halde geçici veya sürekli olarak çalışabilecekleri işyeri bulamamaları durumuna **gayri iradi (istem dışı) işsizlik** denir. Bu işsizlik türü işbölümü ve uzmanlaşmanın ileri olduğu ülkelerde sık sık ortaya çıkmaktadır. Klasikler bu tür işsizliği kabul etmemişlerdir. İşsizliğin irade dışı bir olay olduğunu Keynes ileri sürmüştür. İrade dışı işsizlik üretim kapasitesinin yetersizliğinden, konjonktürel⁴ dalgalanmalardan ve yapısal değişimlerden kaynaklanabilir. Keynes'e göre bu tür işsizliğin en önemli nedenlerinden biri talep yetersizliğidir (Seyidoğlu, 1999:294).

Konjonktürün genişleme aşamalarında üretim düzeyi ve buna bağlı olarak istihdam düzeyi artar, işsizlik azalır. Konjonktür daralmalarında ise üretim düşüşü ile birlikte işgücü talebi azalır ve işsizlik artar. İşte bu şekilde konjonktür değişimlerine bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik türüne **konjonktürel işsizlik** denir. Bu tür işsizlik yaygın olmakla birlikte geçici bir özelliğe sahiptir (Seyidoğlu, 1999:344).

Geçici ve yaygın olan bir başka işsizlik türü de **mevsimlik işsizliktir**. Ekonomideki bazı sektörlerde, sektörün yoğun çalıştığı dönemlerde işgücü talebi artar. Örneğin inşaat ve tarım sektörlerinde yaz mevsiminde sektörün işgücü talebi artar. Ancak bir sonraki mevsimde azalan işgücü talebine bağlı olarak işsizlik artar ve istihdamda azalmalar ortaya çıkar (Seyidoğlu, 1999:406).

Çalışılan işin değiştirilmesi maksadıyla işinden ayrılanların oluşturduğu işsizlik türü **friksiyonel işsizliği** oluşturur. Bu işsizlik türü kısa süreli olarak gerçekleşir ve geçici bir özelliğe sahiptir. Ekonominin tümünü etkilemeyen bu tür işsizlikte, işgücü piyasasının iyi organize edilmemiş olması, işgücü piyasasındaki

⁴ Konjonktür: Toplam ekonomik faaliyet hacminde görülen ve birbirini izleyen nitelikteki genişleme ve daralma aşamalarıdır.

bilgi eksiklikleri, işgücünün mobilite eksikliği, üretim girdilerinin zamanında sağlanamaması, çalışabilir nüfusa yeni katılımlar, yeteneklerine uygun işyeri bulamayıp, daha iyi koşullarda iş bulabilmek umuduyla işlerini bırakanlar etkili faktörlerdir (Seyidoğlu, 1999:198).

Yeni tekniklerin, makinelerin kullanılması ve böylece insan gücünün yerini makinelerin alması sonucunda ortaya çıkan işsizliğe **teknolojik işsizlik** denir. Yeni teknolojinin girdiği sektörlerde üretim artarken, bu sektörde çalışanlar işsiz durumuna gelir ve bu sektörden diğer sektörler doğru emek akımı başlar. Bu nedenle teknolojik işsizliğe aynı zamanda yapısal işsizlik de denir. Ancak teknolojik gelişme kısa dönemde istihdam azaltıcı, uzun dönemde ise istihdam yaratıcı bir rol oynar. Uzun dönemde yan çalışma kolları ortaya çıkmakta ve işgücünü yeniden kullanma olanakları doğmaktadır (Seyidoğlu, 1999:590).

Ekonominin yapısal özelliklerinden ve talep yapısındaki değişimlerden ileri gelen bir işsizlik türü de **yapısal (strüktürel) işsizliktir**. Ekonomi-içi (endojen) veya ekonomi-dışı (exojen) nedenlerden ortaya çıkabilir. Emeğin makine ile ikamesinin veya talepteki kaymanın neden olduğu işsizlik ekonomi içi nedenlerden ileri gelir. Bazen politik ve doğal öğeler gibi ekonomi dışı nedenlerle ekonominin kapasitesinde meydana gelen daralmalar veya işgücü arzındaki ani artışlar da işsizliğe neden olabilir. Yapısal işsizlik az gelişmiş ülkelerde, işgücünü etkin kullanacak üretim araçları kapasitesinin olmayışı nedeniyle daha çok görülmektedir (Seyidoğlu, 1999:676).

Herhangi bir ekonomik etkinlik alanından bir bölüm işgücünün çekilmesiyle toplam üretim miktarında hiçbir değişme olmuyorsa burada **gizli işsizlik** var demektir. İşgücü çalışır görüldüğü halde, gerçekte elde edilmesi olurlu verimliliğin altında çalışmaktadır. Bir ekonomide gizli işsizliğin nedeni, daha çok işgücü artışına uygun üretim kapasitesinin yaratılamaması ve organizasyon yetersizliğidir. Az gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı sermaye artış hızından yüksek olduğundan bu ülkelerde gizli işsizlik süreklilik kazanır (Seyidoğlu, 1999:219).

3.3. İSTİHDAM POLİTİKALARI

Dünya istihdam durumuna bakıldığında son zamanlarda işsizlik giderek önemini arttıran bir problem haline gelmiştir. Bu problem az gelişmiş ülkelerde

yoksullukla iç içe geçmişken, gelişmiş ülkelerde %10'lar civarında kronik bir problem haline dönüşmüştür (Özşuca, 2003:15)

Gelişmiş ülkelerde bu durumun en önemli nedeni teknolojik yeniliklerin daha az istihdam yaratmasıdır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru geçildikçe vasıfsız işgücünün önemi azalmakta ve işçi sınıfı toplumdaki etkin üretim gücü olmaktan çıkmaktadır. Buna karşılık teknoloji sayesinde artan verimlilik üretim miktarını inanılmaz boyutlara getirmektedir. Dünyada toplam üretim artarken istihdam azalmakta ve çalışan başına üretim miktarı yükselmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde işsizlik; yetersiz talep, arz açıkları, istihdam olanaklarıyla kişisel yetenek ve beklentiler arasındaki uyumsuzluk, pazar açıkları gibi daha geniş boyutlu koşullar nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Karakayalı, 1997: 114). Az gelişmiş ülkeler işsizlikle mücadelede iki alternatifte sahiptirler; ya kentsel aşırı işsizliğe razı olacaklar ya da kırsal eksik istihdamın devamını sağlayacak politikaları sürdüreceklerdir. Az gelişmiş ülkeler kentlere yığılan, sürekli ve düzenli geliri olan bir iş için bekleyenler ile kırsal bölgelerde geleneksel üretim yapısı içine gizlenmiş, çok fazla bir şey üretmeyen, dolayısıyla da yeterli geliri olmayan büyük bir kitlenin yarattığı problemlerle boğuşmaktadırlar (İlkin, 1988:207).

Özellikle az gelişmiş ülkelerde işgücünü miktar olarak arttırmak kolaydır. Ancak aynı durumu, emeğin verimini arttırmak için söylemek güçtür. Emeğin verimliliğinin artması, ülke ekonomisinde mevcut sermaye mallarının hem miktarının artmasına hem de kalitesinin yükselmesine, bunun da ötesinde gelişmiş teknolojilerin kullanılmasına ve üretime yönelik bilgi düzeyinin ve birikiminin yükselmesine bağlıdır. Bunlar ise kolayca kısa ve hatta orta dönemde ulaşılabilecek hedefler değildir (İlkin, 1988:211).

Az gelişmiş ülkeler tam istihdama ulaşabilmek için çeşitli politikalar uygulamaktadırlar. Önemli politika araçlarından birisi eğitimidir. Eğitim istihdamı hem arz hem de talep yönünden etkilemektedir. Eğitimin arz yönünden istihdam üzerindeki etkisi, gerek duyulan, nitelikli işgücünün yetiştirilmesidir. Talep yönünden etkisi ise bu işgücünün yetiştirilmesi noktasında duyulan eğitimci ihtiyacından oluşmaktadır. Kısa süre içinde iyi yetişmiş eğitimci ve eğitilmiş işgücü

oluşturmak elbetteki pek mümkün değildir. Bu uzun sürece dağıtılacak eğitim politikalarıyla gerçekleştirilecek bir işlemdir.

Az gelişmiş ülkelerin uyguladıkları istihdam politikası araçlarından bir diğeri vergilendirme dir. İstihdam olanaklarının artırılması düşünölen sektörlerde uygulanacak vergi oranlarında indirimler yapılması suretiyle bu sektörler teşvik edilmektedir. İstihdam olanağı yaratmayan sektörlerde ise vergi oranları artırılmak suretiyle bu sektörlerle yapılacak olan yatırımlar caydırılmaktadır. Böylece işsizliğin önlenmesi, ölkede istihdamının artırılması ve aynı zamanda verimliliği yüksek yatırım kanallarının önünün açılması sağlanmış olacaktır. (Korkmaz, Turan, Tunç, 1985:41)

Az gelişmiş ölkelerin uyguladıkları bir diğ er istihdam politikası ise, yurtiçinde istihdam olanağı bulunmayan işgücünün işgücü sıkıntısı çeken gelişmiş ekonomilerin istihdam olanaklarından yararlandırılmak üzere bu ölkelere ihraç edilmesidir. Bu şekilde hem işsizlik problemi nisbi olarak çözümlenecek hem de ölkeye döviz girişi sağlanmış olacaktır. Ancak bu uygulama sosyal devlet anlayışına uygun düşmemektedir. İşsizlik ölkede yönetimlerinin çözmesi gereken problemlerin başında gelmektedir. Çalışma isteğindeki bireyler istihdam edilemiyorlarsa işsizlik sigortası gibi bir mekanizmadan faydalandırılmaları gerekmektedir (Korkmaz, Turan, Tunç, 1985:42).

Az gelişmiş ölkeler, yeni teknolojileri ithal ederken ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilememek şartıyla emek yoğun teknolojilere öncelik vermelidirler. Az gelişmiş ölkeler yüksek işsizlik oranlarına sahip ölkelerdir. Kalkınma sürecinde modern teknolojilere öncelik verilmesi işgücülerinin istihdamın dışına itilmesine yol açacaktır. Bu nedenle hem ekonomik gelişmeyi sağlayacak hem de istihdamı artıracak teknolojilerin tercih edilmesinde fayda görölmektedir.

İşsizliğin çok yüksek oranlarda gerçekleştiği az gelişmiş ölkelerde, günü kurtarmaya dönük kısa dönemli yaklaşımlar istihdam sorununun çözümünde etkili olmamaktadır. İşsizliğin önlenmesi ve yeterli istihdam olanaklarının oluşturulabilmesi için gerekli yapısal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Bu amaçla da varolan kaynakların etkin kullanımı ve optimum kaynak dağılımı sağlanarak, istihdamın en yüksek düzeyde gerçekleşmesi sağlanmalıdır.

Az gelişmiş ülkelerde istihdamın yetersiz kalması, tarım ağırlıklı ekonomiden sanayi ve hizmet ağırlıklı ekonomiye geçişten kaynaklanmaktadır. Nüfus artışı ve tarımdaki işgücü göçü tarım dışı alanlarda yüksek miktarda istihdamı gerekli kılmaktadır. Bu noktada istihdam kapasitesinin düzenli ve yeterli ölçüde artırılması ve bunun da yatırımlarla sağlanması gerekmektedir (Korkmaz, Turan, Tunç, 1985:42).

Ülkelerin gelişmişlik ve az gelişmişlik değerlendirmesi yapılırken, kullanılan kriterlerden birisi de varolan işgüçlerinin büyük bölümünün istihdam edilip edilmediğidir. Bir ülkede iş olanaklarının kısıtlı olması sadece ekonomik sonuçlar yaratmamaktadır. O ülkede işsizlikle yüz yüze gelen bireylerin insanca yaşama şanslarının da ellerinden alınmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden uygulanacak istihdam politikalarıyla, yoksulluğun giderilmesi, hayat standardının yükseltilmesi ve hepsinden önemlisi adil bir gelir dağılımının sağlanması gerekmektedir.

3.4. İSTİHDAM ve KALKINMA İLİŞKİSİ

Kalkınmanın ve büyümenin en önemli unsuru, teknolojiyi geliştiren, uygulayan, kaynakların kullanımını ve organizasyonunu sağlayan işgücüdür. Az gelişmiş ülkelerin kalkınma sürecinde karşılaştıkları en büyük sorunlarının başında işgüçlerinin istihdamı ve yetişmiş işgücü sağlamak gelmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde doğum oranlarının çok yüksek olması, toplam nüfus içinde çocuk nüfusun yüksek olmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise çalışma yaşındaki nüfus nisbi olarak düşük gerçekleşmektedir. Gelişmiş ülkelerde işgücünün büyük bir kısmı tam süreli ve kapasiteli olarak çalışıp milli gelire yüksek oranlarda katkı sağlarken, az gelişmiş ülkelerde istihdam edilen işgüçlerinin büyük bir kısmı gizli işsiz ve eksik istihdamda çalışmaktadırlar. Buna bağlı olarak da milli gelire katkıları ya çok düşük gerçekleşmekte ya da hiç katkı yapmamaktadırlar (İlkin, 1988:201).

Az gelişmiş ülkelerde işgücüne katılma oranları gelişmiş ülkelere oranla düşük gerçekleşmektedir. Gelişmiş ülkelerde işgücünün büyük çoğunluğu tam süreli ve kapasiteli olarak istihdama katılmakta ve sonucunda milli gelire katkıları yüksek oranlarda gerçekleşmektedir. Buna karşın az gelişmiş ülkelerde işgücü eksik

istihdamda veya gizli işsiz olduğu için milli gelire katkıları çok düşük gerçekleşmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde dikkat çeken bir durum da sanayileşmenin işsizlik sorununu çözmede yeterli olmadığı hatta ekonomik kalkınma ve modernleşmenin işsizlik sorununun belirginleşmesinde etkili olduğudur. Yukarıda istihdam politikalarının anlatıldığı bölümde vurgulandığı gibi yeni yeni teknolojilerin kullanılması durumunda üretim miktarı artmakta fakat istihdam olanakları daralmaktadır. Ayrıca sanayide yeni teknolojilerin kullanılması bir yandan sınırlı olsa da yeni istihdam olanakları yaratırken diğer yandan bazı meslek ve sanayi kollarında, ev ve el sanayinde istihdam olanaklarını ortadan kaldırmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KADIN İSTİHDAMI VE KALKINMA

Tarihin her döneminde dünya nüfusunun yarısını kadınlar oluşturmuşlardır. Bunun sonucu olarak da ekonomik ve sosyal yaşamın yarısı kadınlar tarafından oluşturulmaktadır. Kadınların ekonomik ve sosyal yaşama katılımları, ev içinde olduğu gibi ev dışında da gerçekleşmektedir. Ancak kadınların ekonomik yaşama katılımları ile toplumsal ve ekonomik kalkınmadan yararlanma biçimleri ve payları doğru orantılı değildir. Her ne kadar kadınların toplumsal ve ekonomik kalkınmadan yararlanmaları ülkelerin gelişmişlik/azgelişmişlik düzeyleri ile ilişkilendirilebilirse de, genel anlamda bütün toplumlarda erkeklerin gerisine düştükleri, daha az istihdam edildikleri ve aynı işte çalışmalarına karşın daha düşük ücretle çalıştırıldıkları bilinen bir gerçektir.

Günümüzde kadınların gerek ekonomik gerekse toplumsal alanda ikincil konumda bulunmalarının temelinde yatan ana etken; erkek egemen kültüre dayalı cinsiyet ayrımcılığıdır. Bu ayrımcılığı yaratan ve sürdüren diğer faktörler ise, genellikle azgelişmiş toplumlarda, mevcut toplumsal değerlerdir. Özellikle azgelişmiş ülkelerde, kökleşmiş geleneksel yapının varlığını koruması bu ayrımcılığı pekiştirmektedir. İster kadının kendisi, isterse erkek tarafından taşınıyor olsun, cinsiyete dayalı işbölümünün sonucu ve aynı zamanda bir besleyicisi olan her türlü kavramlaştırma, her türlü atıf bu kategorideki nedenleri oluşturmaktadır. Kadının kendisini ve erkeği evlilik ve aileyle, karı-kocalık ve annelik-babalık rolleriyle tanımlaması; bir rol yüklemesi için de evin geçimini, bu nedenle de ev dışındaki yaşamı ve çalışmayı erkeğe ait bir alan olarak görmesi; buna karşılık olarak kendi alanını ev ve aile ile sınırlaması, varolan geleneksel yapının temel taşlarından birini oluşturmaktadır.

Ancak son yıllarda ekonomik yapının hızlı bir şekilde gelişmesi, görsel ve yazılı basın organlarının geniş kitlelere ulaşması, insan hakları kavramının yaygınlık kazanması ve küresel anlamda ortak bir yaşam tarzının benimsenmesi sonucunda istihdamın yapısında önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu değişiklikler kadın istihdamını da olumlu yönde etkilemektedir.

Kadınlar özellikle toplumsal yapıda gözlenen değişmeler, aile bütçesine ikinci bir gelirin gerekliliği, işgücü piyasasındaki değişiklikler, ülke ekonomisine katılma isteği, daha iyi yaşam şartlarına sahip olmak gibi nedenlerden dolayı istihdamda daha fazla yer almak istemektedirler.

4.1. DÜNYADA KADIN İSTİHDAMI

Kadın istihdamı konusunda yapılan çalışmalar küreselleşme ile birlikte kadın işgücünün istihdamında önemli bir artış olduğunu göstermektedir. Küreselleşme sürecinde sermaye açısından en önemli konu emeğin esnekleşmesidir. Emeğin esnekleşmesi iktisadi büyümeye yol açacaktır. Bunun sonucunda ise yeni iş olanakları yaratılabilecektir. Esneklik konusunda tek ortak bir tanımın yapılması mümkün değildir. Emek piyasasında esneklik ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. OECD'ye göre emek esnekliği şu şekillerde ortaya çıkmaktadır (Munck, 2000:94).

-Ücret esnekliği: Ücret yapısı ve düzeyinin değişen piyasa koşullarına göre işveren tarafından ayarlanmasıdır.

-Sayısal esneklik: Sayısal esneklik dış esneklik olarak da ifade edilmektedir. İşletmelerin işgücü miktar ve niteliğini piyasada oluşan talep değişikliklerine, ekonomik ve teknolojik değişmelere göre ayarlamalarıdır.

-Çalışma sürelerinde esneklik: Çalışma süresinin günlük, haftalık, aylık veya yaşam boyu olarak belirlenmesinin modern işletmelerin işgücü ihtiyacına cevap verecek şekilde düzenlenmesidir.

-Fonksiyonel esneklik: İç esneklik olarak da ifade edilen bu esneklik türü çalışanların pazar talebinde, teknolojiye ve şirket politikasında meydana gelebilecek değişiklikleri karşılayabilecek yetenek ve donanımda olmalarıdır (Özşuca, 2003:10).

Emek esnekliği ülkeden ülkeye uygulamalarda birbirinden farklılık gösterse de küresel çapta esneklik yönünde bir eğilim vardır. Bu eğilim yüzünü ücretlerdeki esnekliğe doğru çevirmiş durumdadır. Az gelişmiş ülkelerdeki uygulamalar tek yönlü ve emek aleyhtarı bir profil çizmektedir. Emek esnekliği eğer işçiler ve sendikaları arasında bir fikir birliği ile kabul edilmişse daha esnek çalışma özelliklerine de yol açabilir.

Esneklikle ilgili olarak ortaya çıkan bir başka tartışma konusu da geniş kapsamlı sosyal sonuçlara yol açan emeğin feminizasyonudur. 1970 ve 1980'ler boyunca birçok bölgede resmi olarak istihdam edilen kadın sayısında önemli artışlar gerçekleşmiştir. Kadınların emek gücü içerisinde kolaylıkla girip çıkabilmeleri, çok daha fazla kadının sürekli bir biçimde emek gücü içinde yer alması ya da emek gücü ile diğer işleri bir arada yürütebilmesi sayesinde kadınlar, ilerleyen yaşlarına rağmen emek gücü içerisinde yer almaktadırlar. 1990'larda ihracata dönük sanayileşme süreci yaşanırken kadın emeğinin üretim sürecinde daha fazla yer almaya başladığı da ortaya çıkan sonuçlardan birisidir. Kamu sektöründe istihdam edilenlerin içinde erkek çalışan sayısı azalırken kadın çalışan sayısında ortaya çıkan artış bu dönemde yaşanan kayıtdışılaşma sürecinin de bir sonucudur (Munck, 2000:97).

Kadın işgücünün küreselleşmeye paralel olarak istihdamındaki artışın nedenleri şöyle sıralanabilir:

-Az gelişmiş bir çok ülkede ithal ikameciliği yoluyla sermaye birikimi bunalıma girince ihracata dönük sanayileşme politikaları benimsenmiştir. Bu ülkelerde uluslararası sermaye ile bütünleşerek, dünya pazarı için üretim yapmak amacıyla yabancı sermayeyi ülkeye çekmek üzere çeşitli önlemler alınmış ve buna paralel olarak serbest ticaret bölgeleri uygulamaya konulmuştur.

-1970'li yılların başında gelişmiş ülkelerde emeğin üretkenliğinin sınırlarına gelindiğinden ortaya çıkan ekonomik kriz uluslararası sermayeyi yeniden yapılanmaya zorlamıştır. Bu dönemde çok uluslu şirketler (ÇUŞ) daha esnek ve ucuz emek arayışı içine girmişlerdir.

-Gerek enformasyon ve bilişim alanında ulaşılan teknolojik gelişme düzeyi gerekse üretim teknolojilerinde sağlanan yenilikler üretim süreçlerinin parçalanmasına neden olmuştur.

Üretim süreçlerinde ortaya çıkan bu parçalanmalar nedeniyle ÇUŞ'lar üretim birimlerini genellikle emeğin bol ve ucuz olduğu ülkelere kaydırmışlardır. Üretimlerinin emek-yoğun bölümlerini az gelişmiş ülkelere (Uzakdoğu ülkeleri, Türkiye gibi) kaydırarak (genellikle montaj kısmı) ya da aynı ülke içinde eve iş verme yoluyla örgütsüz, dağınık ve marjinal emekten yararlanma yoluna gitmişlerdir. Formel sektörde son 20 yılda yaşanan gelişmelere karşın eve iş verme oranında büyük artışlar gözlenmiştir. Özellikle vasıfsız, evli ve çocuklu (bu nedenle dışarıda iş

bulma olasılığı düşük olan) kadınların ya da kocalarının evin dışında çalışmasını engellediği kadınların eve iş verme sistemi içinde çok yaygın bir biçimde çalıştırıldığı görülmektedir (Ansal, 1997:8).

Bu noktada ÇUŞ'lar kadınları erkeklere oranla daha üretken kabul etmektedirler. Çünkü kadınlar erkeklere göre sıkıcı, monoton işlere, düşük ücrete, uzun çalışma saatlerine ve kötü çalışma koşullarına kolayca razı olabilmektedirler. Hazır giyim ve elektronik sektöründe kadınlara yönelik eve iş verme modeli, daha ucuz ve verimli olduğu için, birim maliyetin düşürülmesi noktasında ÇUŞ'lar tarafından tercih edilmektedir.

Yukarıda belirtilenler, özellikle küreselleşme sürecine paralel olarak kadın emeğinin ekonomiye entegrasyonu eve iş verme modeli dikkate alınarak yapılan bir değerlendirmedir. Çünkü kadın işgücününün formel sektörde istihdamı hala düşüktür.

Dünya genelinde, kadınların düzenli bir geliri olan işlerde çalıştığını söylemek henüz mümkün değildir. Pek çok ülke ekonomisinde yaygın sektör olan tarım sektöründe kadınlar erkeklerden çok daha yüksek oranlarda istihdam edilmektedir. Bu kadınların büyük çoğunluğu ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlardır. Dünya kadın istihdamında tarımdan sonra gelen sektör hizmet sektörüdür.

Kadın işgücü, çalışması karşılığında aldığı ücretle kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamakta güçlük çekmektedir. Dünyada aldığı ücretle geçimini sağlayamayan 550 milyon kişiden 330 milyonu (% 60) kadınlardan oluşmaktadır. Bu rakama 77.8 milyon işsiz kadın eklendiğinde şu anda dünya genelinde yaklaşık 400 milyon kadın kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayacak gelire sahip düzenli bir iş arıyor demek mümkündür (Global Employment Trend for Women, ILO 2004:3).

4.1.1. Dünyada Kadın İşgücüne Katılma Oranları(İKO)⁵

Kadın istihdamında 1993-2003 yılları arasında meydana gelen değişimler incelendiğinde, işsizlik oranlarının arttığı görülmektedir. Aynı dönemde işgücüne katılım oranları ise çok küçük bir artış göstermiştir. Aşağıdaki çizelgede küresel işgücü piyasasının 1993-2003 dönemine ait verileri görülmektedir (Çizelge 4.1).

⁵ İşgücüne katılma oranı (İKO): 12 ve daha yukarı yaştaki her 100 kişi içinde işgücünde olan kişi sayısıdır.

Çizelge 4.1. Küresel İşgücü Piyasasının Durumu

	Kadın		Erkek		Toplam	
	1993	2003	1993	2003	1993	2003
İşgücü (milyon)	1 006	1 208	1 507	1 769	2 513	2 978
İstihdam (milyon)	948	1 130	1 425	1 661	2 373	2 792
İşsizlik (milyon)	58.2	77.8	82.3	108.1	140.5	185.9
İKO (%)	53.5	53.9	80.5	79.4	67.0	66.6
İşgücünün istihdama oranı (%)	50.4	50.5	76.1	74.5	63.3	62.5
İşsizlik oranı(%)	5.8	6.4	5.5	6.1	5.6	6.2

Kaynak: Global Employment Trend For Women ILO 2004 s.1

Bugün dünyada ekonomik olarak aktif işgücü içinde kadın erkek işgücü açığı oranı % 63'tür. Ekonomik olarak aktif her 100 erkeğe 63 kadın karşılık gelmektedir. Orta Doğuda ve Kuzey Afrika ülkelerinde bu oran % 36'ya düşmüştür. 2003 verilerine göre oranların en yüksek gerçekleştiği ülkeler % 91'le geçiş ekonomileridir⁶ (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2.Küresel İşgücüne Katılım Oranları (%)

	Erkek İKO (%)	Kadın İKO (%)	İşgücü Açığı oranları (kadın-erkek)
Dünya	79.4	53.9	68
Orta Doğuda Ve Kuzey Afrika	76.8	28.2	36
Güney Asya	81.1	37.4	44
Latin Amerika Ve Karaibler	80.5	49.2	64
Gelişmiş Ülkeler	70.3	50.5	76
Geçiş Ekonomileri	65.7	53.1	91
Güney-Doğu Asya	82.9	60.5	75
Orta- Sahra Afrika	85.3	63.2	77
Doğu Asya	85.1	73.1	83

Kaynak: Global Employment Trend For Women ILO 2004 s.4

⁶ Geçiş ekonomisi: Piyasa ekonomisinin alternatifleri olan sosyalist (merkezi planlamacı) veya karma ekonomilerin, küreselleşme ortamında ve açık ekonomi koşullarında, kendilerini piyasa ekonomisi sürecine ayarlamaları sürecine verilen addır. www.tisk.org.tr

4.2. AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE KADIN İSTİHDAMI

Bir toplumda kadının statüsünü, o toplumda geçerli olan üretim biçimi ve yaygın ideoloji belirlemektedir. Temelde kapitalist ülkelerde, kadın sorununa yaklaşım ve kadının toplum içindeki konumu farklı algılanmamaktadır. Ancak kadınların toplumsal üretime katılma biçim ve oranları arasında toplumların ekonomik gelişme düzeylerine göre değişiklikler yaşanmaktadır.

Az gelişmiş ülkeler yüz yüze oldukları sorunları çözme ve gelişme yolunda gelişmiş ülkeleri model olarak seçmekte ve onlara benzeme yönünde çaba sarf etmektedirler. Bu amaçla, az gelişmiş ülkeler ulusal bağımsızlıklarını gerçekleştirdikleri gibi, uluslararası kapitalist sistemle bütünleşme çabalarının bir parçası olarak kadın hakları sorununu gündeme getirmektedirler. Ancak bu ülkelerde siyasal ve yasal sistemin değiştirilmesi sosyo-ekonomik sistemin değiştirilmesinden daha hızlı gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda da biçimsel olarak kadınlara tanınan haklar uygulamada lafta kalmaktadır. Ve kadınlar yasal olarak sahip oldukları bu hakları kullanamamaktadırlar (Çitçi, 1982:73).

4.2.1. Az gelişmiş Ülkelerde Kadın İstihdamının Yapısı

Az gelişmiş toplumlarda kadın istihdamına ilişkin olarak tek bir model kurmak pek mümkün değilse de bu toplumlarda kadınların toplumsal üretime katılmalarında ortak özellikler ortaya çıkmaktadır.

Bunlardan ilki, gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında kadınların işgücüne katılma oranlarının düşük olmasıdır. 2003 Uluslararası Çalışma Örgütü(ILO) verilerine göre Orta Doğuda ve Kuzey Afrika ülkelerinde kadınların işgücüne katılma oranları % 28.2 iken gelişmiş ülkelerde bu oran % 50.5 olarak gerçekleşmiştir (Global Employment Trend for Women, ILO 2004:4).

Az gelişmiş ülkelere ilişkin olarak gözlenen ikinci ortak özellik, gelişmiş ülkelerde, kapitalist gelişmenin ve sermaye birikiminin kadınları büyük ölçüde ücretli işgücüne çekmesine karşın, az gelişmiş ülkelerde kadınların kapitalist olmayan üretim biçimlerinde yoğunlaşmasıdır. Bu ülkelerde, özellikle kırsal kesimde kadın nüfusunun büyük çoğunluğu tarımsal üretim ve küçük ev sanatları üretiminde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadırlar. Tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışan bu kesim çoğu zaman işgücü istatistiklerine yansımamaktadır.

Büyük sayılara ulaşan tarım sektöründeki kadın işgücü, tarımda makineleşmenin başlamasıyla yerini kaybetmektedir. Toprak mülkiyet yapısının değişmesi ve makineleşmeye bağlı olarak tarımda toplam işgücü düşmektedir. Bunun sonucu olarak az gelişmiş ülkeler hızlı ve dengesiz bir kentleşmeyle yüz yüze gelmektedirler. Ancak bu aşamada sanayi tarımdan ayrılan işgücünü emecek oranda gelişmediğinden kente göçen kadın işgücünün büyük çoğunluğu formal ya da çağdaş anlamda çalışma olanağı bulamamakta ve çoğu kez işgücü istatistiklerinde yer almayan güvencesiz, örgütsüz ve düşük ücretli enformal⁷ işlerde çalışmaya başlamaktadır. Enformal sektördeki işgücünün özelliklerine bakıldığında işgücünün en zayıf kesimlerini oluşturduğu için daha kötü şartlar altında çalışmaya zorunlu olarak katıldıkları görülür. Bunlar göçmenler, etnik azınlıklar, kadınlar, gençler ve çocuklardır. Bu gruplar zaten toplum içinde ayrımcılığa uğradıklarından küçük atölyelerde ve evlerde fason üretim, yarı zamanlı ya da geçici işlerde çalışmaya en uygun kesimlerdir.

Kadınların yarı zamanlı ve esnek işleri kolayca kabul etmeleri, işte süreklilik arayışlarının daha az olması geçici olarak işten ayrılmayı kabullenmeleri ve uyumlu olmaları, kadın işgücünü enformal üretimde öne çıkarmaktadır (Ansal, 1997:8).

Az gelişmiş ülkelerde kapitalist gelişme süreci içinde gözlenen özelliklerden birisi de hizmet sektörünün çok hızlı gelişmesidir. Hizmet sektörünün bu hızlı gelişme kadın için yeni istihdam olanakları yaratarak, yaşamını etkileyecek sonuçlar doğurmaktadır.

Az gelişmiş ülkeler arasında, kadının tarım dışı işgücüne katılma oranlarında farklılıklar gözlenmektedir. Ancak bu ülkelerdeki ortak özellik nitelikli insan gücünün az olmasına bağlı olarak kentli ve eğitilmiş kadınların hizmet sektöründe çalışma olanağı bulmasıdır. Hizmet sektöründe çalışan kadınlar, gelişmiş ülkelerde büyük oranda ofis görevlisi olarak çalışırken ve ofis görevlilerinin çoğunluğunu oluştururken, az gelişmiş ülkelerde ofis görevlerinde kadınların çoğunlukta olmasına pek sık rastlanmamaktadır. Ancak gelişmişlik düzeylerine göre az gelişmiş ülkelerde ofis işlerindeki kadınların oranlarında da farklılıklar gözlenmektedir. Bir başka

⁷ Enformal sektör: Devlet kontrol ve düzenlemelerinin dışında kalan gelir getirici faaliyetlerin oluşturduğu sektör. (T.C. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1999:9)

deyişle gelişme düzeyi yükseldikçe kadınların ofis görevlileri arasındaki oranları da artmaktadır (Çitçi, 1982:74).

Az gelişmiş ülkelerde hizmet sektöründe çalışan kadınların çalışmalarına ilişkin bir başka özellik de yönetici konumlarında kadınların temsilinin düşük olmasıdır. Az gelişmiş ülkelerde, gelişmiş ülkeler modeline paralel olarak yönetici konumlarında erkekler hakimdir.

Ofis işleri ve yönetim alanlarında gelişmiş ülkelere geride olan az gelişmiş ülkeler, meslek seçme konusunda farklı bir konum kazanmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yeterince gelişmemesi sonucu bu alanlarda çalışan kadınların oranının gelişmiş ülkelere düşük olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde, kadınların çoğunluğunun eğitim ve sağlık hizmetlerinde çalıştıkları düşünülecek olursa bunun doğal sonucu olarak az gelişmiş ülkelerde eğitim ve hemşirelik dışında kadınların mesleklere katılma oranlarının gelişmiş ülkelere yüksek olduğu sonucuna varılabilir.

Ayrıca az gelişmiş ülkelere, uzmanlık gerektiren mesleklere çalışan kadınların oranının ofis hizmetleri ve yönetim konumlarında çalışan kadınlardan yüksek olması kadın çalışmasının önemli bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Buna dayanarak az gelişmiş ülkelere meslek eğitimi gören kadınların erkeklerle yarışma olanaklarının fazla olduğu söylenebilir. Az gelişmiş ülkelere yönetimlerin amacı, gelişmiş sanayi tekniklerinin ülkeye sokulmasını ve çalışmasını sağlayabilecek teknik kadronun hızla oluşturulmasıdır. Bu amaca uygun olarak da kadınların meslek okullarına girişi kolaylaştırılmalıdır (Kandiyoti, 1997:40).

Az gelişmiş ülkelere gelişmenin belli bir aşamasında kadınların çalışma ve yüksek öğrenim yapmalarının gelişmiş ülkelere kadınlardan daha kolay olduğu ortaya konulmuştur.

“Ester Boserup “özellikle kaç göç geleneğinin olduğu ülkelere meslek sahibi kadınlara duyulan istemin bu geleneğin bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu görüşe göre meslekleşmiş kadın istemi kaç-göç kurallarını zedelememekte, gerçekte bu kuralların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kızları kadın öğretmenler eğitmekte kadın hastaları kadın doktorlar tedavi etmektedir” (Çitçi, 1982:77) Papanek, Pakistan üzerine yaptığı çözümlemede daha

da ileri giderek, cinsiyetler arasında ayırım gözeten toplumların gerçekte kadınlara özgü belirli mesleklerin kurulması için işlevsel olabileceğini söylüyor”(Kandiyoti, 1997:41).

Bir başka görüşe göre az gelişmiş ülkelerde sınıfsal ayrıcalıklar özellikle yüksek öğrenim ve meslek öğreniminde bir tekelin oluşmasına neden olmaktadır. Kadınların eğitimi sınıflar arasındaki farkları gidermekten ziyade sınıf ayrıcalıklarını pekiştirmektedir. Ayrıca sorunu meslek sahibi kadınların çalışma yaşamına katılma kararı açısından inceleyen araştırmalara göre de az gelişmiş ülkelerde meslek sahibi kadınlar başka kadınların emeğini sömürerek daha yüksek oranlarda mesleklerde çalışma olanağını bulmaktadırlar. Bu bir hizmetçi ya da çalışan kadının annesi olan bir akrabadır. Az gelişmiş ülkelerde kadının çalışma yaşamını düzenleyen kuralların ve altyapı hizmetlerinin çok yetersiz olması bu tür geçici çözüm yollarının kullanılmasına yol açmaktadır (Çitçi, 1982:78).

Az gelişmiş ülkelerde kadının çalışması sonucunda kadınlar arasındaki sınıf farkları daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır (Çitçi, 1982:78).

4.2.2. Az gelişmiş Ülkelerde Eğitim ve Toplumsal Değerler

Az gelişmiş ülkeler, temel eğitim sorunlarının çözülmemiş olması yönünde gelişmiş kapitalist ülkelere farklıdır. Gelişmiş ülkelerde kadının yüksek öğrenimde erkeklerle eşit bir şekilde temsil edilmeyişi sorun olarak değerlendirilirken az gelişmiş ülkelerde okuryazar sorunu çözülmeye çalışılmaktadır. Bu ülkelerde kadın nüfus eğitim olanaklarının eksikliğinden erkek nüfustan önce ve daha fazla etkilenmektedir (Çitçi, 1982:79).

Yarı feodal yapının varlığını sürdürdüğü ülke örnekleri bir yana bırakılırsa, az gelişmiş ülkelerde kızların yüksek öğrenimde temsil oranları gelişmiş kapitalist ülkelere yüksektir (Çitçi, 1982:79).

Kızların eğitim alanlarına göre dağılımında, gelişmiş ülkelerde görülen katılık az gelişmiş ülkelere görülmemektedir. Gelişmiş ülkelere erkeksi meslekler sayılan hukuk, dişçilik, eczacılık ve mimarlık gibi eğitim dallarında, az gelişmiş ülkelere kız öğrenci oranı daha yüksektir. Ancak az gelişmiş ülkelere yüksek öğrenimde kızların daha iyi konumda bulunması bu ülkelere kadının konumu ve geleceği açısından yanıltıcı bir izlenime yol açmamalıdır. Yüksek öğrenimden sınıfsal ayrıcalıklarının

sonucu olarak çok küçük bir grup yararlanmaktadır. Bunlarda üst gelir grubunun kızlarıdır. Eğitim alanındaki tekelin bir sonucu olarak kızlar geleneksel olmayan alanlarda eğitilme imkanı bulmaktadırlar. Ancak ekonomik gelişmeye paralel olarak eğitim olanaklarının, genişleyen orta sınıfa doğru yayılması, uzun dönemde kadının çalışma olanaklarını sınırlamaktadır. Sınırlı istihdam olanakları, artan eğitilmiş kadın işgücünü karşılamakta yetersiz kalacaktır. Sonuç olarak az gelişmiş ülkelerde zaman içinde eğitim olanaklarının artması ve eğitim düzeyinin yükselmesi kadının işgücüne katılma biçimi üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

Kadına ilişkin toplumsal değerler konusunda da bu ülkelerde tam bir ikilem gözlenmektedir. Az sayıda eğitim görmüş kadının oluşturduğu seçkin kadın kesimi toplumsal sistemden onay görmektedir. Ancak, kadın nüfusunun büyük bölümü için olumsuz değer ve önyargılar varlığını sürdürmektedir (Çitçi,1982:79).

4.3. TÜRKİYE'DE KADIN İSTİHDAMI

Türkiye'de kadın işgücünün çalışma yaşamına katılımında yaşanan sorunlar ve gelişmeler dünyadaki gelişmelerden bağımsız değildir. Türkiye sosyal ve ekonomik gelişmesini devam ettirirken, bünyesinde ikili bir yapıyı da barındırmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki toplumsal tabakalaşmanın oluşumuna olanak sağlayan, çağdaş değerler ve yüksek yaşam standartları ile geleneksel değerler ile düşük yaşam standartları bir arada görülmektedir.

Yüksek yaşam standartlarının egemen olduğu üst sınıflarda kadının çalışma özgürlüğü bulunmasına karşın ekonomik açıdan ailenin gereksinimi olmadığı için kadın çalışma ihtiyacı hissetmemektedir. Ama yine de kadın istihdamının en yüksek olduğu çevre, üst sosyo-ekonomik sınıflardır.

Geleneksel yapının hakim olduğu düşük gelir gruplarında ise ailenin ihtiyacı olmasına rağmen, sahip olunan toplumsal değerlere bağlı olarak kadının çalışmasına sıcak bakılmamaktadır. Kadın aile reisinin iznine bağlı olarak çalışma hayatına dahil olabilmektedir.

Kadınların istihdam içindeki payları 1950'li yıllardan bu yana tarımda yaşanan değişikliklere bağlı olarak bir düşme eğilimindedir. Kırdan kente göçle birlikte kadın işgücüne katılım oranları 1955'deki % 70'lerden günümüzde % 32.3'e kadar düşmüştür (Kağıtçıbaşı, 1999:257). Bu dönemde tarımda yaşanan modernizasyondan dolayı beliren kırsal iticiliği ve köylerde açığa çıkan işgücünün

zorunlu olarak kentlere yönelmesi nedeniyle kentlerde yoğun ve niteliksiz bir işgücü fazlası ortaya çıkmıştır. Sanayileşmeye bağlı olmadan ortaya çıkan bu zorunlu iç göç, kentlerde ciddi sorunların yaşanmasına neden olmuştur (T.C. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1999:21).

Çoğunlukla vasıfsız ve eğitimsiz olan emeğin formal sektörün emme kapasitesinin çok daha üstünde bir hızla şehirlere göç etmesi, enformal sektörün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu arada ülkemizde işsizlik sigortası uygulamasının olmaması da enformal sektörün ortaya çıkma sebeplerinden bir diğerini oluşturmaktadır. Formal sektörde işini kaybeden çalışanlar işsizlik sigortası olmadığı için enformal sektöre kaymaktadırlar (Ansal, Küçükçiççi, Onaran, Orbay, 2000:45).

İşgücü piyasasının kadın işgücüne bu kadar sınırlı imkanlar sunduğu bir ortamda, kadın çalışmaları ağırlıklı işgücü piyasasının dışında kalan şu üç alanda kendini ortaya koymaktadır.

1-Geçimlik üretim: Kadınlar tarafından ailenin tüketimine yönelik olarak öncelikle tarım sektöründe üretilen ve pazardan alınacak malları ikame eden bahçe sebzeçiliği ile bahçe tarımını ve elde edilen gıda üretimini kapsar.

2-Ev içi üretim: Ev içi üretimde piyasadan alınacak bazı mal ve hizmetler hane içinde kadın tarafından üretilmektedir.

3-Gönüllü çalışma: Toplum adına devletin yerine getirmesi gereken bazı sosyal hizmetlerin gönüllü örgütler tarafından düşük maliyetlerle gerçekleştirilmesi sağlanır (T.C. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1999:21).

Bu çalışma türleri toplum tarafından yeterli görülmediği için kadın emeğinin görünmezliği olgusundan söz edilmektedir. Oysa bir çok ülkeyi kapsayacak biçimde yıllar içinde gerçekleştirilen araştırmalar, büyük çoğunlukla kadınlar tarafından yapılan yukarıdaki türden kayda geçmeyen faaliyetlerin ekonomiye katkısının ülke GSMH'lerinin 1/3'ü ile 1/2'sine ulaştığını göstermektedir. Kadın emeğinin bu özgül konumunu anlamadaki temel kavram cinsiyete dayalı işbölümüdür. Buna göre kadın, öncelikle ev içindeki işleri yapmakla yükümlüdür. Kadının işgücü piyasasına katılması ve ücretli olarak çalışmasının genel toplumsal onay gördüğü koşullarda bile bu asli ev kadınlığı ve annelik görevleri ihmal edilmeden yapılmaktadır. Ev kadınlığı

ve annelik kapsamında harcanan ev içi emek ekonomik bir kategori olarak görülmemektedir (DPT, 2001:27).

Sanayileşme kadınları giderek daha fazla işgücü piyasasına çekmiştir. Ancak istihdamdaki ikincil konumunun sürmesine engel olamamıştır. Başlangıçta ikincil konumlarının sürmesinin nedeni olarak eğitim düzeylerinin düşük olması gösterilmiştir. Fakat zaman içinde işgücünün niteliği arttığı halde işgücü piyasasındaki durumu değişmemiştir. Cinsiyete göre istihdamda gözlenebilen ayrımcılık şu şekillerde ortaya çıkabilmektedir (Bircan, 1992:10).

1-İşlerin kadın işi erkek işi olarak ayrılmasına dair yargılar tamamen ortadan kaldırılmamıştır. Bazı sektör ve mesleklerde kadın işgücünün istihdamı erkek işgücüne oranla düşük gerçekleşmektedir.

2-İşyerlerinde yönetim ve denetim konumları için kadınlara daha az yer verilmektedir. İşletme içinde, hiyerarşik yapıda, kadın yönetici sayısı erkeklere göre daha azdır. 1985 yılında DPT tarafından bakanlıklar ve bağlı kuruluşlar nezdinde yapılan bir çalışmada sadece 89 üst düzey (daire başkanı ve üstü) kadın yönetici olduğu saptanmıştır. Aynı durum özel sektör içinde geçerlidir.

3-Kadın erkek arasında ücret farklılaştırması yapılmaktadır. Bu özellikle bazı sektörlerde kadınların düşük ücretli işlerde çalıştırılmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır.

4-Kadınların geliri genelde aile bütçesine katkı olarak algılanıp geleneksel rollerini sürdürmelerine engel olmayacak işlerde çalışmalarını benimsenmiştir. Bu bağlamda evde çalışma yaygınlaşmıştır (Bircan, 1992:10).

4.3.1. Türkiye’de Kadın İstihdamının Sektörlere Göre Dağılımı

Türkiye hızlı bir sanayileşme süreci içinde olmasına karşılık tarım toplumu olma niteliğini sürdürmektedir. Bu nedenle kadının işgücüne katılımında en belirgin özelliklerden birisi işgücüne katılan kadınların ezici çoğunluğunun tarımsal üretimde yer almasıdır (Çitçi, 1982:93). Sektörel dağılıma cinsiyet ayrımında bakıldığında yine kadınların büyük çoğunluğunun tarımda ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edildiği görülmektedir.

İmalat sanayinde özellikle ihracat içinde önemli bir yer tutan konfeksiyon tekstil sektöründe kadın işgücüne olan talep artmıştır. Ancak, kadın işgücüne olan bu talep büyük ölçüde enformal sektörden temin edildiği için sosyal güvenlik

haklarından yararlanmadan çalışan bir kesim ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de özellikle tekstil ihracatına yönelik sanayilerde uluslararası pazarda rekabet edebilmenin temel unsuru ucuz işgücü maliyetleri olarak görülmekte ve bu işkollarında enformal üretim ilişkileri giderek büyümektedir.

Türkiye’de işgücü içinde yer alan kadınların gelişmiş ülkelerde olduğu gibi zaman içinde hizmetler kesiminde yoğunlaştıkları görülmektedir. Hizmet sektöründe kadın istihdamı özellikle eğitim ve sağlık alanlarında yoğunluk kazanmaktadır. Kadın istihdamının gelişme yönünün hizmetler sektörü olduğu söylenebilir. Günümüzde kadınların en yoğun meslek alanları tekstil, öğretmenlik, tıpla ilgili alanlar, bankacılık, borsa, gıda, madencilik, otomotiv, medya, turizm, sigortacılık ve bilişim sektörüdür.

Yapılan araştırmalar sonucunda kadın işgücünün bazı iş kollarına göre dağılımı şöyledir: Avukat % 28, Mimar % 39, Mühendis % 14, Diş hekimi %39, Akademisyen % 33’tür. Bu rakamlar gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında belki sevindiricidir. Ama, rakamların yüksek oluşu bu alandaki toplam sayının düşük oluşundan da kaynaklanmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1999:261).

Dünya Bankasının Türkiye’ye ilişkin bir çalışmasında işgücünün sektörlere göre dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir (Çizelge 4.3).

Çizelge 4.3. Türkiye’de İşgücünün Ekonomik Sektörlere Göre Dağılımı (%)

SEKTÖRLER	1980		1985		1990	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Tarım	42	85.9	40.4	84.8	34.3	74
Madencilik	1.1		1		1.3	
İmalat	13.6	4.4	13.3	4.3	15.4	6.7
Kamu hizmeti	0.3		0.2		0.3	
İnşaat	6.2	0.1	5.3	0.1	6.9	0.2
Ticaret	8.4	0.7	9.3	1.1	14.2	2.2
Taşımacılık	4.1	0.4	4.2	0.4	5.5	0.5
Hizmet	18.6	6.3	19.4	7.1	18.2	9.1
Bilinmeyen	5.8	2.3	6.9	2.2	4	7.1
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: 1965-1985, yearbook of labor statistic (1990),ILO:for1990,Household Labor Force survey,SIS, W.B.Turkey/Women in Development,s,25 Not: Kamu hizmeti olarak ifade edilen dilim sadece gaz su ve elektrik hizmetinde çalışanları içermektedir

4.3.2. Türkiye’de Kadın İstihdamının Kır ve Kente Göre Dağılımı

Türkiye’de işgücüne katılım oranları kadınlarda kır ve kent arasında farklılık göstermekte ve kentlerde daha düşük olmaktadır. 1990 yılında Dünya Bankasının Türkiye’de kadının konumunu değerlendirdiği çalışmada kadın İKO kırsal alanlarda % 51.2 oranında gerçekleşirken kentsel alanlarda % 15.2 olarak gerçekleşmiştir (W.B.1990:28). Kentsel alanlarda kadın İKO’nun düşük olmasının nedenleri arasında; kırdan kente göç olgusu, okullaşma oranındaki iyileştirmeler ve ümidi kırılmış işsizlerin yüksekliği bulunmaktadır. Kırsal alanda tarımsal üretimde yer alan kadın, göçle birlikte kentte istihdam dışı kalarak iktisaden faal nüfusun dışına çıkmaktadır. Bu bağlamda kentlere göç eden kadınların büyük çoğunluğu ev kadını haline gelirken diğerleri ya enformal sektörde çalışmakta ya da işsizlere katılmaktadır (Çizelge 4.4).

Çizelge 4.4. Türkiye’de Kırsal ve Kentsel Alanlara ve Cinsiyete Göre İKO(1955-1990)

YILLAR	KENT(%)		KIR(%)	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1955	78.7	6.3	93	92.3
1960	75.2	8.3	91.8	90.4
1965	73.7	8.2	90.8	88.6
1985	69.9	13.7	75.1	47.4
1988O	72.9	16.9	80.4	51.8
1989N	71.9	16.5	80.2	55.6
1989O	71	17.2	80.1	54.3
1990N	70.3	15.2	78	51.2

Kaynak: 1955-65 Durand(1975,P.166) 1985-90 Household Labour Force Surveys W.B. 1990:28
Not: O Ocak ayının oranları, N Nisan ayına ait oranları göstermektedir.

Çizelgeden de görülebileceği gibi kadın işgücü kırsal alanlarda 1955’de %92.3 olan İKO’dan 1990 Nisanında %51.2’ye gerilemiştir. Ancak kentsel alanlarda İKO sadece dokuz puanlık bir artışla 1955’deki % 6.3’lük oranından 1990’da % 15.2’ye yükselmiştir. Kırsal alandaki azalma kentsel alandaki artış tarafından karşılanmamaktadır. Aradaki fark istihdamın dışında kalan ev kadınlarını veya enformal sektörde kayıtsız olarak çalışan kadınları oluşturmaktadır. Aynı dönem için

erkek İKO kırsal alanda % 93'den % 78'e gerilemiştir. Ancak ilginç olan kentsel alandaki erkek İKO'da sekiz puanlık bir düşüş göstermiştir.

Tüsiad'ın Türkiye'de işgücü piyasası ve işsizlik adlı çalışmasında kadın İKO'nun 90'lı yıllarda bir iki puanlık bir artış gösterdiği ancak 2001 yılında yaşana ağır ekonomik krizden etkilenerek yeniden düşüşe geçtiği belirtilmektedir (Çizelge 4.5).

Çizelge 4.5. Türkiye'de Kır Ve Kente Göre Kadın İKO(1991-2001/ %)

Yıllar	Türkiye	Kent	Kır
1991	34	15.5	55.3
1992	32.5	16.9	51.8
1993	26.5	15.5	40.4
1994	30.9	17.2	48.8
1995	30.5	16.7	49.1
1996	30	15.8	49.7
1997	28.3	16.7	44.8
1998	28.6	16.5	46.7
1999	30.3	17.7	49.4
2000	25.7	16.9	39.7
2001	25.9	16.8	40.8

Kaynak: DİE Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları TÜSİAD "Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik" 2002,s.49

Kadın İKO kentsel 1999 alandaki % 17.7 olan seviyesinden, kriz yılı olan 2001'de % 16.8'e gerilemiştir. Kriz döneminin kadın işgücü üzerinde ikili bir etkisi olmuştur. Kadınlar hane gelirinin düşmesini engellemek için temizlik işleri veya ev eksenli çalışma faaliyetlerine ağırlık vermişlerdir. Bir diğer etki ise kadınların tamamen çalışma hayatından kopmaları veya tarımsal faaliyete dönmeleri şeklinde olmuştur (Tüsiad, 2002:49).

4.3.3. Türkiye'de Kadın İşgücünün Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim kadın istihdamını, kadının işgücü piyasasına çıkmasını ve nitelik gerektiren işlerde çalışmasını artırdığı için olumlu yönde etkilemektedir. Kadın statüsü, kadının aile ve toplum içindeki konumu olarak tanımlanabilir. Bu statüyü yükseltmenin yolu, kadının genel anlamda daha fazla öğrenim olanaklarından

yararlandırılması, özel anlamda da daha fazla mesleki teknik bilgi almasının sağlanmasıdır. Kadınların eğitim düzeylerinin yükseltilmesi ile tarım dışı alanlarda da istihdam edilmelerinin yolu açılacaktır.

Tarım dışı alanlarda kadın işgücü arzının temel dinamiği eğitimidir. Türkiye genelinde, tarım dışı kadın işgücü sürekli bir artış eğilimindedir. Özellikle son yıllarda bu artış daha fazla oranlarda gerçekleşmektedir. 1990-2001 döneminde tarım dışı kadın işgücü arzı artış hızı yaklaşık % 2.7 dir. Tarım dışı kadın işgücü arzı artış hızı 1989-1996 döneminde % 0.88'den 1996-2001 döneminde % 5.2'ye çıkmıştır (Tüsiad, 2002:51).

Çizelge 4.6. Türkiye’de Tarım Dışı Kadın İşgücünün Eğitim Durumuna Göre Dağılımı (Bin Kişi)

Yıllar	Toplam işgücü		Lise altı		Lise ve dengi		Yüksekokul veya fakülte	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
1989	1873	100	1129	60.3	469	25	275	14.7
1990	1808	100	987	54.6	535	29.6	285	15.8
1991	1703	100	913	53.6	485	28.5	305	17.9
1992	1994	100	1057	53	579	29.1	357	17.9
1993	1870	100	945	50.5	586	31.4	339	18.1
1994	2068	100	1079	52.2	580	28.1	409	19.8
1995	2038	100	945	46.4	671	32.9	422	20.7
1996	1991	100	846	42.5	689	34.6	456	22.9
1997	2249	100	939	41.7	786	34.9	525	23.3
1998	2302	100	931	40.4	809	35.1	563	24.4
1999	2487	100	1098	44.2	785	31.6	604	24.3
2000	2554	100	1079	42.3	818	32	656	25.7
2001	2567	100	1094	42.6	799	31.1	675	26.3

Kaynak: DİE Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları TÜSİAD “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik” 2002,s.50

Kadın işgücü arzı içinde eğitimli olanların oranı artmaktadır. Tarım dışı kadın işgücü içinde lise ve altı eğitim düzeyine sahip olanların payı 1989-2001 döneminde % 60.3’ten % 42.6’ya düşmüştür. Aynı dönemde lise mezunlarının payı % 25’den % 31.1’e, yüksekokul veya fakülte mezunlarının payı ise % 14.7’den % 26.3’e yükselmiştir (Çizelge 4.6).

Tarım dışı kadın işgücünün arzı olumlu bir gelişme gösterirken, eğitim düzeyindeki iyileşmenin kadının işgücüne katılım oranlarını nasıl etkilediği önemlidir. Kadın işgücünde eğitim düzeyi ile işgücüne katılım oranı arasında doğru yönlü bir ilişki söz konusudur. Eğitim kadının işgücüne katılımının artmasında etkili

olmaktadır. Çizelge 4.7.'de kadınların eğitim durumlarına göre işgücüne katılım oranlarının dağılımı görülmektedir.

Çizelge 4.7. Türkiye’de Öğrenim Durumu Ve Yıllara Göre Kadın İKO Kent (%)

Yıl	İlköğretim	Lise ve Dengi	Yüksek okul -fakülte	Toplam
1989	17.8	12.6	41.1	78.8
1990	17.0	11.4	42.3	78.5
1991	15.5	10.0	38.9	79.4
1992	16.9	10.7	41.2	80.3
1993	15.5	9.5	37.5	76.8
1994	17.2	11.3	34.5	78.6
1995	16.7	10.1	35.0	72.9
1996	15.8	9.0	32.9	72.4
1997	16.7	9.3	33.9	72.0
1998	16.5	9.0	33.3	74.5
1999	17.7	10.6	31.8	71.2
2000	16.9	9.5	30.3	69.1
2001	16.8	9.8	29.3	69.6
2002	18.8	11.5	30.8	69.9

Kaynak: DİE Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları TÜSİAD “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik” 2002,s.53

Kadınların işgücüne katılım oranı, tüm öğrenim düzeyleri için düşüş eğilimindedir. Lise ve dengi öğrenimli kadınlarda işgücüne katılım oranı 1989 yılında %12.7’den, 2002 yılında (ilk üç çeyreğin ortalaması) %11.5’e düşmüştür. Bu dönemdeki yıllık ortalama düşüş hızı % 0.76’dır. 1996-2001 döneminde lise ve dengi öğrenimli kadınların işgücüne katılım oranındaki düşüş, 1996 yılından itibaren artış eğilimine girmiştir. 1989-1996 döneminde lise altı öğrenimlerin işgücüne katılım oranları yıllık % 4.74’e düşerken; 1996-2001 döneminde % 4.17’e artmıştır (Tüsiad, 2002:53).

4.3.4. Türkiye’de Kadın Çalışanların Yaşlarına Göre İşgücüne Katımları

Türkiye’de tarım dışında kadın işgücü katılım oranının ortalama öğrenim düzeyinin yükselmesine paralel olarak hızla yükseleceğini söylemek mümkündür. Son yıllarda genel katılım oranındaki gelişmeler zıt yöndeki etkenlerin sonucudur. Erken emeklilik katılımı düşürücü etki yapmıştır. Ancak, bu etki hızla azalmaktadır. Genç kızların okullaşma oranının ve ortalama öğrenim süresinin hala yükseliyor olması, katılımı yükseltici etki yapmaktadır.

Kadın ve erkek katılım eğrileri arasında önemli farklar vardır. Bunların temelinde kadın işgücünün evlilik ve çocukla birlikte işgücü piyasasından çekildiği gerçeği vardır. Bu yaş diliminde kadın işgücünün istihdam içindeki payı düşmeye başlamaktadır. Evlilik yaşının yükselmesi, öğrenim süresinin uzaması gibi nedenlerle zaman içinde 25 yaş dolayına kadar işgücü piyasasında kalma eğilimi güçlenmiş olsa da, kadın işgücü açısından istihdamda en yüksek paya sahip yaş grubu 20-24 yaş grubudur. Erkek işgücü açısından aynı grubu 25-34 yaş gruplarındaki kitle oluşturmaktadır. Bu farklılık toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılığın kadın işgücü arzı açısından ne kadar önemli bir belirleyici olduğunun da göstergesidir.

Çizelge 4.8. Türkiye’de Kadın İşgücünün Yaşa Göre İKO, Kent (%)

Yıllar	Toplam	15-19	20-24	25-34	35-54	55 +
1989	17.8	20.4	26.1	22.6	15.5	4
1990	17	18.4	25.3	21.2	16	2.7
1991	15.5	16.6	23.8	19.7	13.8	2.1
1992	16.9	16.2	26.6	21.8	14.9	3.1
1993	15.5	15.1	23.3	20.5	14.1	2.3
1994	17.2	16.3	25.5	22.4	16.2	3.3
1995	16.7	15.4	24.4	21.8	15.7	3.4
1996	15.8	14.7	23.5	20.7	15.1	2.9
1997	16.7	16.1	26.7	21.1	15.4	2.7
1998	16.5	16	25.7	21.6	14.7	3.1
1999	17.7	16	27.1	23	16.4	3.6
2000	16.9	14.3	27.1	23.3	15.4	2.5
2001	16.8	13.6	26	23	15.7	2.7

Kaynak: DİE Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları TÜSİAD “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik” 2002,s.56

Çizelge 4.8.’den de görüleceği gibi kadın İKO’nun en yüksek gerçekleştiği yaş aralığı 20-24’tür. Bu yaş aralığını 25-34 takip etmektedir. 35-54 yaş grubunda ise hem eğitimdeki iyileşmenin olumlu etkisi hem de erken emekli olmanın negatif etkisini yansıtmaktadır. 55 ve daha fazla yaşa sahip olan kadınların işgücüne katılım oranı % 2.0-4.0 civarında gerçekleşmektedir. Bu grubun işgücüne katılım oranının incelenen dönemde düşük gerçekleşmesinin nedeni erken emekliliğe bağlı olarak

işgücünden kopmalardır. Gelişmiş ülkelerde kadınlar işgücü piyasasına girdikten sonra evlilik ve çocuk doğumuna bağlı olarak ayrılmaktadırlar. Ancak belli bir süre sonra piyasaya tekrar dönüş yapıp emekliliğe kadar işgücü piyasasının içinde kalmaktadırlar. Bu nedenle de gelişmiş ülkelerde kadınların işgücü piyasasındaki durumları M biçiminde bir eğri ile ifade edilebilmektedir. Ülkemizde ise evlilik ve çocuk doğumuna bağlı olarak piyasadan ayrılanların büyük çoğunluğu geri dönmemektedirler. Bu yüzden de 20-24 aralığından sonra kadınların işgücüne katılım oranları oldukça düşük gerçekleşmektedir (Tüsiad, 2002:56).

4.4. KADIN İSTİHDAMI VE KALKINMA İLİŞKİSİ

Kadınların kalkınma sürecindeki konumuna ilk kez 1970'li yıllarda dikkat çekilmiş ve kalkınma projelerinin kadın ve erkeği farklı etkilediği Ester BOSERUP (Ekonomik Kalkınmada Kadının Rolü) tarafından gündeme getirilmiştir. Bunu takiben 1975'de Birleşmiş Milletler (BM) Birinci Dünya Kadın Konferansı ile birlikte aynı yıl Kadın Yılı Bildirgesi yayınlanmıştır. Böylece toplumsal cinsiyete olan duyarlılık proje ve planlamalar içinde kendini hissettirmeye başlamıştır.

Bu çerçevede kadın ve kalkınma iki evrede değerlendirilmiştir. Bunlardan biri, Kalkınmada Kadın WID (Women in Development) yaklaşımıdır. Bu yaklaşım daha çok hükümetler ve kalkınmayla ilgili kuruluşlar tarafından benimsenmekte ve kadınların yalnızca üretimdeki rollerini göz önüne almaktadır. 1980'lerde kalkınmada kadın konusu yeni bir dönüm noktasına erişip Cinsiyet Dengeli Kalkınma GAD (Gender and Development) yaklaşımı ortaya çıkmıştır. WID'den farklı bir boyut getiren bu yaklaşım, tüm insanlar için eşitlik ve insan haklarına saygı temeli üzerine geliştirilmiş, pratik ve stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarının karşılanmasını öngörmektedir. Oysa WID yaklaşımı, kadınların genel olarak güçlendirilmesini hedeflemeyip, kalkınmaya katılımları ile yetinmiştir (KSSGM, 1999:8-9).

Boserup iktisadi kalkınma ve kadın işgücünün istihdama katılımı arasında U biçimli bir eğriden söz etmiştir. U biçimli eğrinin oluşması şu varsayımla açıklanmaktadır. Düşük gelir düzeylerinde, tarımın birincil iktisadi etkinlik olduğu dönemlerde, kadınlar ailenin kendi toprağında ya da işinde ücretsiz aile işçisi olarak işgücüne büyük oranlarda katılmaktadır. İktisadi kalkınma sürecinde, iktisadi etkinlik

eve dönük üretimden pazara yönelik üretime kayacaktır. Bu süreçte ailenin kendi gereksinimi için yaptığı üretim azalırken tüketim malları ailenin dışında uzmanlaşmış kişilerden karşılanacaktır. Pazarların genişlemesi ya da teknolojinin uygulamaya konması gelirlerde artışa katkı yapabilir. Gelirler artarken kadınların işgücüne katılım oranı düşer. Tarımda artan makineleşme, hem erkek ve hem de kadın işgücü için, ama daha çok kadın işgücü için istihdam olanaklarını azaltmaktadır. Evde üretilen malların göreceli fiyatında görülen düşüş de bu süreçte rol oynamaktadır. Toplumsal yapı veya işveren tercihi kadınların imalat sanayiinde iş bulmalarını engelleyebilir. Büyüyen sanayi ve hizmet kesimlerinde kadınlar düşük öğrenim düzeyleri nedeniyle erkeklerle yarışamayabilirler. Gelenekler, kültür ve ev içi sorumlulukları nedeniyle de, geri durmak zorunda kalabilirler. Ümidi kırılmış işçi etkisi de söz konusu olabilir. Kadınların öğrenim düzeyleri yükseldikçe ve aldıkları ücret, ürün fiyatlarındaki artışa göre daha hızlı arttıkça, işgücüne katılım oranları da U biçimli eğrinin tırmanan bölümüne paralel olarak artar. Hizmet kesiminin gelişmesi kadın işgücüne talebi artırır (KSSGM, 1999:8-9).

Kadınların işgücüne katılım oranının U biçimli ilişkisinin kanıtı hem gelişmiş ülkelerin ekonomik tarihlerinden hem de bütün ülkelerin içinde buldukları durumun profilinden çıkarılmaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranları gelişmiş ülkelerde iktisadi gelişmenin başlangıç aşamalarında düşmüş ve daha sonra artışa geçerek U biçimli bir eğriye dönüşmüştür (KSSGM, 1999:8-9).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.GAP PROJESİ KAPSAMINDA BÖLGESEL KALKINMA SÜRECİNDE İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ GELİŞMELER

Sanayi devrimiyle birlikte hızlanan ekonomik gelişme olgusu dünyanın belirli ülkelerinde görülmüştür. Ancak, sanayi devrimini geliştiren bu ülkelerde, ekonomik gelişme homojen bir dağılım göstermemiştir. Bu ülkelerde coğrafi yapısı uygun olan, ticaret alanlarına yakınlığı bulunan, işgücü potansiyeli mevcut ve bu anlamda ekonomik koşullara sahip olan belirli bölgeler ekonomik gelişme sağlayabilmişlerdir.

Bölgeler arası gelişmişlik farkları bu anlamda ekonomik gelişme sürecine giren her ülkenin karşılaşacağı, kaçınılması olanaksız bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Bölgeler arası gelişmişlik farklarının ortaya çıkarabileceği pek çok problem vardır. Bu problemler sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda oluşmaktadır. Bu problemleri yaşayan her ülkenin izleyeceği politikalarla bölgeler arasında oluşan farklılıkları mümkün olduğunca azaltması, yapılması gerekenlerin başında gelmektedir.

Gelişmiş veya azgelişmiş bütün ülkelerde bölgeler arası gelişmişlik farkı, farklı yoğunlukta da olsa ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, Türkiye’de de mevcut coğrafi ve sosyo- ekonomik yapı gereği bölgeler arası bir dengesizlik yaşanmaktadır.

5.1. GAP BÖLGESİNDE İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM

Bölgesel farklılıkları ortaya koyan temel gösterge, bir ülke nüfusunun, başlıca ekonomik faaliyetlerinin, belirli birkaç bölgede yoğunlaşması ve bunun doğal sonucu olarak diğer bölgelerin nüfus bakımından daha az yoğun ve ekonomik açıdan daha az gelişmiş olmasıdır (Dinler, 2001:228).

Türkiye’nin bölgeler itibariyle bir değerlendirmesi yapıldığında, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin aktif nüfus açısından yoğunluğu az olan bölgeleri olduğu görülmektedir. Nüfusun ekonomik faaliyetlere katılımının sınırlı olması, bu bölgelerde ekonomik gelişme düzeyini öncelikle işletme düzeyinde etkilemektedir. Makro düzeyde ise bölgelerin milli gelirden aldıkları pay ve yaratılan toplam istihdama kadar uzanan pek çok büyüklüğü etkilemektedir. Bu anlamda, çalışmaya konu olan GAP çerçevesinde, yıllar itibariyle işgücünün yoğunluğu ve yapısını ele alıp, proje kapsamında ve süresince yaşanan gelişmeleri incelemek

oldukça önemli görülmektedir. Buna paralel olarak işgücü hacmi ve yapısında meydana gelebilecek değişimleri incelemek, araştırmaya konu olan işgücü arzı ve daha ayrıntılı olarak kadın işgücü arzı hakkında anlamlı değerlendirmeler yapılmasına olanak sağlayacaktır.

5.1.1. Bölgesel Kalkınma ve GAP

Güneydoğu Anadolu Projesi, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa, Siirt, Batman, Şırnak ve Kilis illerini kapsayan ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmayı amaçlayan bir projedir. Projenin temel hedefi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki halkın, gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedefine katkıda bulunmaktır. Bölge kalkınmasının çerçevesini çizen GAP Master Planı, çeşitli devlet kuruluşlarının kalkınma çabalarının bütünleştirilmesi ve eşgüdümleştirilmesini kolaylaştıran bir rehber olarak GAP'ın yürütülmesine destek olmakta, ayrıca bölge gelişmesinin alması gereken seyir ve alt ölçeklerde üretilecek plan, program ve projeler için de bir rehber niteliği taşımaktadır. GAP Master Planı'nın kalkınma ilkesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesini, tarıma dayalı ihracat bölgesi haline getirmektir. GAP Master Planı birbirini tamamlayan ve kendi içinde bütünlük oluşturan dört temel strateji belirlemiştir;

- 1- Su ve arazi kaynaklarını gerek tarımsal sulama, gerekse kentsel ve endüstriyel kullanım amaçları için geliştirmek ve yönetmek,
- 2- Tarımsal işletmelerin yönetimlerinin iyileştirilmesi ve arazi kullanımını geliştirmek amacıyla, tarımsal pratikler yapmak,
- 3- Tarımla ilişkili ve bölgedeki kaynakların kullanımını sağlayacak üretime ağırlık vererek imalat sanayilerini teşvik etmek,
- 4- Yöre halkının ihtiyaçlarının daha iyi karşılanabilmesi için nitelikli işgücünün bölgeye gelmesini ve bölgede kalmasını sağlamak. Bunun için de bölgedeki sosyal hizmetleri ve kentsel altyapıyı iyileştirmek (www.gap.gov.tr/gap.php).

Yalnız Güneydoğu Anadolu Bölgesinin değil, ülke genelinin ekonomik ve sosyal yaşantısını etkileyecek bir proje olan GAP, tarım ve endüstri sektörü yanında diğer pek çok sektörde de büyük atılımları gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Gerek

kapsadığı alan ve demografik hacim gerekse bölge ve ülke ekonomisine yapacağı katkılar bakımından ayrıcalıklı olan projenin katkıları sadece ülkeyle sınırlı kalmayacaktır (Dinler, 2001:228).

Aşağıda çizelge 5.1.'de GAP Bölgesine ilişkin sosyal ve ekonomik verilere yer verilmiştir. Türkiye'nin toplam alanının %10'unu içine alan bölge toplam nüfusun %9'una sahiptir.

Çizelge 5.1. GAP Bölgesinin Seçilmiş Göstergelerle Türkiye ile Karşılaştırılması

Göstergeler	Birim	GAP	TÜRKİYE
Alan	Km2	75 561	779 452
Nüfus(2000)	Kişi	6 339 427	67 844 903
Nüfus yoğunluğu	Kişi/km2	83	87
Nüfus artış oranı(1997-2000)	Binde	34	7.9
Kentleşme oranı	Yüzde	64.1	65
Kişi başına GSYİH (1998)(2)	Bin TL	990	1 830
Kişi başı GSYİH (1998)(2)	Endeks değeri	54.1	100
GSBH(3)/GSYİH(1998)(2)	Yüzde	5.3	-

(1) Kent nüfusu il ve ilçe merkezlerinde belediye merkezlerindeki nüfusu kapsamaktadır.

(2) 1987 fiyatlarıyla

(3) GSBH: Gayri Safi Bölge Hasılası

Kaynak:DPT (2003)-Bölgesel Gelişme Stratejisi Hedef ve Operasyonel Programlar,s.96 (İldırar,2004:188)

5.1.2. Demografik Yapı

GAP alanına giren kırsal ve kentsel yerleşimlerde yaşayan toplulukların sosyo ekonomik profilini çıkarmak ve var olan yapıda GAP'ın yarattığı değişimleri ortaya koyabilmek için proje kapsamındaki illerdeki nüfus yapısı alt başlıklar halinde ele alınacaktır.

5.1.2.1. Nüfus ve Nüfus Artış Hızı

GAP Bölgesinin demografik açıdan öncelikli özelliği, ülke ortalamasının üzerinde gerçekleşen nüfus artış hızıdır. Diğer bölgelere göç yoluyla nüfus aktaran bir bölge olmasına rağmen GAP Bölgesinin nüfus artış hızı %2.5 ile Türkiye ortalamasının üzerindedir (Akın, 1999:103).

Nüfus artış hızının bu kadar yüksek gerçekleşmesinin nedeni bölgede hakim olan çok çocuklu aile yapısıdır. Geleneksel toplum ve yine geleneksel üretim koşulları içinde ücretsiz aile işçiliğinin yerini koruması ve buna bağlı olarak da çok

çocuk ve özellikle de erkek çocuk gereksiniminin artmasına sebep olmuştur. Bu durum kadının doğurganlığının son sınırına kadar zorlanması amacıyla evlilik yaşının düşük gerçekleşmesine neden olmaktadır (GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 1995:9).

Çizelge 5.2. GAP Bölgesi'nde Kentsel ve Kırsal Nüfusun Toplam İçindeki Yeri

İller	1997		
	Nüfus	İl ve ilçe merkezi (%)	Bucak ve köy (%)
Adıyaman	679 067	58.1	41.9
Batman	400 380	68.2	31.8
Diyarbakır	1 282 678	64.9	35.1
Gaziantep	1 127 686	76.8	23.2
Mardin	646 826	56.1	43.9
Siirt	262 371	60.5	39.5
Şanlıurfa	1 303 589	60.2	39.8
Şırnak	316 536	59.1	40.2
GAP	6 129 041	64.1	35.9
Toplam	62 865 574	65.1	34.9

Kaynak: DİE GAP İl İstatistikleri 1950-1994, 1995 ve 1997 Nüfus Tespit Kesin Sonuçları (Akın 1999:103)

5.1.2.2. GAP Bölgesinde Nüfusun Kırsal ve Kentsel Dağılımı

Bölgedeki kentleşme oranlarına bakıldığında hızlı bir kentleşmenin yaşandığı görülmektedir. Kentleşmenin en hızlı yaşandığı iller Diyarbakır ve Gaziantep'tir. Diyarbakır özellikle 80'lerin ikinci yarısından sonra ortaya çıkan terör olayları sonucunda hızlı bir kentleşme yaşarken Gaziantep sanayi alanında ortaya çıkan yapılanmaya bağlı olarak bir kentleşme sürecine girmiştir. Gerçekleştirilen sanayi hamleleri ve KOBİ'lerin ortaya çıkardığı istihdam olanaklarına bağlı olarak Gaziantep'teki kentli nüfus hızlı bir artış göstermiştir. Ancak bölge için asıl önemli gelişme GAP ile birlikte Adıyaman ve Şanlıurfa'nın kentli nüfusunun artışıdır. GAP kapsamındaki bütün illerde kentsel nüfusta bir artış yaşanmıştır ancak bu iki ilde çok daha hızlı bir şekilde gelişmiştir. Adıyaman ve Şanlıurfa'nın GAP'ın merkezinde bulunmaları bu hızlı artışın nedeni sayılabilir.

Şanlıurfa'daki nüfus artışını sadece doğum oranları ile açıklamak mümkün değildir. İlde son dönemlerde gerçekleştirilen imalat sanayi yatırımlarındaki artışlar, tarımda yaşanan makineleşme ve tarımsal ıslah çalışmaları sonrasında sınıai tarımsal üretimin artışı bu yüksek nüfus artışının öncelikli sebepleri arasında sayılabilir. Bütün bu gelişmeler sonucunda Şanlıurfa'ya bölge dışından da özellikle Doğu Anadolu Bölgesinden bir göç hareketinin oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Çizelge 5.3).

Çizelge 5.3. GAP İlleri Kent-Kır Nüfus Artış Hızları(%)

	1985		1997	
	İl ve İlçe Merkezleri	Bucak-Köy	İl ve İlçe merkezleri	Bucak-Köy
GAP	51.3	24.6	44.6	-5.4
Türkiye	62.6	-10.6	28.8	-6.8

Kaynak: DİE GAP İl İstatistikleri 1950-1994, 1995 ve 1997 Nüfus Tespit Kesin Sonuçları (Akın 1999:103)

Bölgedeki kentleşme bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Şanlıurfa'da yaşanan bu gelişmelerin bütün bölge illeri için geçerli olmadığı görülecektir. Bölgedeki kentleşme hızlı nüfus artışı ve kırın kente göçü sonucunda oluşan bir kentleşmedir (GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 1995:5).

Bölgede kentsel alanlara yerleşen nüfusun büyük bir kısmı köyle ve tarımsal faaliyetlerle ilişkilerini hala sürdürmektedirler. Özellikle yerleştikleri yerlerde hayvancılıkla uğraşmak, tarımda mevsimlik işçi olarak çalışmak ve enformal sektöre ait işler yapmak göçle gelen bu kesimlerin en önemli ekonomik uğraşlarından. Küçük imalat işletmelerinde istihdam olanlar ise vasıfsız işgücü olarak çalışmaktadırlar (GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 1995:6).

5.1.2.3. GAP Bölgesinde Nüfusun Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

GAP Bölgesinde okur yazar oranı Türkiye ortalamasının altındadır. Cinsiyete göre dağılıma bakıldığında kadınlarda okur yazar oranının erkeklere göre çok daha düşük olduğu görülmektedir. Bunun nedeni bölgede geleneksel yapının varlığını sürdürmesidir.

GAP Bölgesinin okur yazar oranları Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında bölgenin toplam okur yazar oranı % 60.4 iken Türkiye ortalaması %80.4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran kadın nüfus için çok daha düşük oranlarda oluşmuştur.

Türkiye için kadın nüfusun toplam okur yazar oranı %71.9 iken GAP Bölgesinde bu oran % 44.3'tür Ancak erkek nüfusun okur yazar oranları Türkiye ortalamasına daha yakın düzeylerde seyretmektedir. Türkiye ortalaması erkek nüfus için %88.7 iken GAP Bölgesinde %75.5'tir (Çizelge 5. 4).

Çizelge 5.4. Okur Yazar Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı(6 + yaş grubu)

İller	1985(%)			1990(%)		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
Adıyaman	61.9	48	75.8	67.3	54.6	80.2
Diyarbakır	52.3	33.9	69.8	56.2	38.8	73
Gaziantep	71.1	58.8	83.3	73.9	62.4	85
Mardin	48.2	29.3	66.5	54.1	36.3	71.5
Şanlıurfa	48	29.4	65.4	56.2	38.8	72.7
Siirt	50.7	34.8	67.8	53.9	36.1	71.1
Batman	-	-	-	57.6	40.2	74.2
Şırnak	-	-	-	40.8	20.4	58.4
GAP	56	72	72	60.4	44.3	75.5
TÜRKİYE	77.4	86.5	86.5	80.4	71.9	88.7

Kaynak: DİE Hanehalkı İşgücü Anketi, Ankara,1993

5.1.3. Bölgede İstihdamın Yapısı

GAP'ın hayata geçirilmesinden sonra bölgenin mevcut işgücü ve istihdam yapısında değişikliklerin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bunu yeni iş olanaklarının ortaya çıkması ve bölgenin diğer bölgelerden işgücü göçüne maruz kalmasıyla açıklamak mümkündür.

5.1.3.1. Bölgede İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı

En küçük toplum birimi olan aile bölgede kırsal nüfus için aynı zamanda bir işletme olarak algılanmaktadır. Çünkü aile sosyal bir birim olmasının yanında ekonomik bir birim olma özelliğine de sahiptir. Bunun sonucunda ailenin her üyesi aile işletmesi için çalışmaktadır.

Bu çerçevede tarıma dayalı ekonomisi olan bölgede, iş çeşitliliği yoktur. Kırsal alanda tarımsal faaliyetler yaygındır. Kentsel alanda ise küçük işletmecilik,

hizmet sektörü ve enformal sektörde yoğunlaşma görülmektedir (GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 1995:7).

Bölgenin nüfusunun sektörlere göre dağılımı incelendiğinde tarım sektörü yıllar içinde bir azalma yaşamakla birlikte ezici üstünlüğünü sürdürmektedir. Sanayi sektörü 1985’de %5.3 olan payını 1997’de %6.3’e çıkarmıştır. Hizmetler sektörü ise 1985’de %23 iken 1997’de %27.4’e çıkmıştır. Tarım sektöründe azalan pay hizmet sektörüne bir kayma yaşamıştır. Tarım sektörü söz konusu yıllar içinde %4.5 oranında bir azalma yaşamıştır (Çizelge 5.5).

Çizelge 5.5. GAP Bölgesinde İstihdamın Sektörlere Dağılımı

Sektörler	1980		1985		1990		1997	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tarım	905 617	70.5	1 082 006	70.8	1 210 617	67.3	1 262 132	66.3
Sanayi	71 930	5.6	80 391	5.3	113 617	6.3	120 529	6.3
Hizmet	307 302	23.9	365 448	23	474 780	26.4	522 441	27.4
Toplam	1 284 849	100	1 527 845	100	1 799 014	100	1 905 102	100

Kaynak: Akyıldırım,Ö. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Tarımda İstihdam, Ankara, 2000:6

1990 Yılı itibariyle Türkiye’nin toplam tarımsal istihdamının %9’u sanayi istihdamının %4’ü hizmet sektörünün ise %2’si bölgede gerçekleştirilmiştir. 1997 yılında ise GAP Bölgesinde Türkiye tarımsal istihdamının %15’i, sanayi istihdamının %2’si hizmetler sektörünün ise % 7’si gerçekleşmiştir. 1997 yılında GAP Bölgesinde 7 yıllık süreçte %5’lik bir istihdam artışı gerçekleşirken aynı dönemde Türkiye genelinde %8’lik bir istihdam artışı olmuştur (GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 1996:8). Buradan hareketle Proje bölgesi istihdam yaratma noktasında kendisinden bekleneni vermemiştir. Halbuki GAP çok sektörlü bir bölgesel kalkınma projesi olup, tarım sektörünü ön plana çıkarmıştır. Bölgede gerçekleştirilen tarımsal üretim sonucu elde edilen tarımsal ürünler, mevcut işgücü ve sermaye tarıma dayalı sanayiler ve hizmetler sektörüne aktararak ülke ve hatta dünya ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunacaktır (GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 1996:8). Tarım sektöründeki istihdam yaratma kapasitesinin artması işgücü için olumlu bir gelişmedir. Sanayi sektöründe bir iyileşme olmadan hizmet sektörünün istihdam kapasitesinin artması enformal sektöre kayışın işaretini vermektedir.

5.1.3.2. Bölgede İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı

Bölge geleneksel yapısını büyük ölçüde korumaktadır. Bölgede kadınlar ağırlıklı olarak tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadırlar. Bölgede sanayi sektöründe kadın istihdamı Türkiye ortalamasının çok gerilerinde bulunmaktadır. Erkek nüfus ise tarım ve hizmetler sektöründe ağırlıklı olarak yer almaktadırlar. Aşağıdaki çizelgede kadın ve erkek nüfusun yıllar itibariyle sektörlere göre dağılımı yer almaktadır (Çizelge 5.6).

Çizelge 5.6. GAP Bölgesinde ve Türkiye’de İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı (%)

YILLAR	Tarım		Sanayi		Hizmet	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
GAP Bölgesi						
1990	52	94	9	2	39	4
1997	48	88	15	3	37	9
TÜRKİYE						
1990	37	82	17	6	46	12
1997	30	64.9	30	13.6	40.1	21.5
1999	30.9	66.3	28.3	11.3	40.8	22.4

Kaynak: DİE Hanehalkı İşgücü Anketi, 1999, Ankara, DİE GAP İl İstatistikleri, 1996-1998, Ankara

Tarım sektöründe kadın istihdamı 1990 yılından 1997 yılına %4'lük bir gerileme yaşamıştır. Ancak bölgede tarımdaki kadın istihdamı hala Türkiye genelindeki oranların çok üstündedir. 1997 yılında tarım sektöründeki kadın istihdamı %64.9 olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektöründeki azalma büyük ölçüde hizmetler sektörüne kaymıştır. Aynı dönemde tarım sektöründe erkek istihdamında da azalma meydana gelmiştir. Ancak erkek işgücü sanayideki payını artırmıştır.

5.2. ŞANLIURFA'DA NÜFUSUN SOSYAL ve EKONOMİK YAPISI

Nüfus sayımının düzenli olarak yapıldığı yıllar itibariyle Şanlıurfa'nın nüfusu sürekli artmıştır. 1927-2000 aralığında Türkiye'nin nüfusu 5 kat artarken Şanlıurfa'nın nüfusu 7 kat artmıştır. 1990-2000 döneminde ilin yıllık nüfus artış hızı %036.6'dır. Kentli nüfus 1950'li yıllara kadar dönemler itibariyle azalış ve artışlar göstermiş ancak 1950'den sonra sürekli artış gözlenmiştir (DİE 2000:15).

5.2.1. Şanlıurfa'da Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı

1980 ve sonrasındaki nüfus sayımı sonuçları ildeki kadın nüfusun erkek nüfustan daha az olduğunu ortaya koymaktadır. 1990 yılında küçük bir artış gösteren kadın nüfus oranı 2000 sayım sonuçlarına göre yeniden düşüş kaydetmiştir. Aşağıdaki çizelgede yıllar itibariyle nüfusun cinsiyete göre dağılımı görülmektedir (Çizelge 5.7).

Çizelge 5.7. Şanlıurfa'da Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı

Yıllar	Kadın		Erkek		Toplam		Cinsiyet Oranı ⁸
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
1980	291019	48.3	311717	51.7	602736	100	107.1
1985	384116	48.3	410918	51.7	795034	100	106.9
1990	485475	48.5	515980	51.5	1001455	100	106.3
2000	694493	48.1	748929	51.9	1443422	100	107.8

Kaynak: DİE,2000 Nüfus Sayım Sonuçları,s,45

5.2.2. Şanlıurfa'da Nüfusun Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Türkiye genelinde olduğu gibi Şanlıurfa'da da okuma ve yazma bilen nüfusun oranı her iki cinsiyet içinde artış göstermektedir. Şanlıurfa'da 2000 nüfus sayım sonuçlarına göre 6 ve daha yukarı yaştaki kadınların okur yazar oranı %52.3 olarak gerçekleşirken erkeklerde bu oran %82.2'dir. Aşağıdaki çizelge eğitimi tamamlamış 25 ve daha yukarı yaştaki nüfusun eğitim seviyelerini göre dağılımını göstermektedir (Çizelge 5.8).

⁸ Cinsiyet oranı: Her 100 kadın için erkek sayısı

Çizelge 5.8. Nüfusun Cinsiyete ve Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

		Okuma yazma bilmeyen		Okuma yazma bilip okul bitirmeyen		İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		Toplam	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1980	Kadın	89 904	90.5	2 436	2.4	5 318	5.3	551	0.5	911	0.9	245	0.2	99 365	100
	Erkek	48 618	51	10 439	11	25 537	26.8	4 112	4.3	4 264	4.5	2 267	2.4	95 237	100
	Toplam	138 522	71.2	12 875	6.6	30 855	15.9	4 663	2.4	5 175	2.7	2 512	1.3	194 632	100
1985	Kadın	105 560	84.4	4 312	3.4	11 711	9.4	1 066	0.8	1 721	1.4	685	0.5	125 055	100
	Erkek	48 538	39.8	12 304	10.1	43 732	35.9	6 064	5	6 897	5.7	4 324	3.5	121 859	100
	Toplam	154 098	62.4	16 616	6.7	55 443	22.4	7 130	2.9	8 618	3.5	5 009	2	246 914	100
1990	Kadın	126 154	78.9	6 276	3.9	21 356	13.4	1 982	1.2	2 907	1.8	1 183	0.7	159 858	100
	Erkek	52 692	32.6	11 518	7.1	69 619	43.1	9 363	5.8	12 478	7.7	5 968	3.7	116 638	100
	Toplam	178 846	55.6	17 794	5.5	90 975	28.3	11 345	3.5	15 385	4.8	7 151	2.2	321 496	100
2000	Kadın	157 911	66	17 186	7.2	46 645	19.5	6 138	2.6	7 605	3.2	3 771	1.6	239 256	100
	Erkek	52 492	21.3	17 876	7.2	109 520	44.4	22 778	9.2	28 587	11.6	15 274	6.2	246 527	100
	Toplam	210 403	43.3	35 062	7.2	156 165	32.1	28 916	5.9	36 192	7.4	19 045	3.9	485 783	100

Kaynak: DİE,2000 Genel Nüfus Sayımı, s.46

5.2.3. Şanlıurfa'da Nüfusun Kent Ve Kıra Göre Dağılımı

İlde kentte yaşayan nüfus oranı, ülke ortalamasına yakın bir düzeyde artmıştır. 1985 yılına kadar köyün nüfusu şehir nüfusundan fazla gerçekleşirken bu yıldan itibaren kentli nüfus hızla artmıştır. Yeni iş olanaklarının ortaya çıkmasından sonra kırsal büyük kentlere göçü yerini bölgede bir cazibe merkezi halini alan Şanlıurfa'ya yönelmiştir. Çizelge 5.9'da 80 yılından sonra Şanlıurfa'da köy ve kent nüfusunun dağılımı görülmektedir.

Çizelge 5.9. Şanlıurfa'da Nüfusun Kır Ve Kente Göre Dağılımı

Yıllar	Kent		Köy		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1980	282 419	46.9	320 317	53.1	602 736	100
1985	401 450	50.5	393 584	49.5	795 034	100
1990	551 124	55	450 331	45	1 001 455	100
2000	842 129	58.3	601 293	41.7	1 443 422	100

Kaynak: DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı, s.47

5.2.4. Şanlıurfa'da İşgücünün Cinsiyete Göre Dağılımı

İldeki işgücüne katılım oranı 1980-2000 döneminde azalmıştır. Erkeklerin işgücüne katılma oranı kadınların işgücüne katılma oranından fazladır. Kadınların özellikle yirmili yaşlardan sonra işgücünden ayrılmaları iki cinsiyet arasındaki farkı artırmaktadır. Kadın çalışanlar bu yaşlarda evlilik ve çocuk sahibi olma gibi nedenlerle işgücünden kopmaktadırlar. İşlerinden ayrılan kadınların bir kısmı sonraki yıllarda işgücüne geri dönmekte ve bu yüzden özellikle otuz beş yaşından sonra kadın işgücünde bir artış söz konusu olabilmektedir. 1980 yılında kadın işgücü oranı %34.9 iken 2000 yılında bu oran %36.3'e yükselmiştir. Yine 1980 yılında erkek işgücü oranı % 65.1 olarak gerçekleşirken 2000 yılında %63.7'ye gerilemiştir. Buradan hareketle kadınların 20 yıllık bu periyotta işgücü oranının %1.4'lük bir artış gösterdiğini söylemek mümkündür (Çizelge 5.10).

Çizelge 5.10. Şanlıurfa'da İşgücünün Cinsiyete Göre Dağılımı

Yıllar	Kadın		Erkek		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1980	77 950	34.9	145 119	65.1	223 069	100
1985	106 475	34.9	198 826	65.1	305 301	100
1990	129 677	34.2	249250	65.8	378 927	100
2000	182 130	36.3	320 044	63.7	502 174	100

Kaynak: DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı, s.46

İldeki işgücüne katılma oranları erkeklerde kadınlardan daha yüksek olmak üzere Türkiye genelindeki yapıya uygun bir seyir izlemektedir. Her iki cinsiyet içinde 1980-2000 döneminde işgücüne katılma oranında bir azalma görülmektedir. Aşağıdaki çizelgede Şanlıurfa için kadın ve erkek nüfusun işgücüne katılma oranları görülmektedir. (Çizelge 5.11)

Çizelge 5.11. Şanlıurfa'da Cinsiyete Göre İKO

Yıllar	Kadın			Erkek		
	12 + yaş nüfus	İşgücü	İKO	12 + yaş nüfus	İşgücü	İKO
1980	171 207	77950	45.5	178 378	145 119	81.4
1985	228 953	106 475	46.5	240 814	198 826	82.6
1990	296 089	129 677	43.8	307 368	249 250	81.1
2000	446 808	182 130	40.8	417 877	320 044	67.8

Kaynak: DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı, s.46

5.2.5. Şanlıurfa'da İşgücünün Sektörlere Göre Dağılımı

Şanlıurfa'da tarım sektörü istihdam içinde en yüksek paya sahiptir. İldeki işgücüne istihdam sağlayan hizmet sektörü ikinci sıradadır. 1980-2000 döneminde hizmet sektörü küçük bir artış göstermiştir. Sözü geçen bu dönemde istihdam edilenlerin sektörel dağılımı cinsiyete göre farklılık göstermiştir. 2000 yılında istihdam edilen kadınların %96.1'i ve erkeklerin %57.2'si tarım sektöründe çalışmaktadır. Hizmet sektöründe çalışan kadın ve erkek işgücünün oranı bu yirmi yıllık dönemde %2-4'lük arasında bir artış göstermiştir. Sanayi ve inşaat sektörlerinde aynı dönemde kadın istihdamı için fazla bir değişiklik olmazken erkek

istihdamında küçük bir artış gerçekleşmiştir. Şanlıurfa'da 1980-2000 döneminde ücretli olarak çalışan kadınların oranında artış görülürken kendi hesabına çalışan kadın ve erkek girişimcilerin oranında azalma söz konusudur. (Çizelge 5.12)

Çizelge 5.12. Şanlıurfa'da İşgücünün Sektörlere Göre Dağılımı(%)

Yıllar	Tarım		Sanayi		Hizmet		İnşaat		İyi tanımlanmamış işler	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1980	96.8	55.9	0.3	5.5	2.3	28.6		4.2	0.5	5.8
1985	97.3	59.5	0.2	4.9	2.3	29.2	0.1	5.6	0.1	0.8
1990	96.1	56.9	0.9	5.3	2.8	28.9	0.1	8.2	0.1	0.8
2000	96.1	57.2	0.3	5.6	3.5	32.1	0.1	4.8		0.3

Kaynak: DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı, s.47

ALTINCI BÖLÜM

6. GAP BÖLGESİNİN SOSYO-EKONOMİK KALKINMASINDA KADIN İSTİHDAMININ YERİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ KONUSU ALAN ARAŞTIRMASI

Tarıma dayalı üretim ve aile işletmesi biçimindeki üretimler, kadınların, genellikle ücretsiz aile işçisi konumunda üretim faaliyeti içinde değerlendirilmesine yol açmaktadır. Üretim sürecinde kadınların aldığı bu konum, üretime katılım ve istihdamdaki paylarının yüksek olmasına yol açmaktadır. Buna karşılık sanayi tipi üretim, başlangıçta kadını üretim sürecinin dışına itmekte ve kadın işgücü ev ve uzantısı niteliğindeki mekanla sınırlı kalmaktadır. Ancak iktisadi kalkınma ile kadının işgücüne katılımı arasındaki bu ters yönlü ilişki süreklilik gösteren bir ilişki değildir. Özellikle tarımda mekanizasyonun artması ve hizmetler kesiminin iktisadi gelişme sürecindeki, özellikle de istihdam alanındaki rolünün öne çıkmaya başlaması ile birlikte kadın işgücünün istihdama katılması ile istihdam ve kalkınma arasında aynı yönlü bir ilişki oluşmaktadır. Bunun sonucunda ise kadının işgücüne katılımının ve istihdamının artmaya başladığı görülmektedir. Kalkınma ve kadın istihdamı arasındaki ilişki incelendiğinde, kalkınmaya geçiş sürecinde kadının istihdamı azalırken, kalkınmanın ilerlemesi ve sanayileşmeyle birlikte kadın işgücünün istihdamdaki payı artmaya başlayarak U biçimli bir eğri çizmektedir.

6.1. ARAŞTIRMA EVRENİ VE ÖRNEKLEM

Herhangi bir alan araştırması yapılırken iki yöntem izlenir. Bunlardan birincisi, en sağlıklı, güvenilir ve geçerli araştırma yöntemi evrenin tümünü kapsayan tam sayı yöntemidir. Öteki yöntem ise, evrenin tümü yerine onu temsil edecek bir örneklem oluşturmaktır. Araştırma bu temsili örnekleme üzerinden gerçekleştirilir. Örneklem, bir bütünün kendi içinden seçilmiş bir parçasıyla temsil edilmesidir. Örneklem ise, örneklemin tesbitinde kullanılan yöntemdir (Balcı, 2004:79). Bir diğer şekilde ifade edilmek istenirse, örneklem, evrenden, daha doğrusu hedef evrenden belli kurallara göre seçilen ve her bakımdan bu evreni temsil eden küçük bir kümedir.

Bu çalışmada tesadüfi örnekleme metodu kullanılmıştır. Örneklem büyüklüğünün saptanmasında hedef kitledeki çalışan kadın sayısı bilinmediği için;

$n=t^2 \cdot p \cdot q / d^2$ formülü kullanılacaktır.

n: Örneklem alınacak birey sayısı

p: İncelenen olayın görülüş sıklığı

q: İncelenen olayın görülmeşiş sıklığı

t: belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre bulunan teorik değeri

d: Olayın görülüş sıklığına göre kabul edilen +/- örneklem hatası

(Baş,2001:43)

DİE verilerine göre, 2000 yılında Şanlıurfa'da kadın nüfusu 694.493 ve çalışan kadın sayısı ise 182.130'dur. buna göre kadınların %26'sı çalışmaktadır.

$p=0.26$ $q=0.74$ $d=0.05$ $t=1.96$

$n=(1.96)^2 \cdot (0.26 \cdot 0.74) / (0.05)^2 = 3.8416 \cdot (0.1924) / 0.0025 = 295$

Bulunan hedef kitle büyüklüğü 295'tir. Ancak 320 çalışan kadınla görüşülmüştür. Bu anketlerden 300'ü soruları eksiksiz cevaplandırdığından değerlendirme 300 anket üzerinden yapılmıştır.

6.2. SORU KAĞIDI

Ankette 29 soru sorulmuştur. Bu sorularla katılımcıların özellikleri, durumları ve tutumları⁹ saptanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla olgusal ve davranış soruları sorulmuştur. Anket çoktan seçmeli ve likert ölçeğine göre hazırlanmış sorulardan oluşmaktadır.

Ankette uygulanacak sorular hazırlandıktan sonra ilgili kişilerle değerlendirmesi yapılmış, yanlış anlaşılacak veya anlaşılmayan sorular tekrar gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiştir. Anket soru kağıtları aktif olarak görev başında bulunan kadın çalışanlara uygulanmıştır.

6.3. VERİ TOPLAMA YÖNTEMLERİ VE ÇÖZÜMLEME

Anket uygulaması araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme metoduyla yapılmış, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise, anket formları katılımcılara bırakılıp daha sonra alınmak suretiyle anket gerçekleştirilmiştir.

Bilgisayar ortamında kontrol işleminden geçirilen ve analize hazır olan veriler yine SPSS paket programı ile konuyla ilgili ve istatistiksel olarak anlamlı çapraz

⁹ Tutum: Bir kişi, kurum, durum veya toplumsal sürece yönelik olarak çeşitli biçimlerde tanımlanan, temel bir değer veya inancı gösterdiğine inanılan, tutarlı bir şekilde hareket etme eğilimidir. (Marshall,1999:765)

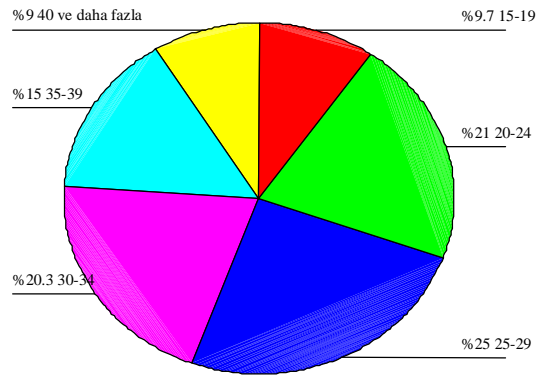
tablolar ve grafikler haline getirilmiştir. Tabloların yorumlanması esnasında araştırma boyunca saptanan gözlem notlarından da yararlanılmıştır.

6.4. ŞANLIURFA'DA KADININ TOPLUMSAL YAPISI

Şanlıurfa merkezde çalışan kadın işgücünün sosyal durumunu belirlemek için kullanılan temel kriterler; kadının yaşı, eğitimi, medeni hali, evli kadınlar için sahip olduğu çocuk sayısı v.b. kullanılmıştır.

6.4.1. Yaş

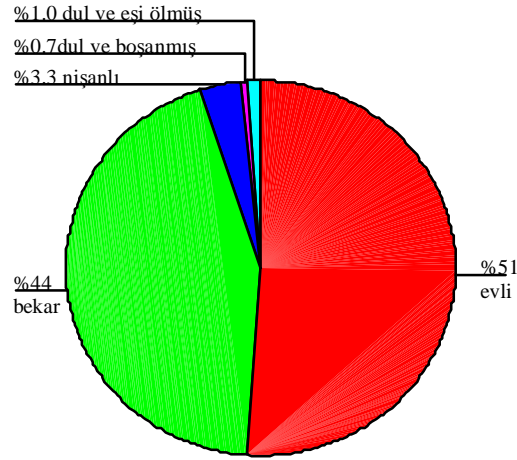
Araştırmaya katılanların yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, çalışan kadınların % 9.7'si 15-19 yaş grubundandır. 20-24 yaş grubundakilerin ağırlığı % 21'ken, 25-29 yaş grubu % 25, 30-34 yaş grubu ise %20.3'tür. 35-39 yaş grubu %15 ve son olarak 40 yaş ve üzerindeki araştırma katılanlar içindeki payı % 9 olarak gerçekleşmiştir. Araştırmaya katılan kadınların yaş gruplarına göre dağılımında, genç yaştaki kadınların ağırlıklı olarak yer alması kadınların çalışma hayatına katılmalarının yakın zamanlarda gerçekleşmeye başladığının göstergesidir (Şekil 6.1).

Şekil 6.1. Araştırmaya Katılanların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı(%)

6.4.2. Medeni Durum

Araştırmaya katılanların medeni durumlarına göre dağılımları incelendiğinde görülmektedir ki, kadın çalışanların % 51'i yani araştırmaya katılanların yarısından çoğu evlidir. Yine araştırma sonuçlarına göre kadın çalışanların % 44'ü bekar, % 5'i ise nişanlı, sözlü ve duldur (Şekil 6.2).

Şekil 6.2. Araştırmaya Katılanların Medeni Durumlarına Göre Dağılımları(%)

6.4.3. Yaş ve Medeni Durumlarının İlişkisi

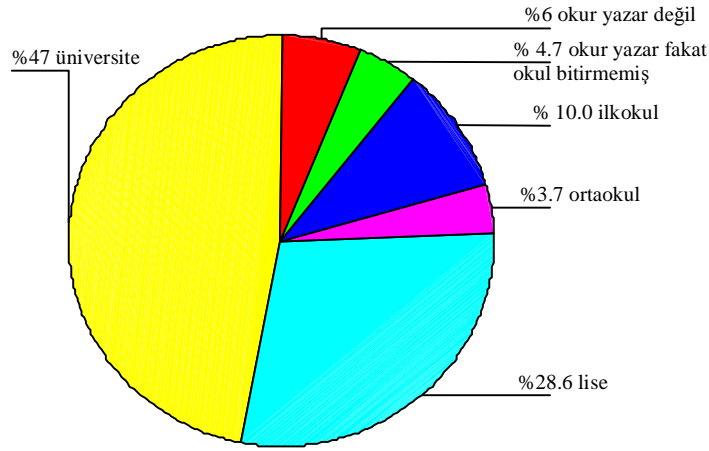
Araştırmaya katılanların yaşlarına göre medeni durumlarının dağılımı incelendiğinde, 15-19 yaş grubundan kadın çalışanların %10.3'ünün evli, %86.2'sinin bekar olduğu görülmektedir. Bu ise evlilik yaşının kent merkezi için bile olsa çok düşük gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Ancak araştırma boyunca edinilen gözlem notları kır için durumun hiç de böyle olmadığını göstermektedir. 20-24 yaş grubunun medeni durum dağılımına bakıldığında bekarların oranı %81 olarak gerçekleşmektedir. Buradan yola çıkarak kadın çalışanların eğitim süreleri uzadıkça evlenme yaşlarının da gittikçe yükseldiğini söylemek mümkündür (Çizelge 6.1).

Çizelge 6.1.Araştırmaya Katılanların Yaş Gruplarına Göre Medeni Durumlarının Dağılımı

	Evli		Bekar		Nişanlı		Dul ve Boşanmış		Dul ve Eşi ölmüş		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
15-19	3	10.3	25	86.2	1	3.4					29	100
20-24	8	12.7	51	81	4	6.3					63	100
25-29	35	46.7	36	48	4	5.3					75	100
30-34	44	72.1	17	27.9							61	100
35-39	41	91.1	1	2.2	1	2.2	1	2.2	1	2.2	45	100
40 +	22	81.5	2	7.4			1	3.7	2	7.4	27	100
Toplam	153	51	132	44	10	3.3	2	0.7	3	1	300	100

6.4.4. Eğitim Durumu

Araştırmaya katılanların eğitim durumlarına göre dağılımı incelendiğinde, kadın çalışanların %24.4'ünün lise altı ve eğitimsizlerden oluştuğu, %28.6'lık bir oranın lise mezunu, % 47 oranında kadın çalışanın ise üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Eğitimsiz kadın çalışanların toplam çalışan kadınlar içindeki oranı %6 iken, %4.7 oranında kadın çalışanın okuma yazması olup okul bitirmediği, %10 oranında kadın çalışanın ise ilkokul mezunu olduğu gözlenmektedir. Üniversite mezunlarının oranının yüksek çıkmasının nedeni kent merkezinde yapılan araştırma çalışmasının kamu sektöründe çalışanların ağırlıklı olarak yer almasıdır (Şekil 6.3).

Şekil 6.3.Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı(%)

6.4.5. Yaş ve Eğitim Durumlarının İlişkisi

Eğitim seviyesi ve yaş grupları ilişkilendirilerek yapılan değerlendirmede okur yazar olmayanların %22.2'si 15-19 yaş grubundan %50'si ise kırk ve üzeri yaş grubundandır. Bu özellikle kırsal bölgelerde ortaya çıkan bir durum olarak ağırlık kazanmaktadır. 40 yaş ve üzeri kadınlarda %48'lik bir oranın ilkokul altında bir eğitim düzeyine sahip olması, eğitimin, gelişmelerini yeni yeni gerçekleştiren yerleşimlerdeki ortak özelliklerdendir. Genç yaşlara doğru gidildikçe eğitim düzeyinin artması bu gerçeği doğrular niteliktedir. Kadın çalışanların 20-39 yaş aralığında lise ve yüksek öğrenim paylarının yüksek çıkması, kent merkezinde yaşayan ailelerin kız çocuklarının eğitimi için esnek davrandıklarını düşündürmektedir. Eğitimin destek görmesi, bölgenin

kalkınması için en önemli alt yapı yatırımdır (Çizelge 6.2).

Çizelge 6.2. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Yaşlarının Dağılımı

	15-19		20-24		25-29		30-34		35-39		40 +		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okur yazar değil	4	22.2	3	16.7			1	5.6	1	5.6	9	50	18	100
Okur yazar	4	28.6	2	14.3			2	14.3	2	14.3	4	28.6	14	100
İlkokul	6	20	4	13.3	5	16.7	5	16.7	7	23.3	3	10	30	100
Ortaokul	5	45.5	2	18.2	1	9.1			2	18.2	1	9.1	11	100
Lise	10	11.6	26	30.2	21	24.4	17	19.8	9	10.5	3	3.5	86	100
Üniversite			26	18.4	48	34	36	25.5	24	17	7	5	141	100
Toplam	29	9.7	63	21	75	25	61	20.3	45	15	27	9	300	100

6.4.6. Medeni Durum Eğitim Durumu İlişkisi

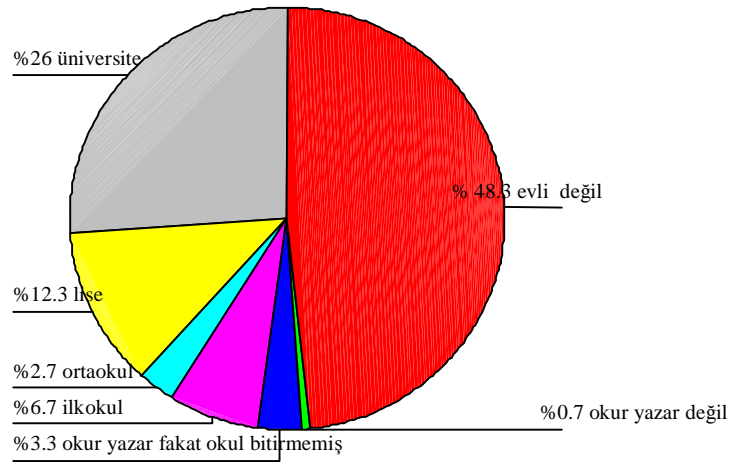
Araştırmaya katılan kadın çalışanların medeni durumlarına göre eğitim durumlarının dağılımına bakıldığında, evli olan kadınların %9.2'si okuma yazması olmayanlardan oluşmaktadır. Bu oran bekar kadın çalışanlarda %3 olarak gerçekleşmiştir. Üniversite mezunlarının dağılımına bakıldığında ise evli kadınların %49'u bekar kadın çalışanların ise %45.5'i üniversite mezunudur (Çizelge 6.3).

Çizelge 6.3. Araştırmaya Katılanların Medeni Durumlarına Göre Eğitim Durumlarının Dağılımı

	Okur yazar değil		Okur yazar		İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli	14	9.2	10	6.5	17	11.1	2	1.3	35	22.9	75	49	153	100
Bekar	4	3	3	2.3	11	8.3	8	6.1	46	34.8	60	45.5	132	100
Nişanlı									5	50	5	50	10	100
Dul ve boşanmış					1	50					1	50	2	100
Dul ve eşi ölmüş			1	33.3	1	33.3	1	33.3					3	100
Toplam	18	6.9	14	4.7	30	10	11	3.7	86	28.7	14	47	300	100

6.4.7. Eşlerinin Eğitim Durumu

Araştırmaya katılan kadın çalışanların %51'i evlidir ve evli olanların eşlerinin eğitim durumları değerlendirildiğinde eşlerin %1.3'ü okur yazar değilken, %6.3'ü okur yazar fakat okul bitirmemiştir. Evli kadın çalışanlar için bu oranların toplamı % 15.7 olarak gerçekleşmiştir. Eşlerin eğitim durumu dağılımında lise, yüksek okul ve üniversite mezunlarının payı oldukça yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Araştırmada dikkat çeken noktalardan birisi ise evli kadınların eğitim durumlarıyla kocalarının eğitim durumlarının paralel bir yapıda olmasıdır (Şekil 6.4).

Şekil 6.4. Araştırmaya Katılanların Eşlerinin Eğitim Durumları (%)

6.4.8. Kaç Yıldır Şanlıurfa'da Olduklarıyla Daha Önce Nerede Yaşadıklarının İlişkisi

GAP'ın uygulanmaya başlaması ve bölgede sulu tarıma geçilmesiyle birlikte Şanlıurfa bölgenin en çok göç alan illerinden biri olmuştur. Önceleri büyük oranlarda göç veren Şanlıurfa'nın son yıllarda iç göç için bir cazibe merkezi olması ilginç bir gelişmedir. Yoğun bir göçe maruz kalan ilin işgücü yapısında da değişimler ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan çalışan kadınların %58.6'sı Şanlıurfa merkeze başka bir yerleşimden gelip çalışma yaşamına dahil olmuşlardır. Bir yıldan az bir süreden beri Şanlıurfa'ya gelip çalışan kadınların %25.9'u Şanlıurfa'nın köylerinden gelmişlerdir. Bir yıldan az süreyle çalışmak için gelenlerin büyük çoğunluğu mevsimlik tarım işçisidir. 12 yıl ve daha fazla süredir gelenlerin %58.8'ini başka bir

ilden gelip Şanlıurfa'ya yerleşenler oluşturmaktadırlar. Başka bir ilin köyünden gelenlerin %66.7'sini bir yıldan az süredir Şanlıurfa'da bulunanlar oluştururken % 33.3'ünü 6-8 yıldır Şanlıurfa'da bulunanlar oluşturmaktadır. Şanlıurfa'ya göç edenlerin içinde en yüksek oran %35 ile başka bir ilden gelenlerden oluşurken, Şanlıurfa'nın ilçesinden gelenler %9.3 ile ikinci sırada yer almaktadırlar. Genel toplam içinde Şanlıurfa'nın köyünden gelenlerin oranı %6.3'tür (Çizelge 6.4).

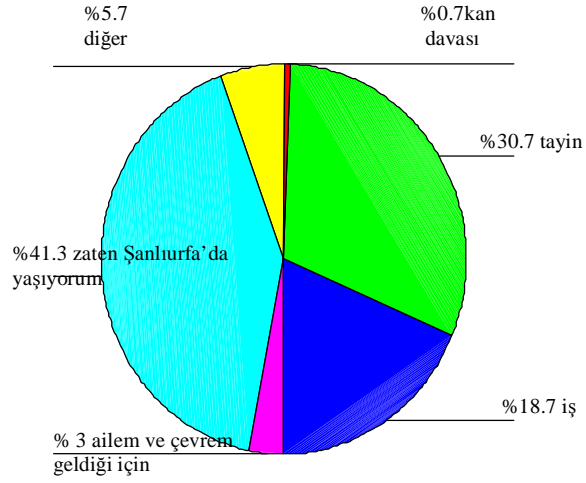
Çizelge 6.4.Araştırmaya Katılanların Daha Önce Nerede Yaşadıklarına Göre Kaç Yıldır Şanlıurfa'da Yaşadıklarının Dağılımı

	ŞY		1 yıldan az		1-2		3-5		6-8		9-11		12 +		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
ŞY	124	100													124	100
BBİK			2	66.7					1	33.3					3	100
BBİİ			3	15	5	25	4	20	1	5	5	25	2	10	20	100
BBİ			12	11.4	28	26.7	31	29.5	9	8.6	5	4.8	20	19	105	100
ŞK			7	36.8	3	15.8	1	5.3			3	15.8	5	26.3	19	100
Şİ			3	10.7	1	3.6	6	21.4	6	21.4	5	17.9	7	25	28	100
Diğer							1	100							1	100
Toplam	124	41.3	27	9	37	12.3	43	14.3	17	5.7	18	6	34	11.3	300	100

Not: ŞY:Şanlıurfa'da yaşıyorum, BBİK: Bir başka ilin köyünden, BBİİ: Bir başka ilin ilçesinden, BBİ: bir başka il, ŞK: Şanlıurfa'nın köyü, Şİ:Şanlıurfa'nın İlçesi

6.4.9. Şanlıurfa'ya Gelme Nedenleri

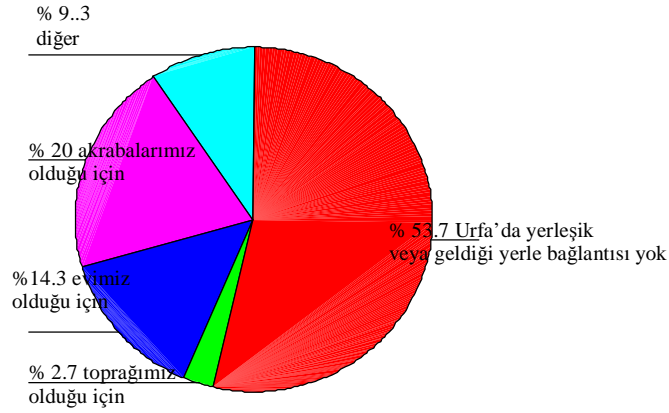
Araştırma sonucunda Şanlıurfa'da istihdam olanaklarının giderek arttığı görülmüştür. İşgücü bu gelişmeden etkilendiği için göçün hareket yönü Şanlıurfa olmuştur. Araştırmaya katılanların Şanlıurfa'ya gelme nedenlerinin dağılımına bakıldığında %41.3'lük bir dilim Şanlıurfa'da yerleşik olarak çalışan kadınlardan oluşmaktadır. %30.7'si tayin nedeniyle gelenlerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların %18.7'si iş için geldiğini beyan ederken, %3'ü ise aile çevresi geldiği için burada olduğunu belirtmiştir. Çok küçük bir orana sahip olmasına rağmen dışardan gelenlerin %0.7'lik bir kısmı kan davası nedeniyle gelmiştir. Bu da bölgede bir sosyal yara olan kan davası uygulamasının hala devam ettiğini ve insanların yerleşimleriyle ilgili kararlarında etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Şekil 6.5).

Şekil 6.5. Araştırmaya Katılanların Şanlıurfa'ya Gelme Nedenlerinin Dağılımı (%)

6.4.10. Geldikleri Yerle Bağlantıları

Araştırmaya katılan kadın çalışanlardan %58.6'sı dışardan gelenlerden oluşmaktadır. Bunların içinde %78.4'ü geldikleri yerle hala bağlantısını sürdürürken, %21.6'sının geldikleri yerle ilişkileri tamamen bitmiştir. Araştırmaya katılan kadınların geldikleri yerle bağlantısının dağılımına baktığımızda %53.7'lik bir oran hem Şanlıurfa'da yerleşik olarak yaşayanları hem de geldikleri yerle ilişkisi olmayanları kapsamaktadır. Katılımcıların %2.7'si geldiği yerde toprağı olduğu için bağlantısı olduğunu belirtmiştir. Kadın çalışanlardan %14.3'ü geldiği yerde evi olduğu için, %20'si ise akrabaları olduğu için geldikleri yerle bağlantısını sürdürdüğünü belirtmiştir. Geldikleri yerle hala bağlantısını sürdüren katılımcılardan özellikle aile ve akraba çevresi nedeniyle ilişkisini sürdürenler, kışlık gıdanın temini konusunda ailelerinden destek gördüklerini belirtirken, geldikleri yerde evi olanlar kira geliri sağladıklarını belirtmişlerdir (Şekil 6.6).

Şekil 6.6. Araştırmaya Katılanların Geldikleri Yerle Bağlantılarının Nedeni (%)

6.4.11. Ücret Dışında Gelir ve Daha Önce Yaşadıkları Yer İlişkisi

Çocuklarının çalıştığını belirten kadın çalışanlardan %46.4'ü Şanlıurfa'da yaşayanlardan, %7.1'i başka bir ilin köyünden gelenlerden, %35.7'si ise Şanlıurfa'nın köyünden gelenlerden oluşmaktadır. Köyden gelen gelir belirtenlerin % 62.5'i Şanlıurfa'da yaşamaktadır (Çizelge 6.5).

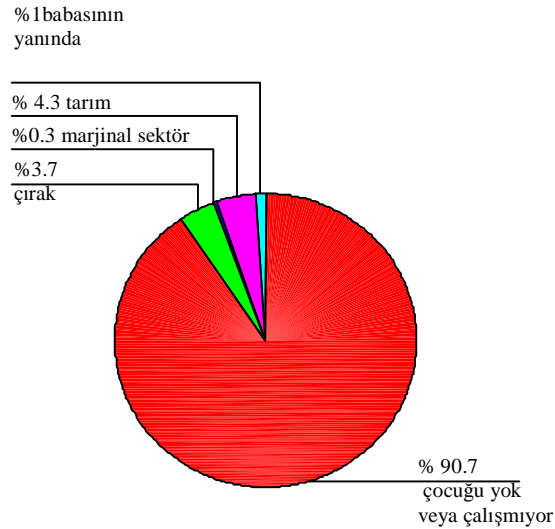
Çizelge 6.5. Araştırmaya Katılanların Başka Gelirlerinin Olup Olmadığına Göre Daha Önce Nerede Yaşadıklarının Dağılımı

	ZŞY		BBİK		BBİİ		BBİ		ŞK		Şİ		Diğer		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Cevapsız					1	100									1	100
Yok	35	29.9			11	9.4	57	48.7	4	3.4	9	7.7	1	0.9	117	100
Çocuklar çalışıyor	13	46.4	2	7.1					10	35.7	3	10.7			28	100
Kira	7	33.3			2	9.5	11	52.4	1	4.8					21	100
Ticari araç	1	50					1	50							2	100
Köyden gelen gelir	10	62.5			1	6.3	4	25	1	6.3					16	100
Faiz geliri	1	50			1	50									2	100
Dükkan geliri	4	50					3	37.5			1	12.5			8	100
Diğer	53	50.5	1	1	4	3.8	29	27.6	3	2.9	15	14.3			105	100
Toplam	124	41.3	3	1	20	6.7	105	35	19	6.3	28	9.3	1	0.3	300	100

ZŞY:Zaten Şanlıurfa'da yaşıyorum, BBİK: Başka bir ilin köyünden, BBİİ: Başka bir ilin ilçesi, BBİ: Başka bir il, ŞK: Şanlıurfa'nın köyü, Şİ: Şanlıurfa'nın ilçesi

6.4.12. Çocuklarının Çalışma Durumu

Kadın çalışanların içinde çocuklarının çalıştığını söyleyen kadınların ağırlığı % 9.3'tür. Başka bir ilin köyünden gelen çalışan kadınların % 66.7'sinin çocukları çalışırken, Şanlıurfa'nın köyünden geldiğini belirten kadın çalışanların % 52.6'sının çocukları çalışmaktadır. Bu tablo kalkınma sürecinde yaşanan gelişmelerle paralellik göstermektedir. Kalkınmanın, kente göçten sonraki aşamasında, aile bireylerinin tümü, ailenin geçimini sağlayabilmek için istihdamın içinde yer almaktadırlar. Bu aşamada çocukların enformal sektörde yer almaları mümkün görünmektedir. Çocukların hangi işlerde çalıştığının dağılımına bakıldığında çocukların %39.3'ü çırak olarak çalışırken, %46.4 oranında çocuk tarımda ücretsiz aile işçisi veya mevsimlik işçi olarak çalışmaktadır. Çocukların %3.6'sı marjinal sektörde, %10.7'si ise babasının yanında çalışmaktadır. Bu çocukların pek çoğu aynı zamanda eğitimlerini de sürdürmektedirler (Şekil 6.7).

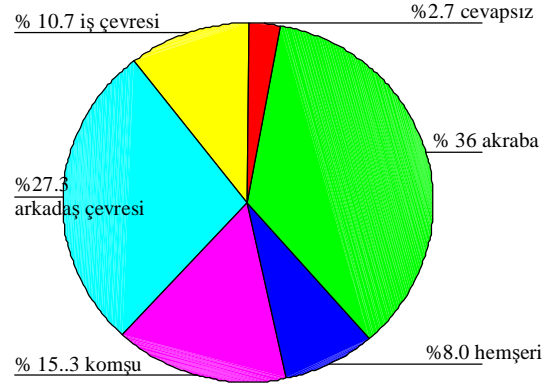

Şekil 6.7. Araştırmaya Katılanların Çocuklarının Hangi İşte Çalıştığının Dağılımı (%)

6.4.13. Yaşadıkları Yerdeki Sosyal İlişkileri

Araştırmaya katılan kadınların yaşadıkları yerde en çok kimlerle ilişki kurup kimlerle görüşüklerinin dağılımına bakıldığında, akrabalık ilişkilerinin sosyal hayattaki ağırlığının yerini koruduğu anlaşılmaktadır. Kadın çalışanların %36'sı akrabaları ile görüşmektedir, %8 oranında kadın ise hemşehrileriyle görüşüğünü belirtmiştir. Komşularla görüşenleri bu oranlara eklersek, kadın çalışanların kurdukları sosyal ilişki zincirinde, kapalı toplumlardaki yapılanmanın, bu toplum için

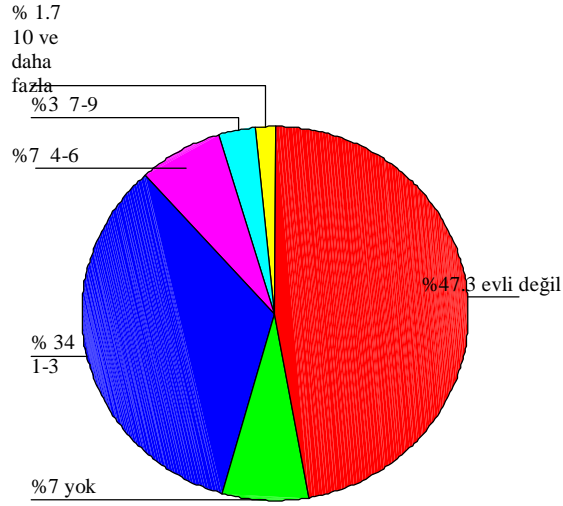
de söz konusu olduğunu söylemek mümkün olacaktır (Şekil 6.8).

Şekil 6.8. Araştırmaya Katılanların Yaşadıkları Yerde En Çok Kimlerle Görüştüklerinin Dağılımı

6.4.14. Çocuk Sayısı

Araştırmaya katılan kadın çalışanların çocuk sayısının dağılımına bakıldığında, %7'si hariç evli olan kadınların hepsinin çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Ancak kadın çalışanların %34'ünün 1-3 aralığında çocuk sahibi olduğu, dört ve daha fazla çocuk sahibi olan kadınların ise %11.7 gibi bir oranda kaldığı dikkate alınca, çalışma hayatının çocuk sayısını belirlemede etkili olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir. Ancak araştırma sonucunda dikkat çeken bir diğer nokta, özellikle kenar semtlerde ve kent merkezine yakın köylerde çok çocukluk özelliğinin varlığını sürdürdüğüdür. %3 oranında kadın çalışanın yedi ile dokuz aralığında çocuğu vardır. %1.7 kadın çalışanın ise, on ve daha fazla çocuk sahibi olduğu görülmektedir (Şekil 6.9).

Şekil 6.9. Araştırmaya Katılanların Kaç Çocuğunun Olduğunun Dağılımı (%)

6.4.15. Yaş ve Çocuk Sayısı İlişkisi

Tablo 6 incelendiğinde kadın çalışanların yaşları arttıkça sahip oldukları çocuk sayısı da buna paralel olarak artmaktadır. 30 yaşından sonra yedi ve daha fazla çocuk sayısı ile karşılaşılırken, kadın çalışanların yaşı kırkı geçince on ve daha fazla çocuk sayısına ulaşılmaktadır (Çizelge 6.6).

Çizelge 6.6. Araştırmaya Katılanların Yaşlarına Göre Çocuk Sayısının Dağılımı

	Evli Değil		Yok		1-3		4-6		7-9		10 +		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
15-19	26	89.7	1	3.4	2	6.9							29	100
20-24	55	87.3	2	3.2	5	7.9	1	1.6					63	100
25-29	39	52	14	18.7	17	22.7	5	6.7					75	100
30-34	18	29.5	1	1.6	38	62.3	2	3.3	2	3.3			61	100
35-39	2	4.4	3	6.7	30	66.7	7	15.6	3	6.7			45	100
40 +	2	7.4			10	37	6	22.2	4	14.8	5	18.5	27	100
Toplam	142	47.3	21	7	102	34	21	7	9	3	5	1.7	300	100

6.4.16. Eğitim Durumu ve Çocuk Sayısı İlişkisi

Kadın çalışanların eğitim durumlarına göre sahip oldukları çocuk sayısının

dağılımı incelendiğinde on ve daha fazla çocuk sahibi olan kadınların %80'inin okuma yazması olmayan kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Geriye kalan %20 ise okuma yazması olup okul bitirmemiş kadınlardan oluşmaktadır. Üniversite mezunlarının çocuk sayısı ile ilişkisi görülmek istendiğinde 1-3 aralığının % 43.3'ünü oluşturdukları saptanmıştır. Çizelge 7 dikkatle incelendiğinde eğitim ile çocuk sayısı arasında bir üçgen oluştuğu görülecektir. Eğitim düzeyindeki iyileşme ile çocuk sayısının azalması arasında bir doğru orantı kurulması mümkündür. Kadın çalışanların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi suretiyle, bölgede, mevcut doğurganlık oranının daha aşağılara çekilmesi mümkün olacaktır. Nüfusun hızlı artışı az gelişmiş bölgelerin temel sorunlarından biridir. Bu sorunun giderilmesinde kadın nüfusunun eğitilmesi gereklilik göstermektedir.

Diğer üzerinde durulması gereken konu ise, çok çocuklu yapının özellikle eğitim düzeyi ve gelir düzeyi düşük kesimlerde görülmesidir. Bu kesimlerde çocuk sayısının fazla olmasının nedeni aile içi üretimde çocuğun işçi olarak görülmesi, aşiret yapısı sürdüğü için çok çocuk güç olarak görülmektedir. Çocuğun işçi olarak değerlendirilmesi, daha önce özellikle ücret dışında eve giren gelirin incelendiği bölümde ele alınmıştır (Çizelge 6.7).

Çizelge 6.7. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Sahip Oldukları Çocuk Sayısının Dağılımı

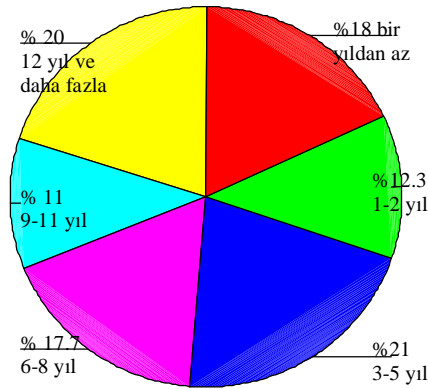
	Evli Değil		Yok		1-3		4-6		7-9		10 +		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okur yazar değil	4	22.2	1	5.6	4	22.2	2	11.1	3	16.7	4	22.2	18	100
Okur yazar	3	21.4			3	21.4	3	21.4	4	28.6	1	7.1	14	100
İlkokul	12	40	1	3.3	1	3.3	14	46.7	2	6.7			30	100
Ortaokul	8	72.7			2	18.2	1	9.1					11	100
Lise	51	59.3	3	3.5	31	36	1	1.2					86	100
Üniversite	64	45.4	16	11.3	61	43.3							141	100
Toplam	142	47.3	21	7	102	34	21	7	9	3	5	1.7	300	100

6.5. ŞANLIURFA'DA KADININ EKONOMİK HAYATTAKİ YERİ

Şanlıurfa'da kadın çalışanların ekonominin içindeki yerini sorgulamaya yönelik bu bölümde, kadının çalışma hayatının içinde ne zamandan beri yer aldığı, ağırlıklı olarak hangi sektörlerde istihdam edildiği, evin geçimine katkısının ne olduğu saptanmaya çalışılacaktır. Bu amaçla da kadın çalışanlara, aylık gelirleri, kaç yıldır çalıştıkları ve gelirlerini nasıl harcadıkları gibi sorular sorulacaktır.

6.5.1. Kadın Çalışanların Kaç Yıldır Çalıştıkları

Araştırma kapsamındaki kadın çalışanların kaç yıldır çalıştığının dağılımına bakıldığında bütün aralıklar için birbirine yakın oranların ortaya çıktığı görülmektedir. Kadın çalışanların %20'si 12 ve daha fazla süredir çalışma hayatının içinde yer alırken, %18'lik bir dilimi çalışma hayatına henüz dahil olmuştur. Çalışma hayatının içinde en fazla beş yıldır bulunanların oranı ise %51.3'tür. Bu tablo Şanlıurfa'da ekonomik kalkınma ile kadın istihdamı arasındaki ilişkinin doğrusal olduğunu göstermektedir. Kadının işgücüne dahil olması sürecinde yaşanan bu gelişmeler, sanayileşmesini gerçekleştiren bütün ülke veya bölgelerde ortak özellikler göstermektedir (Şekil 6.10).

Şekil 6.10. Araştırmaya Katılanların Kaç Yıldır Çalıştığının Dağılımı (%)

6.5.2. Yaş ve Kaç Yıldır Çalıştıklarının İlişkisi

Kadın çalışanların yaşlarına göre çalıştıkları sürenin dağılımına bakıldığında 1 yıldan daha az süredir çalışanlardan 15-19 yaş grubunun payı %22.2'dir. Ancak bu yaş grubuna dahil olan kadın çalışanların 6-8 yıldır çalışanların %7.5'ini oluşturmaları ve dokuz yıldır çalışma hayatının içinde olması ilginçtir. Nitekim

merkeze bağılı köylerde yapılan yüz yüze görüşmelerde genç kızların çok küçük yaşlardan itibaren çobanlık yapmak ve tarlada çalışmak suretiyle çalışma yaşamına dahil oldukları görülmektedir. Bu şekilde çocuk statüsünden çalışan kadın statüsüne hızlı bir geçiş yapmışlardır. Kırk ve daha fazla yaşa sahip olan kadın çalışanların oranlarına bakıldığında ise bir yıldan az süredir istihdama dahil olanların %3.7'si bu yaş grubundandır. Ancak bu yaş grubunun yüzdelik dağılımında en yüksek oran, on iki yıl ve daha fazla süredir çalışma hayatının içinde olanlardadır (Çizelge 6.8).

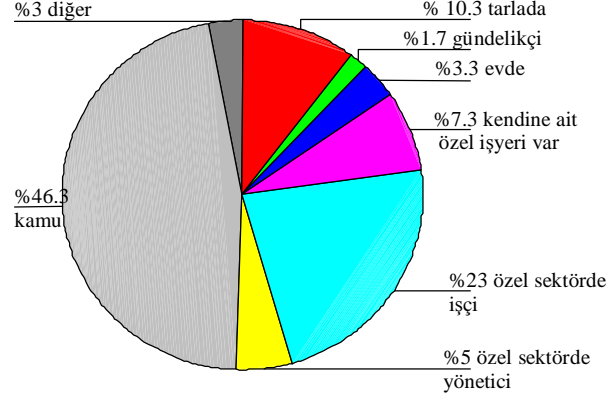
Çizelge 6.8. Araştırmaya Katılanların Kaç Yıldır Çalıştıklarına Göre Yaşlarının Dağılımı

	15-19		20-24		25-29		30-34		35-39		40 +		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
1 yıldan az	12	22.2	29	53.7	5	9.3	4	7.4	2	3.7	2	3.7	54	100
1-2	6	16.2	13	35.1	14	37.8	3	8.1	1	2.7			37	100
3-5	5	7.9	12	19	28	44.4	9	14.3	5	7.9	4	6.3	63	100
6-8	4	7.5	5	9.4	22	41.5	13	24.5	7	13.2	2	3.8	53	100
9-11	2	6.1	4	12.1	5	15.2	14	42.4	7	21.2	1	3	33	100
12 +					1	1.7	18	30	23	38	18	30	60	100
Toplam	29	9.7	63	21	75	25	61	20.3	45	15	27	9	300	100

6.5.3. Sektörel Dağılım

Çalışan kadınların sektörlere göre dağılımı incelendiğinde ağırlıklı sektörün kamu olduğu göze çarpmaktadır. Ama özel sektörün payı da küçümsenmeyecek ölçülerdedir. Tarlada tarım sektöründe çalışan kadınların toplam içindeki payı %10.3 olarak gerçekleşmiştir. Tarladaki kadın çalışanların çok büyük bölümü eğitimsiz ve ücretsiz aile işçisi konumundadır. Bu kadınların hemen hepsi çalışmalarının karşılığında ne kadar ücret alacaklarını bilmeden çalışmaktadırlar. Çünkü iş sözleşmesini onlar adına aile reisi yapmakta ve çoğu zaman ücret kadın çalışanın haberi olmadan aile reisine ödenmektedir. Kadın çalışanların özel sektördeki dağılımı ise, %23 özel sektörde işçi konumundayken, %5 özel sektörde yönetici konumdadır. Ev eksenli çalışan kadınlar %3.3'lük bir paya sahip olmuştur. Ev eksenli çalışan kadınlar ürettikleri ürünü direk pazara ulaştırma noktasında güçlük çekmektedirler. Onların emeği üzerinden aracılar kazanç sağladığı için ev eksenli

çalışan kadınlar emeklerinin gerçek karşılığını alamamaktadırlar. Gündelik temizlik işlerinde çalışan kadınlar % 1.7'lik bir paya sahiptirler (Şekil 6.11).

Şekil 6.11. Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları İşe Göre Dağılımı (%)

6.5.4. Yaş ve Çalıştıkları İş İlişkisi

Tarlada çalışan kadınlardan % 25.8'i 15-19 yaş grubundan, % 32.3'ü ise 40 ve üzeri yaş grubundandır. Özel sektördeki işçilerden % 44.9'u 20-24 aralığında, % 21.7'si ise 15-19 yaş aralığındadır (Çizelge 6.9).

Çizelge 6.9. Araştırmaya Katılanların Yaşlarına Göre Hangi İşte Çalıştıklarının Dağılımı

	15-19		20-24		25-29		30-34		35-39		40 +		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Tarlada	8	25.8	5	16.1	3	9.7	2	6.5	3	9.7	10	32.3	31	100
Gündelikçi					1	20			2	40	2	40	5	100
Evde	2	20	1	10			1	10	2	20	4	40	10	100
Kendisine ait işyerinde			3	13.6	8	36.4	4	18.2	4	18.2	3	13.6	22	100
Özel sektörde işçi	15	21.7	31	44.9	13	18.8	5	7.2	4	5.8	1	1.4	69	100
Özel sektörde yönetici	1	6.7	2	13.3	6	40	6	40					15	100
Kamu	2	1.4	19	13.7	39	28.1	42	30.2	30	21.6	7	5	139	100
Diğer	1	11.1	2	22.2	5	55.6	1	11.1					9	100
Toplam	29	9.7	63	21	75	25	61	20.3	45	15	27	9	300	100

6.5.5. Eğitim Durumu ve Çalıştıkları İş İlişkisi

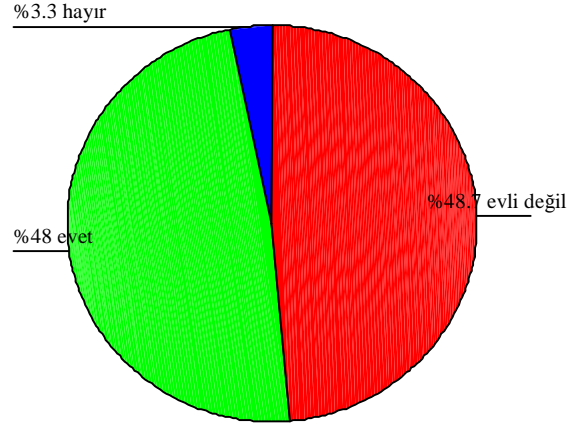
Araştırmaya katılanların eğitim durumlarına göre hangi işte çalıştığının dağılımı incelendiğinde, tarlada çalışanların %45.2'si okur yazar değilken %29'u okur yazar fakat okul bitirmemiş ve %25.8'i ise ilkokul mezunudur. Evde çalışan kadınların %60'ı ilkokul mezunudur. Kamu sektöründe çalışanların ise %70.5'i üniversite mezunu iken %27.3'ü lise mezunu ve %1.4'ü de ortaokul mezunudur. Eğitim durumu ile çalışılan işin ilişkisi incelendiğinde, kadın çalışanların eğitim durumlarına bağlı olarak çalıştıkları işlerin de iyileştiği görülmektedir. İşlerindeki iyileşme beraberinde onların hayat şartlarının iyileşmesine, toplumdaki statülerinin netleşmesine ve toplumda söz sahibi olmalarına yol açmaktadır (Çizelge 6.10).

Çizelge 6.10.Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Hangi İşte Çalıştığının Dağılımı

	Okur Yazar Değil		Okur Yazar		İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tarlada	14	45.2	9	29	8	25.8							31	100
Gündelikçi			2	40	3	60							5	100
Evde	1	10	2	20	6	60	1	10					10	100
Kendisine ait işyerinde					4	18.2	2	9.1	4	18.2	12	54.5	22	100
Özel sektörde işçi	2	2.9	1	1.4	5	7.2	6	8.7	41	59.4	14	20.3	69	100
Özel sektörde yönetici					3	20			2	13.3	10	66.7	15	100
Kamu	1	0.7					2	1.4	38	27.3	98	70.5	139	100
Diğer					1	11.1			1	11.1	7	77.8	9	100
Toplam	18	6	14	4.7	30	10	11	3.7	86	28.7	141	47	300	100

6.5.6. Eşlerin Çalışma Durumu

Kadın çalışanların eşlerinin çalışıp çalışmadıkları sorgulanmış, evli kadın çalışanların %93.5'i eşinin çalıştığını söylerken, %6.5'i eşlerinin çalışmadığını belirtmiştir. Eşlerinin çalıştığını söyleyen kadınların içinde %14 gibi bir oranın ise eşlerinin düzenli bir işi yoktur (Şekil 6.12).

Şekil 6.12. Araştırmaya Katılanların Eşlerinin Çalışıp Çalışmadığının Dağılımı (%)

6.5.7. Eşlerinin Çalışması ve Eşlerin Hangi İşte Çalıştığının İlişkisi

Kadın çalışanların eşlerinin hangi işte çalıştığı sorulduğunda, %13.9 oranında kadın çalışan eşlerinin düzenli bir işinin olmadığını söylemiştir. Kadın çalışanların eşlerinin %61.1'i kamu sektöründe, %11.8'i kendisine ait işyerinde, %9.7'si ise özel sektörde ücretli olarak çalışmaktadır (Çizelge 6.11).

Çizelge 6.11. Araştırmaya Katılanların Eşlerinin Çalışma Durumuna Göre Hangi İşte Çalıştığının Dağılımı

	Eşi çalışmıyor Veya evli değil		Düzenli bir işi yok		Kendisine ait Özel işyeri var		Kamu		Özel sektörde Ücretli		Diğer		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli değil	146	100											146	100
Evet			20	13.9	17	11.8	88	61.1	14	9.7	5	3.5	144	100
Hayır	10	100											10	100
Toplam	156	52	20	6.7	17	5.7	88	29.3	14	4.7	5	1.7	300	100

6.5.8. Kadınların Çalıştığı İşe Göre Eşlerinin Hangi İşte Çalıştığı İlişkisi

Eşleri çalışmayan kadın çalışanların bir kısmı ev eksenli çalışmalar

kapsamında evde elişleri, dikiş gibi işlerle uğraşırken bir kısmı ise gündelik işlerde çalışarak geçimini sağlamaya çalışmaktadır. Kadın çalışanlardan eşleri düzenli bir işe sahip olmayanlar, genellikle tarım sektöründe mevsimlik işçi olarak çalışanlardan oluşmaktadır. Bu aileler, özellikle pamuk tarlalarında yoğun işgücü ihtiyacı olduğu dönemde çalışmaktadırlar. Tarımın yapıldığı dönem boyunca bütün aile bireyleri tarla kenarlarına kurdukları geçici barakalara yaşamlarını taşıyarak hayatlarını burada sürdürmektedirler (Çizelge 6.12).

Çizelge 6.12. Araştırmaya Katılanların Hangi İşte Çalıştığına Göre Eşlerinin Hangi İşte Çalıştığının Dağılımı

	Eşi çalışmıyor Veya evli değil		Düzenli bir işi yok		Kendisine ait Özel işyeri var		Kamu		Özel sektörde ücretli		Diğer		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Tarlada	11	35.5	15	48.4	5	16.1							31	100
Gündelikçi	2	40	3	60									5	100
Evde	4	40	1	10	1	10	2	20	2	20			10	100
Kendisine ait işyerinde	16	72.7			3	13.6	3	13.6					22	100
Özel sektörde işçi	62	89.9			2	2.9	3	4.3	2	2.9			69	100
Özel sektörde yönetici	11	73.3					3	20	1	6.7			15	100
Kamu	45	32.4			6	4.3	76	54.7	9	6.5	3	2.2	139	100
Diğer	5	55.6	1	11.1			1	11.1			2	22.2	9	100
Toplam	156	52	20	6.7	17	5.7	88	29.3	14	4.7	5	1.7	300	100

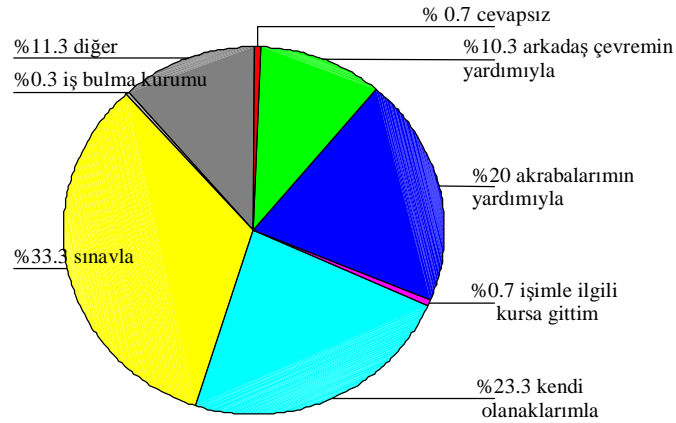
6.5.9. İş Bulma Olanakları

Araştırmaya katılanların işlerini hangi kanaldan bulduklarının sorgulandığında, eş dost akraba yardımıyla iş bulanların oranı %30.3 olarak gerçekleşmektedir. Bu ise işe yerleştirilmelerde legal olmayan yöntemlerin ağırlığını koruduğunu göstermektedir. Son yıllarda özellikle kamuda istihdam edilecekler için yapılan merkezi sınavlar araştırma sonuçlarında da ön plana çıkmaktadır. Araştırmaya katılanların %33.3'ü şu anda çalıştıkları işlerini sınavla bulduklarını belirtmişlerdir. Araştırma sonucunda ilginç olan ise, iş bulma kurumunun etkisizliğidir. Araştırmaya katılan kadın çalışanlardan sadece bir tanesi, %0.3'lük

bir oranla iş bulma kurumu aracılığı ile iş bulunduğunu söylemiştir.

Kadın işgücünün eğitimi ve toplumsal statüsünün yükseltilmesi, GAP sosyal eylem planı çerçevesinde öncelikli konulardan birisidir. Bu amaçla kadının kalkınma sürecine entegrasyonunun sağlanması için Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) kadınların çalışma yaşamına katılması konusunda, bilincin artırılması ve bu doğrultuda kadın işgücünün vasıflı hale getirilmesi amaçlı programlar düzenlenmekte, mesleki eğitim programları GAP illerinde artırılmaktadır. ÇATOM'un düzenlediği halı kurslarında, pek çok kadın hem meslek edinmekte hem de kurs süresince emeklerinin karşılığında ücret almaktadırlar.

Yine bu kapsamda kadınların mesleki eğitim almalarını sağlamak amacıyla faaliyet gösteren Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı (MEKSA), farklı eğitim düzeylerinde kadınların ofis elemanı olarak yetiştirilmesine hizmet etmektedir. Vakfın öncelikli hedefi, lise altı düzeyde eğitim almış kadınların desteklenmesi, eğitimlerine gösterilen yoğun talep yüzünden lise ve üniversite mezunları için de projeler geliştirme yönünde çalışmalar yapmaktadırlar (Şekil 6.13).

Şekil 6.13. Araştırmaya Katılanların İşlerini Nasıl Bulduklarının Dağılımı (%)

6.5.10. Yaş ve İşlerini Nasıl Bulduklarının İlişkisi

Kadın çalışanların işlerini nasıl bulduklarına göre işlerinin dağılımına bakıldığında arkadaş çevresinden yardım alanların ve akraba desteği ile bir iş

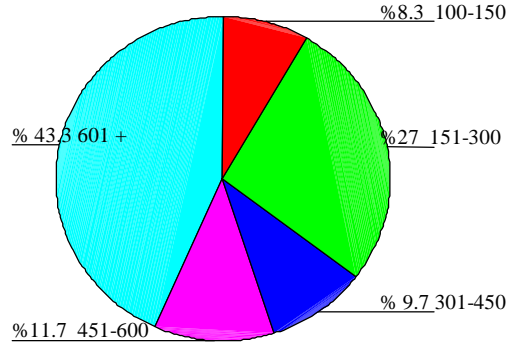
bulanların yaş gruplarına dağılımı birbirine paralel bir yapı sergilemektedir. Bir sınav sonucunda işe giren kadın çalışanların yaşlara dağılımına bakıldığında, 20-24 yaş grubundan sonra bu seçenek ağırlık kazanmakta ve 25-35 yaş aralığında etkili bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Kendi olanaklarıyla bir iş girişiminde bulunanların yaşlara göre yüzdelik dağılımı bütün yaş grupları için birbirine yakın oranlarda gerçekleşmektedir (Çizelge 6.13).

Çizelge 6.13. Araştırmaya Katılanların İşlerini Nasıl Bulduklarına Göre Yaşlarının Dağılımı

	15-19		20-24		25-29		30-34		35-39		40 +		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Cevapsız			1	50					1	50			2	100
Arkadaş çevremi vasıtasıyla	4	12.9	11	35.5	7	22.6	2	6.5	4	12.9	3	9.7	31	100
Akrabaların vasıtası ile	14	23.3	11	18.3	12	20	4	6.7	7	11.7	12	20	60	100
İşimle ilgili kursa gittim			1	50			1	50					2	100
Kendi olanaklarımla	10	14.3	22	31.4	12	17.1	13	18.6	8	11.4	5	7.1	70	100
Sınavla			11	11	32	32	35	35	19	19	3	3	100	100
İş bulma kurumu			1	100									1	100
Diğer	1	2.9	5	14.7	12	35.3	6	17.6	6	17.6	4	11.8	34	100
Toplam	29	9.7	63	21	75	25	61	20.3	45	15	27	9	300	100

6.5.11. Aylık Gelir

Araştırmaya katılan kadınların ortalama aylık gelirlerinin dağılımına bakıldığında %45'lik bir dilimin 450 milyon TL'nin altında çalıştığı görülmektedir. Bunların içinde büyük bir bölüm ise asgari ücretin altında çalıştırılmaktadır. Aylık 100-150 milyon TL'ye çalışan kadınların payı %8.3, 151-300 milyon TL aralığında çalışan kadınların payı ise, %27 olarak gerçekleşmiştir. Aylık 301-450 milyon TL ücret karşılığı çalışan kadınların oranı ise, %9.7'dir. Kadın çalışanların %43.3'ü 600 milyon TL ve üzerinde bir ücret karşılığında çalışmaktadırlar (Şekil 6.14).

Şekil 6.14. Araştırmaya katılanların aylık Gelirlerinin dağılımı (%) (milyon TL)

6.5.12. Aylık Gelir ve Eğitim Düzeyi İlişkisi

Kadın çalışanların eğitim durumlarına göre aylık kazançlarının dağılımı incelendiğinde, okur yazar olmayanların %16.7'sinin 100-150 milyon TL, %77.8'inin ise 151-300 milyon TL ücret karşılığında çalıştığı görülmektedir. Bu grubun büyük çoğunluğunu tarım sektöründe mevsimlik işçi olarak çalışan kadınlar oluşturmaktadırlar. Bu gruptaki kadın çalışanların hemen hepsi sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaktadırlar. Üniversite mezunu olan kadın çalışanların büyük çoğunluğu 600 milyon TL ve üstünde ücret alırken, bu gruptan %1.4 gibi bir oran 100-150 milyon TL aralığında çalışmaktadır (Çizelge 6.14).

Çizelge 6.14. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Aylık Gelirlerinin Dağılımı

	100-150		151-300		301-450		451-600		600 +		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okur yazar değil	3	16.7	14	77.8					1	5.6	18	100
Okur yazar fakat okul bitirmemiş	3	21.4	10	71.4	1	7.1					14	100
İlkokul	10	33.3	11	36.7	5	16.7	4	13.3			30	100
Ortaokul	3	27.3	5	45.5			2	18.2	1	9.1	86	100
Lise	4	4.7	31	36	14	16.3	12	14	25	29.1	86	100
Üniversite	2	1.4	10	7.1	9	6.4	17	12.1	103	73	141	100
Toplam	25	8.3	81	27	29	9.7	35	11.7	130	43.3	300	100

6.5.13. Aylık Gelir ve Çalışma Saati İlişkisi

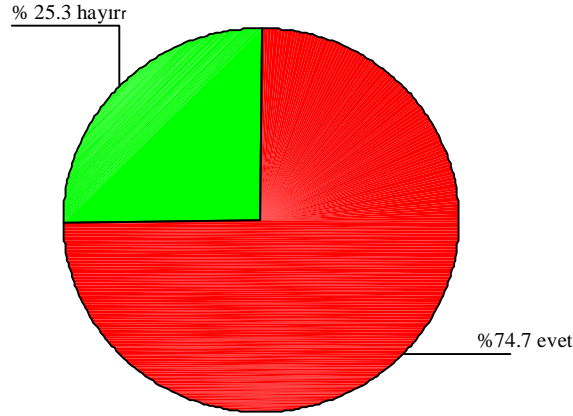
Kadın çalışanların günlük çalışma saatlerine göre aylık gelirlerinin dağılımı incelendiğinde, 1-6 saat aralığında çalışanların %16.7'si 100-150 milyon TL aralığında çalışırken, %41.7'si 600 milyon TL ve üstünde bir ücret karşılığında çalışmaktadır. 12 ve daha fazla saat çalışanların %14.3'ü 100-150 milyon TL aralığında ücret karşılığı çalışırken, %66.7'si 151-300 milyon TL aralığında çalışmaktadır. Bu gruptaki kadın çalışanların %7.9'u ise 600 milyon TL ve üzerinde ücret karşılığı çalışmaktadır. Bütün bu değerlendirmeler göstermektedir ki kadın çalışanlar daha uzun çalışma saatlerine karşılık daha düşük ücretler almaktadırlar (Çizelge 6.15).

Çizelge 6.15. Araştırmaya Katılanların Çalışma Saatlerine Göre Aylık Gelirlerinin Dağılımı

	100-150		151-300		301-450		451-600		600 +		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1-6	2	16.7	3	25	1	8.3	1	8.3	5	41.7	12	100
7-8	9	8.9	8	7.9	6	5.9	12	11.9	66	65.3	101	100
9-11	5	4	28	22.6	19	15.3	18	14.5	54	43.5	124	100
12 +	9	14.3	42	66.7	3	4.8	4	6.3	5	7.9	63	100
Toplam	25	8.3	81	27	29	9.7	35	11.7	130	43.3	300	100

6.5.14. Sosyal Güvence

Yapılan alan çalışmasında sosyal güvenlik mevzuatından kaynaklanan ve işveren üzerinde önemli miktarlarda prim yükü yaratan koşullardan dolayı kadın çalışanların küçümsenemeyecek bir kısmının sosyal güvenceden yoksun olarak çalıştığı görülmüştür. Kadın çalışanların bir kısmı ise, eşi veya babasının sahip olduğu sosyal güvenceden yararlanmaktadır. Kadın çalışanların sosyal güvencelerinin olup olmadığının dağılımı incelendiğinde %25.3 oranında kadın çalışanın sosyal güvencesinin olmadığı görülmektedir. %74.7 oranında kadın çalışan ise sosyal güvencesinin olduğunu belirtmiştir. Ancak bu oranın içinde aile fertlerinden birine (eş veya babaya) bağlı olarak sosyal güvenceye sahip olanlar da yer almaktadırlar (Şekil 6.15).

Şekil 6.15. Araştırmaya Katılanların Sosyal Güvencesinin Olup Olmadığına Göre Dağılımı

6.5.15. Çalıştıkları İş ve Sosyal Güvence İlişkisi

Araştırmaya katılan kadın çalışanların çalıştıkları işe göre sosyal güvencelerinin olup olmadığının dağılımına bakıldığında, tarım çalışan kadınların %93.5'inin sosyal güvencesi yokken, ev işlerinde gündelikçi olarak çalışan kadınların ise hiçbirinin sosyal güvencesi yoktur. Özel sektördeki kadın çalışanlardan işçi olanların %37.7'si, yönetici olanların ise %26.7'si sosyal güvenceden yoksundurlar (Çizelge 6.16).

Çizelge 6.16. Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları İşe Göre Sosyal Hangi Sosyal Güvenlik Servisinden Yararlandıklarının Dağılımı

	Yok		Bağkur		SSK		Emekli sandığı		Özel sigorta şirketi		Diğer		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tarlada	29	93.5	1	3.2	1	3.2							31	100
Gündelikçi	5	100											5	100
Evde	3	30	3	30	3	30	1	10					10	100
Kendime ait özel işyerim var	7	31.8	6	27.3	4	18.2	4	18.2			1	4.5	22	100
Özel sektörde işçi	26	37.7	6	8.7	26	37.7	9	13			2	2.9	69	100
Özel sektörde yönetici	4	26.7			4	26.7	3	20	4	26.7			15	100
Kamu	1	0.7			16	11.5	117	84.2	5	3.6			139	100
Diğer	1	11.1			3	33.3	5	55.6					9	100
Toplam	76	25.3	16	5.3	57	19	139	46.3	9	3	3	1	300	100

6.5.16. Eğitim Durumu ve Sosyal Güvence İlişkisi

Kadın çalışanların eğitim durumlarına göre hangi sosyal güvenlik hizmetinden yararlandığının dağılımına bakıldığında ise, okur yazar olmayanların %83.3'ünün sosyal güvencesiz çalıştığı görülmektedir. Ancak sosyal güvencesiz olarak çalışan grubun yüzdeler dağılımında ağırlıklı pay %26.3 ile ilkökul mezunlarıdır. Lise mezunlarının %18.6'sı herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı değildir. Üniversite mezunlarının sosyal güvenlik kurumlarına göre dağılımına bakıldığında, ağırlıklı payı %71.6 ile emekli sandığı alırken, %7.1'inin sosyal güvencesiz olarak çalıştığı önemli bir ayrıntı olarak görülmektedir. Tablodan da görülebileceği gibi sosyal güvencesiz olarak çalışanların içinde her eğitim düzeyinden kadın çalışan bulunmaktadır (Çizelge 6.17).

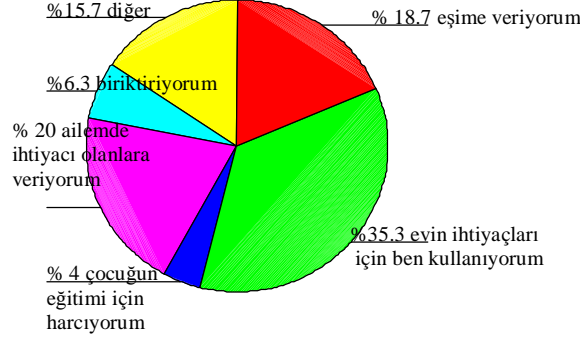
Çizelge 6.17. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Sosyal Hangi Sosyal Güvenlik Servisinden Yararlandıklarının Dağılımı

	Yok		Bağkur		SSK		Emekli sandığı		Özel sigorta şirketi		Diğer		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okur yazar değil	15	83.3	1	5.6			1	5.6			1	5.6	18	100
Okur yazar fakat okul bitirmemiş	11	78.6	1	7.1	2	14.3							14	100
İlkokul	20	66.7	5	16.7	3	10	2	6.7					30	100
Ortaokul	4	36.4			5	45.5	2	18.2					11	100
Lise	16	18.6	4	4.7	31	36	33	38.4	1	1.2	1	1.2	86	100
Üniversite	10	7.1	5	3.5	16	11.3	101	71.6	8	5.7	1	0.7	141	100
Toplam	76	25.3	16	5.3	57	19	139	46.3	9	3	3	1	300	100

6.5.17. Aylık Gelirin Tüketimi

Kadın çalışanların kazançlarını nasıl değerlendirdiklerinin dağılımı incelendiğinde kadınların %18.7'si kazandığı parayı eşine vermektedir.%20'lik bir dilim ise ailesinde ihtiyacı olanlara vermek sureti ile değerlendirmektedir. Bu noktada geleneksel yapı hakimiyetini korumakta ve ataerkil toplum modelinin bir uzantısı olarak, erkek kazanmadığı paranın denetimini üstlenmekle kalmayıp, aynı zamanda bu parayı kendi tercihleri doğrultusunda harcamaktadır. Araştırmaya katılan kadınların %35.3'ü kazandığı parayı evin ihtiyaçları için kullanmakta, %4'ü

çocuklarının eğitimi için harcamaktadır. Kazandığı parayı birikime dönüştürmeyi tercih eden kadın çalışanların toplam içindeki payı % 6.3'tür (Şekil 6.16).

Şekil 6.16. Araştırmaya Katılanların Gelirlerini Nasıl Harcadıklarının Dağılımı (%)

6.5.18. Aylık Gelirin Tüketimi ve Yaş İlişkisi

Kadın çalışanların gelirlerini nasıl değerlendirdiklerinin yaşlarına dağılımı incelendiğinde, 15-19 yaş grubunun %48.3'ü gibi yüksek bir oran gelirlerini ailede ihtiyacı olanlar için harcamaktadırlar. Yine aynı grup içinde %10.3'lük bir dilim gelirlerini eşlerine vermektedir. Gelirini çocuklarının eğitimi için harcayan kadın çalışanların %33.3'ü 30-34 yaş grubundan, %50'si 35-39, %16.7'si ise kırk ve üzeri yaş grubundan oluşmaktadır (Çizelge 6.18).

Çizelge 6.18. Araştırmaya Katılanların Gelirlerini Nasıl Harcadıklarına Göre Yaşlarının Dağılımı

	15-19		20-24		25-29		30-34		35-39		40 +		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Eşime veriyorum	3	5.4	5	8.9	10	17.9	13	23.2	13	23.2	12	21.4	56	100
Evin ihtiyaçları için ben kullanıyorum	6	5.7	14	13.2	25	23.6	29	27.4	20	18.9	12	11.3	106	100
Çocuğun eğitimi için harcıyorum							4	33.3	6	50	2	16.7	12	100
Ailemde ihtiyacı olanlara veriyorum	14	10.5	24	40	15	25	5	8.3	1	1.7	1	1.7	60	100
Biriktiriyorum	2	10.5	7	36.8	6	31.6	3	15.8	1	5.3			19	100
Diğer	4	8.5	13	27.7	19	40.4	7	14.9	4	8.5			47	100
Toplam	29	9.7	63	21	75	25	61	20.3	45	15	27	9	300	100

6.5.19. Aylık Gelirin Tüketimi ve Medeni Durum İlişkisi

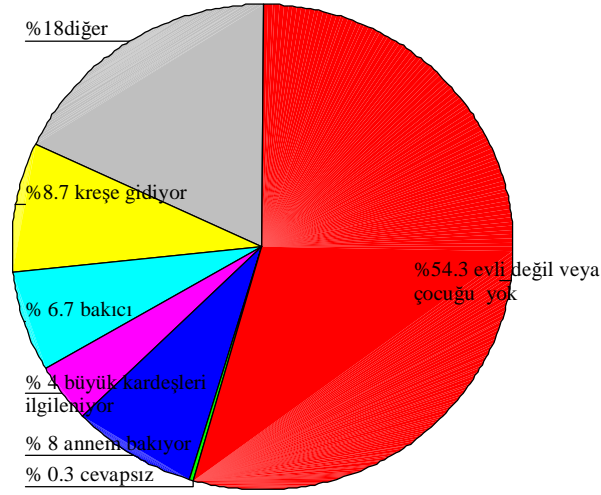
Kadın çalışanların gelirlerini nasıl harcadıklarıyla medeni durumlarının ilişkisi değerlendirildiğinde, evli olan kadınların %36.6'sı gelirini eşine verirken,% 40.5'i evin ihtiyaçları için kendisi harcamaktadır. %7.8 kadın çalışan ise kazancını çocuğunun eğitimi için harcamaktadır. Bekar olan çalışanların gelirlerini nasıl değerlendirdiklerine baktığımızda ise, büyük çoğunluğunun (% 42.4) ailesinde ihtiyacı olanlara verdiğini görmekteyiz.Buna ilaveten %29.5'i evin ihtiyaçları için kendisi kullanmaktadır. Nişanlı kadın çalışanların tercihlerinin %50'si diğer seçeneğidir. Bu seçeneğe açıklama olarak nişanlı olan katılımcılar, çeyizlik harcamalarında kullandıklarını söylemişlerdir (Çizelge 6.19).

Çizelge 6.19. Araştırmaya Katılanların Gelirlerini Nasıl Harcadıklarına Göre Medeni Durumlarının Dağılımı

	Evli		Bekar		Nişanlı		Dul ve boşanmış		Dul ve eşi ölmüş		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Eşime veriyorum	56	100									56	100
Evin ihtiyaçları için ben kullanıyorum	62	58.5	39	36.8	1	0.9	2	1.9	2	1.9	106	100
Çocuğun eğitimi için harcıyorum	12	100									12	100
Ailemde ihtiyacı olanlara veriyorum	2	3.3	56	93.3	1	1.7			1	1.7	60	100
Biriktiriyorum	8	42.1	8	42.1	3	15.8					19	100
Diğer	13	27.7	29	61.7	5	10.6					47	100
Toplam	153	51	132	44	10	3.3	2	0.7	3	1	300	100

6.5.20. Kadın Çalışanların Çocuklarının Durumu

Araştırmaya katılan çocuklu kadın çalışanların, onlar çalışırken çocuklarıyla kimin ilgilendiğinin dağılımına bakıldığında, %17.5 kadının çocuğuyla annesi ilgilenirken, %14.6'sı bakıcıdan yardım almaktadır. Kadın çalışanların %19'u çocuğu için kreş hizmetinden yararlanmaktadır. %8.7 kadın çalışan ise çalışırken çocuklarını büyük kardeşlerine bırakmaktadırlar. Kadın çalışanlardan %39.4'ü diğer seçeneğini tercih etmişlerdir. Bu seçenek için gelen açıklamaların yarısında kadın çalışanlar çocuklarının kendilerine bakacak büyüklükte olduğunu, diğer yarısı ise yarım günlük çalıştıklarını belirtmişlerdir (Şekil 6.17).

Şekil 6.17. Araştırmaya Katılanların Çalışırken Çocuklarıyla Kimin İlgilendiğinin Dağılımı (%)

6.5.21. Çocuklarıyla Kimin İlgilendiği ve Eğitim Durumu İlişkisi

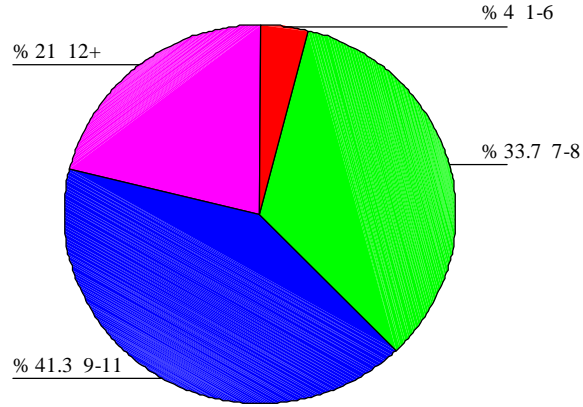
Kadın çalışanların çocuklarıyla çalışma saatlerinde kimin ilgilendiğinin eğitim durumlarına dağılımı bize şu sonuçları vermektedir, okur yazar olmayan kadınların %72.2'si diğer seçeneğini tercih etmişlerdir. Bu kadınların %35.7'sinin çocukları zaten çalışma hayatının içine girmişlerdir. Lise altı eğitim düzeyine sahip olan kadın çalışanlardan çocuğunu kreşe götüren veya bakıcı yardımı alan yoktur. Kreşten yararlananların %34.6'sı lise mezunu, %65.4'ü ise üniversite mezunudur. Bakıcı yardımı alanların %50'si lise mezunu iken diğer %50 üniversite mezunlarıdır. Düşük eğitim seviyesine sahip olan kadınların aile içi ilişkilerden yararlanarak çalışma hayatlarını sürdürdükleri, yine tablodan çıkan sonuçlardan biri olmuştur. Okur yazar, ilkokul ve ortaokul mezunu kadınların, ağırlıklı tercihleri annem bakıyor veya büyük kardeşleri ilgileniyor olmuştur. Bu durum kadınların kariyer yaparken veya meslek sahibi olurken bunu bir başka kadının emeğinden yararlanarak gerçekleştirdikleri gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu hizmet aile içi ilişkilerle karşılandığı için, herhangi bir ücret ödemesi yapılmamaktadır (Çizelge 6.20).

Çizelge 6.20. Araştırmaya Katılan Kadınların Çalışırken Çocuklarıyla Kimin İlgilendiğinin Eğitim Durumlarına Dağılımı

	Okur Yazar Değil		Okur Yazar		İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli değil veya çocuğu yok	5	3.1	3	1.8	13	8	8	4.9	54	33.1	80	49.1	163	100
cevapsız							1	100					1	100
Annem bakıyor			1	4.2	1	4.2	1	4.2	7	29.2	14	58.3	24	100
Büyük kardeşleri var			3	25	5	41.7			2	16.7	2	16.7	12	100
Bakıcısı var									10	50	10	50	20	100
Kreşe götürüyorum									9	34.6	17	65.4	26	100
diğer	13	24.1	7	13	11	20.4	1	1.9	4	7.4	18	33.3	54	100
Toplam	18	6	14	4.7	30	10	11	3.7	86	28.7	141	47	300	100

6.5.22. Çalışma Saatleri

Çalışma saatleri kadın çalışanlar için önemlidir. Çünkü çalışan bir kadının mesaisi çalıştığı işi bitirdiğinde bitmemektedir. Kadın çalışanların günlük çalışma saatlerinin dağılımına bakıldığında, % 4'lük bir kesim günde 1-6 saat çalışmaktadır. Bu grubu oluşturanların büyük çoğunluğu yarım günlük çalışan öğretmenlerdir. % 21'lik bir dilim ise bir günde on iki saat ve daha fazla çalışan kadınları temsil etmektedir. Bu kadınların büyük çoğunluğunu tarım sektöründe tarlada çalışanlar oluşturmaktadır. Aynı dilim içinde ev eksenli çalışan kadınlar, gündelikçiler ve özel sektörde işçi veya yönetici olarak çalışanların bir kısmını görmek mümkündür. Özel sektörde çalışan kadınların büyük çoğunluğu sosyal güvencesiz olarak çalıştıkları için çalışma saatlerindeki bu olumsuzlukların ortaya çıkması da doğal bir gelişmedir (Şekil 6.18).

Şekil 6.18. Araştırmaya Katılan Kadınların Günde Kaç Saat Çalıştıklarının Dağılımı (%)

6.5.23. Çalışma Saatleri Ve Eğitim Durumu İlişkisi

Kadın çalışanların çalışma saatlerinin eğitim durumlarına dağılımı incelendiğinde görülmektedir ki, okur yazar olmayanların % 72.2'si on iki ve daha fazla saat çalışmaktadır. Okur yazar olanların % 50'si, ilkokul mezunlarının %50'si, ortaokul mezunlarının % 36.4'ü, lise mezunlarının % 12.8'i ve üniversite mezunlarının % 9.2'si on iki saat ve üzeri çalışma saatini oluşturmaktadır. Bu tablodan da görülebileceği gibi kadın çalışanların eğitimleri iyileştikçe çalışma saatlerinde de iyileşmeler gerçekleşmektedir (Çizelge 6.21).

Çizelge 6.21. Araştırmaya Katılanların Çalışma Saatlerine Göre Eğitim Durumlarının Dağılımı

	Okur Yazar Değil		Okur Yazar		İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1-6			1	8.3	1	8.3			3	25	7	58.3	12	100
7-8	2	2	1	1	12	11.9	4	4	24	23.8	58	57.4	101	100
9-11	3	2.4	5	4	2	1.6	3	2.4	48	38.7	63	50.8	124	100
12 +	13	20.6	7	11.1	15	23.8	4	6.3	11	17.5	13	20.6	63	100
Toplam	18	6	14	4.7	30	10	11	3.7	86	28.7	141	47	300	100

6.5.24.Çalışma Saatleri ve Çalışılan İş İlişkisi

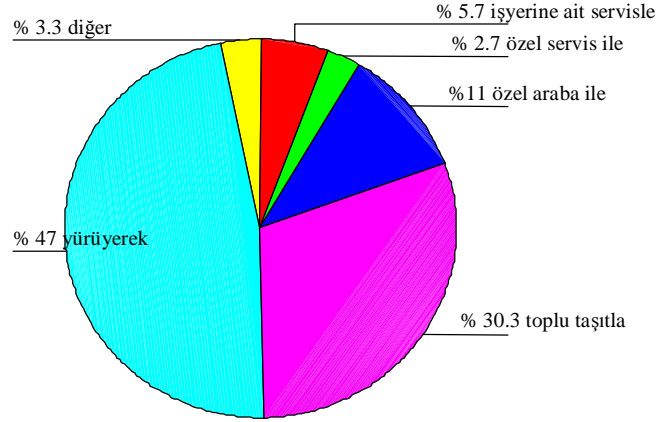
Araştırmaya katılan kadın çalışanların hangi işte çalıştıklarına göre çalışma saatlerinin dağılımına bakıldığında, tarlada çalışanların %90.3'ü on iki ve daha fazla saat, %9.7'si ise 9-11 saat çalışmaktadırlar. Kamu sektöründe çalışan kadınların %48.9'u 7-8 saat aralığında çalışırken, %46.8'i 9-11 saat çalışmaktadır. Özel sektörde ağırlıklı olarak öne çıkan çalışma saat aralığı 9-11 saattir. Kendine ait özel işyeri olanların yüzdeler dağılımına bakıldığında, %36.4'le on iki ve daha fazla saat aralığı, %22.7 9-11 saat, %31.8 7-8 saat ve %9.1 ise 1-6 saat çalıştıkları görülmektedir (Çizelge 6.22).

Çizelge 6.22.Araştırmaya Katılanların Hangi İşte Çalıştıklarına Göre Çalışma Saatlerinin Dağılımı

	1-6		7-8		9-11		12 +		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tarlada					3	9.7	28	90.3	31	100
Gündelikçi			3	60	2	40			5	100
Evde	2	20	7	70			1	10	10	100
Kendime ait işyerim var	2	9.1	7	31.8	5	22.7	8	36.4	22	100
Özel sektörde işçi	3	4.3	12	17.4	35	50.7	19	27.5	69	100
Özel sektörde yönetici			2	13.3	10	66.7	3	20	15	100
Kamu	5	3.6	68	48.9	65	46.8	1	0.7	139	100
Diğer			2	22.2	4	44.4	3	33.3	9	100
Toplam	12	4	101	33.7	124	41.3	63	21	300	100

6.5.25. İşyerine Ulaşım

Araştırmaya katılan kadın çalışanların işyerlerine ulaşımını nasıl sağladıklarının dağılımı incelendiğinde, yürüyerek işyerine gidenlerin %47 ile ağırlıklı bir paya sahip oldukları görülmektedir. Toplu taşıtları kullanan katılımcıların oranı %30.3 olarak gerçekleşmiştir. İşyerine ulaşımı özel servisler aracılığıyla sağlayanlar %2.7 iken işyerine ait servisle gidenler %5.7'dir. İşyerine ulaşımında kendi özel aracını kullanan kadın çalışanların oranı ise %11 gibi hiç küçümsenmeyecek bir oranda gerçekleşmiştir (Şekil 6.19).

Şekil 6.19. Araştırmaya Katılanların İşyerine Ulaşımı Nasıl Sağladıklarının Dağılımı (%)

6.5.26. İşyerine Ulaşım ve Çalışılan İş İlişkisi

Tarlada çalışan kadın çalışanlardan %90.3'ü yürüyerek işyerine ulaşırken, %3.2'si diğer seçeneğini tercih etmişlerdir. Bunun açıklamasında ise at arabası kullandıklarını belirtmişlerdir. Kendisine ait işyeri olanların %36.4'ü özel arabası ile işyerine gitmektedir. Özel arabası olanlar kamu sektöründe çalışanların %19.4'dür (Çizelge 6.23).

Çizelge 6.23. Araştırmaya katılanların çalıştıkları işe göre işyerine nasıl ulaştıklarının dağılımı

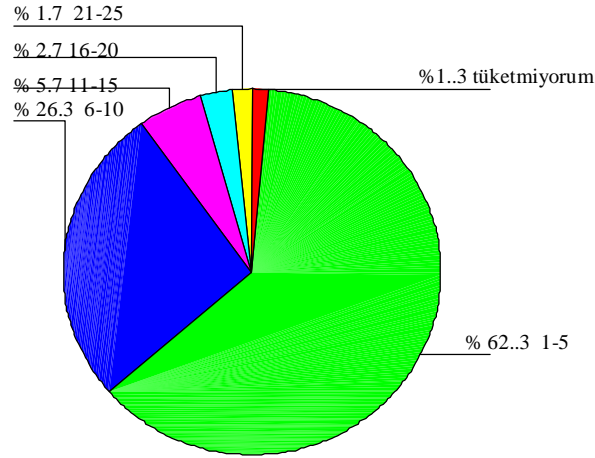
	İşyerine ait servisle		Özel servisle		özel Arabamla		Toplu taşıtla		yürüyerek		diğer		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tarlada							2	6.5	28	90.3	1	3.2	31	100
Günelikçi									5	100			5	100
Evde									2	20	8	80	10	100
Kendime ait özel işyerim var					4	18.2	8	36.4	10	45.5			22	100
Özel sektörde işçi	6	8.7	2	2.9	2	2.9	18	26.1	40	58	1	1.4	69	100
Özel sektörde yönetici							8	53.3	7	46.7			15	100
Kamu	11	7.9	5	3.6	27	19.4	50	36	46	33.1			139	100
Diğer			1	11.1			5	55.6	3	33.3			9	100
Toplam	17	5.7	8	2.7	33	11	91	30.3	141	47	10	3.3	300	100

6.6. KADIN ÇALIŞANLARIN HARCAMA ALIŞKANLIKLARI

Şanlıurfa merkezde yapılan saha çalışmasının bu bölümünde kadın çalışanların tüketim kalıplarının değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu amaçla katılımcılara aylık et tüketimleri, kahvaltılık tercihleri, beyaz eşya tercihleri ve televizyon programları ile ilgili tercihleri sorulacaktır.

6.6.1. Aylık Et Tüketimi

Araştırmaya katılan kadın çalışanların aylık et tüketimleri sorulduğunda % 62.3'lük büyük bir bölümü ayda bir ila beş kg arasında et tükettiğini söylerken en yüksek dilimi oluşturan yirmi bir ila yirmi beş kg aralığında %1.7 oranında kadın çalışan bulunmaktadır. Katılımcılardan %1.3'ü ise et tüketmediğini belirtmiştir. Şanlıurfa et ağırlıklı beslenme özelliğine sahip bir ilimizdir. Ancak aynı zamanda pahalı bir gıda maddesi olan etin aylık tüketim içindeki payını belirleyen gelir düzeyi ilişkisini görmek önemlidir. (Şekil 6.20)

Şekil 6.20. Araştırmaya Katılanların Aylık Et Tüketimlerinin Dağılımı (%)

6.6.2. Aylık Et Tüketimi ve Aylık Gelir İlişkisi

Araştırmaya katılan kadın çalışanlardan tüketmiyorum diyenlerin % 25'i 100-150 milyon TL gelir grubundan oluşurken, %50'si 151-300 milyon TL aylık gelire sahip olanlardır. Aylık 1-5 Kg et tüketiminde aylık 100-150 milyon geliri olanların payı %10.2, 151-300 milyon gelir sahipleri %26.2, 301-450 milyon geliri olanlar %11.2 bir ağırlığa sahipken, 451-600 milyon geliri olanlar %10.2 ve 600 milyonun üzerinde gelire sahip olanlar ise, %49.4'lük bir paya sahiptirler. Aylık et tüketiminde

genel seyir gelirin artmasına paralel olarak et tüketiminin de artması yönüyle, 151-300 milyon gelir grubuna sahip katılımcıların aylık 16-20 kg et tüketiminin % 75'ini ve yine 21-25 kg aylık et tüketiminin %60'ını oluşturmaları ilginçtir. Bu gelir grubundaki kişilerin et tüketimlerinin bu kadar yüksek çıkmasının değerlendirilmesini yapabilmek için çalışılan işle aylık et tüketimi ilişkisine bakmak gerekmektedir (Çizelge 6.24).

Çizelge 6.24. Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirlerine Göre Aylık Et Tüketimlerinin Dağılımı (Milyon TL –Kg)

	Tüketmiyorum		1-5		6-10		11-15		16-20		21-25		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
100-150	1	4	19	76	4	16	1	4					25	100
151-300	2	2.5	49	60.5	17	21	4	4.9	6	7.4	3	3.7	81	100
301-450			21	72.4	7	24.1	1	3.4					29	100
451-600			19	54.3	12	34.3	4	11.4					35	100
601 +	1	0.8	79	60.8	39	30	7	5.4	2	1.5	2	1.5	130	100
Toplam	4	1.3	187	62.3	79	26.3	17	5.7	8	2.7	5	1.7	300	100

6.6.3. Çalışılan İş ve Aylık Et Tüketimi İlişkisi

Araştırmaya katılan kadın çalışanların çalıştıkları işe göre aylık et tüketimlerinin dağılımı incelendiğinde, kamu sektöründe çalışıp aylık düzenli kazancı olanların her tüketim aralığındaki payı en yüksektir. Ev ekseni veya gündelikçi olarak çalışan kadınların et tüketimleri 1-5 kg aralığında gerçekleşmektedir. Evde çalışan kadınların %90'ı ayda 1-5 kg aralığında et tüketirken %10'u et tüketmemektedir. Gündelikçi olarak çalışan kadınların ise tamamı ayda 1-5 kg et tükettiklerini söylemişlerdir. Bu arada tarlada çalışan kadınların durumu ilginçtir. Tarlada çalışan kadınlar her tüketim diliminde belli bir paya sahiptirler. Bu grubun et tüketiminin bu kadar yüksek çıkmasında kendi besledikleri kümes hayvanlarının payı göz ardı edilmemelidir (Çizelge 6.25).

Çizelge 6.25. Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları İşe Göre Aylık Et Tüketimlerinin Dağılımı

	Tüketmiyorum		1-5		6-10		11-15		16-20		21-25		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tarlada			19	61.3	8	25.8	1	3.2	1	3.2	2	6.5	31	100
gündelikçi			5	100									5	100
Evde	1	10	9	90									10	100
Kendime ait özel işyerim var			11	50	11	50							22	100
Özel sektörde işçi	2	2.9	47	68.1	13	18.8	2	2.9	5	7.2			69	100
Özel sektörde yönetici			8	53.3	3	20	3	20			1	6.7	15	100
Kamu	1	0.7	83	59.7	41	29.5	10	7.2	2	1.4	2	1.4	139	100
Diğer			5	55.6	3	33.3	1	11.1					9	100
Toplam	4	1.3	187	62.3	79	26.3	17	5.7	8	2.7	5	1.7	300	100

6.6.4. Kahvaltılık Tüketimi

Kadın çalışanların kahvaltılık tüketimleri sorgulandığında bazı ürünlerin her mutfakta tüketildiği görülürken lüks sayılabilecek bazı ürünlerin tüketimlerinin sınırlı ölçülerde gerçekleştiği görülmektedir. Örneğin peynir %95'e yaklaşan oranda her mutfakta tüketilmektedir. Ancak, daha yüksek gelir gruplarının tüketmeyi tercih ettiği, salam ve sosis gibi ürünleri katılımcıların %60'ı tüketmemektedir. Katılımcılardan ev ekmeğini sürekli tükettiğini söyleyenlerin oranı %16.7 iken, çarşı ekmeğini sürekli tüketenlerin oranı %45.7 olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 6.26).

Çizelge 6.26. Araştırmaya Katılanların Kahvaltılık Tüketimlerinin Dağılımı

	cevapsız		hiç tüketmiyorum		tüketmiyorum		Bazen tüketiyorum		Tüketiyorum		Sürekli Tüketiyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
peynir	1	0.3	8	2.7	7	2.3	59	19.7	63	21	162	54	300	100
zeytin	1	0.3	12	4	20	6.7	75	25	92	30.7	100	33.3	300	100
yumurta	1	0.3	30	10	25	8.3	80	26.7	73	24.3	91	30.3	300	100
sucuk	1	0.3	93	31	34	11.3	100	33.3	55	18.3	17	5.7	300	100
sisis	1	0.3	119	39.7	40	13.3	87	29	40	13.3	13	4.3	300	100
salam	1	0.3	132	44	46	15.3	80	26.7	31	10.3	10	3.3	300	100
bal	1	0.3	86	28.7	32	10.6	86	28.7	62	20.7	33	11	300	100
reçel	1	0.3	63	21	26	8.7	105	35	67	22.3	38	12.7	300	100
tereyağı	2	0.7	62	20.7	44	14.7	86	28.7	72	24	34	11.3	300	100
süt	1	0.3	37	12.3	25	8.3	95	31.7	66	22	76	25.3	300	100
pekmez	2	0.7	68	22.7	49	16.3	109	36.3	44	14.7	28	9.3	300	100
ev ekmeği	2	0.7	60	20	66	22	73	24.3	49	16.3	50	16.7	300	100
çarşı ekmeği	3	1	4	1.3	15	5	34	11.3	107	35.7	137	45.7	300	100
kaymak	1	0.3	148	49.3	51	17	58	19.3	32	10.7	10	3.3	300	100
fındık ezmesi	1	0.3	149	49.7	42	14	62	20.7	34	11.3	12	4	300	100
domates patlıcan közleme	1	0.3	50	16.7	60	20	89	29.7	59	19.7	41	13.7	300	100

6.6.4.1. Peynir Tüketimi ve Aylık Gelir İlişkisi

Bazı kahvaltılık ürünlerin gelir gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, ürünün tüketim tercihi ile gelir grubu arasında önemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Peynir tüketim tercihi ile gelir gruplarının dağılımı incelendiğinde, her gelir grubundan kişilerin peynir tüketimini gerçekleştirdiği görülmektedir (Çizelge 6.27).

Çizelge 6.27. Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirlerine Göre Peynir Tüketimlerinin Dağılımı

	Cevapsız		Hiç Tüketmiyorum		Tüketmiyorum		Bazen Tüketiyorum		Tüketiyorum		Sürekli Tüketiyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
100-150			2	8	1	4	9	36	3	12	10	40	25	100
151-300			2	2.5	3	3.7	29	35.8	19	23.5	28	34.6	81	100
301-450			1	3.4			6	20.7	10	34.5	12	41.4	29	100
451-600			1	2.9			6	17.1	7	20	21	60	35	100
601 +	1	0.8	2	1.5	3	2.3	9	6.9	24	18.5	91	70	130	100
Toplam	1	0.3	8	2.7	7	2.3	59	19.7	63	21	162	54	300	100

6.6.4.2. Sosis Tüketimi ve Aylık Gelir İlişkisi

Ancak ürün lüks sayılabilecek bir ürün ise, bazı gelir grupları için tercih edilmediği görülmektedir. Sosis tüketim tercihi ile aylık gelir ilişkilendirildiğinde 100-150 milyon TL aylık gelire sahip katılımcıların %84'ü ürünü hiç tüketmediğini, %4'ü tüketmediğini ve %12'si ise bazen tükettiğini söylemiştir (Çizelge 6.28).

Çizelge 6.28. Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirlerine Göre Sosis Tüketimlerinin Dağılımı

	Cevapsız		Hiç Tüketmiyorum		Tüketmiyorum		Bazen Tüketiyorum		Tüketiyorum		Sürekli Tüketiyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
100-150			19	76	1	4	2	8	3	12			25	100
151-300			54	66.7	9	11.1	11	13.6	6	7.4	1	1.2	81	100
301-450			12	41.4	5	17.2	8	27.6	3	10.3	1	3.4	29	100
451-600			10	28.6	9	25.7	10	28.6	6	17.1			35	100
601 +	1	0.8	24	18.5	16	12.3	56	43.1	22	16.9	11	8.5	130	100
Toplam	1	0.3	119	39.7	40	13.3	87	29	40	13.3	13	4.3	300	100

6.6.4.3. Ev Ekmeği Tüketimi ve Aylık Gelir İlişkisi

Araştırmaya katılan kadın çalışanların ev ekmeği tüketim tercihlerinin aylık gelirlerine dağılımı incelendiğinde, aylık 150-300 milyon TL geliri olan katılımcıların %34.6'sı ev ekmeğini sürekli tükettikleri görülmektedir. Buna karşılık 451-600 milyon TL geliri olan kadın çalışanların %2.9'u 600 milyon TL ve üzeri geliri olanların ise %6.9'u sürekli ev ekmeği tükettikleri ortaya çıkmaktadır (Çizelge 6.29).

Çizelge 6.29. Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirlerine Göre Ev Ekmeği Tüketimlerinin Dağılımı

	Cevapsız		Hiç Tüketmiyorum		Tüketmiyorum		Bazen Tüketiyorum		Tüketiyorum		Sürekli Tüketiyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
100-150			1	4	1	4	5	20	10	40	8	32	25	100
151-300	1	1.2	7	8.6	11	13.6	15	18.5	19	23.5	28	34.6	81	100
301-450			6	20.7	6	20.7	9	31	4	13.8	4	13.8	29	100
451-600			8	22.9	9	25.7	13	37.1	4	11.4	1	2.9	35	100
601 +	1	0.8	38	29.2	39	30	31	23.8	12	9.2	9	6.9	130	100
Toplam	2	0.7	60	20	66	22	73	24.3	49	16.3	50	16.7	300	100

6.6.4.4. Domates Patlıcan Közlemesi Tüketimi ve Aylık Gelir İlişkisi

Kadın çalışanların aylık gelirleri ile domates patlıcan közleme arasındaki ilişkiyi incelediğimizde, her gelir grubunun tercihi olduğunu gözlemlenmekle birlikte düşük gelirli ailelerin kahvaltı sofrasında daha yüksek oranlarda tüketildiği görülmektedir. 100-150 milyon TL gelire sahip katılımcıların % 36'sı bu ürünleri sürekli tüketmektedirler. Yine aynı gelir grubunun hiç tüketmiyorum seçeneği % 0 ağırlığa sahiptir. 451-600 milyon TL aralığında geliri olan kadın çalışanların % 2.9'u 600 milyon TL ve üzeri geliri olanların ise %5.4'ü sürekli olarak bu ürünlere kahvaltılarında yer vermektedirler. Gelirin yanı sıra zevk ve tercih faktörünün etkisi bu ürünlerin tüketim paylarındaki etkisi göz ardı edilmiştir.(Çizelge 6.30)

Çizelge 6.30. Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirlerine Göre Domates Patlıcan Közlemesi Tüketimlerinin Dağılımı

	Cevapsız		Hiç Tüketmiyorum		Tüketmiyorum		Bazen Tüketiyorum		Tüketiyorum		Sürekli Tüketiyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
100-150					1	4	8	32	7	28	9	36	25	100
151-300			8	9.9	5	6.2	22	27.2	23	28.4	23	28.4	81	100
301-450			4	13.8	5	17.2	11	37.9	8	27.6	1	3.4	29	100
451-600			8	22.9	8	22.9	13	37.1	5	14.3	1	2.9	35	100
601 +	1	0.8	30	23.1	41	31.5	35	26.9	16	12.3	7	5.4	130	100
Toplam	1	0.3	50	16.7	60	20	89	29.7	59	19.7	41	13.7	300	100

6.6.5. Beyaz Eşya Kullanımı

Araştırmaya katılan kadın çalışanların beyaz eşyaları kullanma oranları incelendiğinde, televizyonun %99 oranında eve girdiği görülmektedir. Hava sıcaklıklarının en yüksek yaşandığı illerden biri olan Şanlıurfa'da buzdolabı % 100'lük bir oranla araştırmaya katılan her eve girmiştir. Ancak özellikle çalışan kadının hayatını kolaylaştıracak çamaşır ve bulaşık makinesi gibi aletler daha düşük oranlarda kullanılmaktadır (Çizelge 6.31).

Çizelge 6.31. Araştırmaya Katılanların Beyaz Eşya Kullanımının Dağılımı

	Evet		Hayır		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Televizyon	297	99	3	1	300	100
Bulaşık makinesi	159	53	141	47	300	100
Çamaşır makinesi	266	88.7	34	11.3	300	100
Elektrikli süpürge	264	88	36	12	300	100
Buzdolabı	300	100			300	100
Müzik seti	198	66	102	34	300	100
Elektrikli fırın	254	81.7	55	18.3	300	100
Mutfak robotu	225	75	75	25	300	100
VCD	194	64.7	106	35.3	300	100

6.6.6. Televizyon Programlarındaki Tercihleri

Araştırmaya katılan kadın çalışanların televizyon programlarına göre oluşan tercihleri sorulduğunda, %25.3 oranında katılımcı haber programlarını kesinlikle izlediklerini belirtirken, %32.7 oranında katılımcı ise izlediğini ifade etmiştir. Kadın çalışanlardan %5.7'si ise haber programlarını kesinlikle izlemediğini belirtmiştir. Yerli dizi ve filmleri tercih eden kadınların yüzdeler dağılımı ise şu şekilde gerçekleşmiştir; kesinlikle evet diyenler %17.3, evet diyenler %27.3 ve kısmen diyenler %38.3'tür (Çizelge 6.32).

Çizelge 6.32. Araştırmaya Katılanların Televizyon Programlarındaki Tercihlerinin Dağılımı

	Cevapsız		Kesinlikle Evet		Evet		Kısmen		Hayır		Kesinlikle Hayır		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Haber	3	1	76	25.3	98	32.7	64	21.3	42	14	17	5.7	300	100
Yabancı dizi ve film	4	1.3	33	11	62	20.7	105	35	75	25	21	7	300	100
Yerli dizi ve film	4	1.3	52	17.3	82	27.3	115	38.3	38	12.7	9	3	300	100
Magazin	4	1.3	35	11.7	59	19.7	105	35	68	22.7	29	9.7	300	100
Eğlence	4	1.3	39	13	64	21.3	120	40	52	17.3	21	7	300	100
Yarışma	3	1	48	16	85	28.3	88	29.3	51	17	25	8.3	300	100

6.6.6.1. Haber Programı İzleme Alışkanlığı ve Eğitim Düzeyi İlişkisi

Haber programı izleme alışkanlığı ve eğitim düzeyi ilişkisi incelendiğinde, okur yazar olmayanlar kısmen, hayır ve kesinlikle hayır seçeneklerinde yoğunlaşmaktadırlar. Üniversite mezunları tercihlerinin dağılımı incelendiğinde ise, kesinlikle evet diyenler %34.8, evet diyenler %41.8 ve kısmen izliyorum diyenler %19.9 olarak belirlenmiştir. Eğitim düzeyi yükseldikçe haber programlarının izlenme paylarında bir artış görülmektedir (Çizelge 6.33).

Çizelge 6.33. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Haber Programları İzleme Oranlarının Dağılımı

	Cevapsız		Kesinlikle Evet		Evet		Kısmen		Hayır		Kesinlikle Hayır		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okur yazar değil			1	5.6	1	5.6	3	16.7	5	27.8	8	44.4	18	100
Okur yazar			1	7.1	2	14.3	1	7.1	8	57.1	2	14.3	14	100
İlkokul	1	3.3	4	13.3	2	6.7	8	26.7	13	43.3	2	6.7	30	100
Ortaokul					2	18.2	5	45.5	2	18.2	2	18.2	11	100
Lise	2	2.3	21	24.4	32	37.2	19	22.1	10	11.6	2	2.3	86	100
Üniversite			49	34.8	59	41.8	28	19.9	4	2.8	1	0.7	141	100
Toplam	3	1	76	25.3	98	32.7	64	21.3	42	14	17	5.7	300	100

SONUÇ

Tarihsel süreç içinde kadın her zaman üretim faaliyetleri içinde yer almıştır. Ancak, sanayileşme ile birlikte kadın ev dışındaki konumunu belirlemek, maruz kaldığı ezilmişlikten kurtulabilmek için kamusal alanda ücretli olarak çalışmayı bir yol olarak seçmiştir.

Küreselleşme sürecinin yaşandığı günümüz ekonomilerinde, işgücü piyasalarında yeni üretim ve istihdam modelleri ortaya çıkmıştır. Dünya pazarlarındaki rekabet ortamı, esnek çalışma ilkelerinin işgücü piyasasına hakim olmasına neden olmuştur. Üretim sürecindeki esnekleşme, kadın işgücünü, çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığı, ücret eşitsizliği, düzensiz çalışma saatleri ve kendilerini geliştirme olanağı bulamadıkları vasıfsız işlerde istihdam edilme gibi sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Ancak teknolojik değişiklikler üretim sürecinde yeniden yapılanmaya yol açarak, kadın işgücünün kullanımında sektörel farklılıklar yaratmıştır. Bu durum, hizmet sektöründeki belli mesleklerin kadın mesleği olarak anılmasına yol açmıştır. Sanayileşmenin yoğun olduğu bölgelerde ise kadınlar imalat sanayinde ön plana çıkmışlardır.

Gelişmiş pek çok ülkeden önce, kadın hakları konusunda yasal düzenlemelere sahip olan Türkiye’de, kadınlar, toplumsal alanda bu hakları kullanma noktasında yetersiz kalmıştır. Türkiye’de kadın işgücünün, ücretsiz aile işçisi olarak çalışması, ağırlıklı olarak tarım sektöründe yer alması ve işgücüne katılımının kentsel alanda çok düşük oranlarda gerçekleşmesi mevcut durumun kısa bir özetidir. Buna neden olan ise, erkek egemen kültürün hakimiyetini koruması, geleneksel yapıya bağlı olarak kadının çalışma hayatına girmesine pek sıcak bakılmaması, kadının alanının; evi, eşi ve çocukları olarak kabul edilmesi, kadın işgücünü massedebilecek yeterli sanayinin olmaması, var olan sanayi yatırımlarının da kent dışındaki alanlarda yer alması, bütün bunlara ek olarak kadın işgücünün teknik ve mesleki eğitim konusunda yeterince donanımlı olmamasıdır.

Türkiye’nin coğrafi şartları, dengesiz gelir dağılımı, nüfusun bölgeler arasındaki yoğunluk farkları ve eşit olmayan yatırım olanaklarına bağlı olarak bölgeler arasında gelişme farklılıkları yaşanmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi de sanayi ve altyapı yatırımları konusunda eksik kalmış tarım sektörünün öne çıktığı bir bölgedir. Bölgesel gelişme farklılıklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan bir proje

olan GAP, bölgenin altyapı ve yatırım olanaklarını artırmayı amaçlamaktadır. Projenin hayata geçirilmesinden sonra bölgenin mevcut işgücü piyasasında da değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler içinde önemle üzerinde durulması gereken konulardan birisi de kadın işgücünün durumudur. Kadınların toplumsal konumlarının belirlenmesinde önemli etkenlerden birisi eğitimidir. Bölgede hala yetersiz olmakla birlikte önceki dönemlere göre eğitim olanakları artış göstermiştir. Bunda sekiz yıllık zorunlu eğitim uygulamasının da etkili olduğunu söylemek mümkündür. Yine bölgede faaliyet gösteren ÇATOM ve MEKSA gibi örgütler kadının teknik ve mesleki anlamda eğitilmesine hizmet etmektedirler. Kadın işgücünün eğitim olanaklarının artırılması onların daha nitelikli işlerde istihdam edilmesinin önünü açacaktır. Bölgede eğitimin en üst düzeyde tamamlanmasına hizmet eden üniversiteler bölge illerinde yaşayıp kız çocuklarının başka illerde okumasına izin vermeyen aileler için bir fırsat yaratmıştır.

GAP Bölgesine ilişkin istatistiki değerlendirmeler çalışmanın beşinci bölümünde detaylı bir şekilde verilmiştir. Yine aynı bölümde proje bölgesinin önemli merkezlerinden olan Şanlıurfa'ya ilişkin veriler de değerlendirilmiştir. Şanlıurfa'ya ilişkin olarak ortaya çıkan veriler, kadınların, eğitim düzeyinde, istihdam olanaklarında, sektörel yapısının seyrinde küçük ölçülerde de olsa iyileşmeler olduğunu göstermektedir.

Şanlıurfa merkezde yapılan saha çalışmasının sonuçları değerlendirildiğinde, kadın çalışanlarının istihdama katılımının 20-25 yaş aralığında yoğunluk kazandığı görülmüştür. Kadın çalışanların genç bir kitle olması ilde kadın istihdamının geçmişinin çok eskilere dayanmadığının göstergesidir. Bu aynı zamanda kaç yıldır çalışma hayatında oldukları sorusunda da netlik kazanmaktadır. Son beş yıldır çalışanların oranı % 21 düzeyindedir. Ülkemizde 2001'de yaşanan ekonomik krizden sonra yapılan yasal düzenlemeler istihdam olanaklarının artmasına yol açmıştır. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir ayrıntı, 15-19 yaş grubundaki kadınların içinde dokuz yıldır çalışanların bulunmasıdır. Bu, kadın işgücünün çocuk yaştan itibaren, aile işletmelerinde ücretsiz işçi olarak çalıştırıldığının göstergesidir.

Araştırmada elde edilen verilerden bir diğeri kadınların eğitim durumlarına ilişkindir. Şüphesiz eğitim durumu, kadının toplumda kendini ifade etme noktasında ortaya koyduğu tavrı belirlemede etkilidir. Aynı zamanda, kadının, toplumdaki

etkinliğinin artırılmasında ve kararlara katılımının sağlanmasında da önemli bir faktördür. Araştırma sonucunda lise ve altı eğitim düzeyine sahip olanların oranı % 53 olarak saptanmıştır. Araştırmada kamuda çalışanların payının yüksek olması üniversite veya yüksek okul mezunlarının % 47 gibi bir oran oluşturmasına neden olmuştur.

Kadın çalışanların medeni durumları incelendiğinde, küçük yaşlarda evliliklerin daha çok kırsal alanda görülmekle beraber, bu durumun halen sürdüğü ortaya çıkmıştır. Çok eşlilikle ilgili yapılan gözlemlerde ise yine merkeze bağlı köylerde birden çok eşin aynı evi paylaştığı görülmüştür. Araştırmaya katılanların % 51'i evlidir. Bu önemlidir, çünkü kadınların çalışmasını sadece ekonomik nedenlerle de olsa eşlerinin kabul ettiğini göstermektedir.

Kadın çalışanların sahip oldukları çocuk sayısı incelendiğinde çalışma hayatının çocuk sayısını belirlemede etkili olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir. Ancak araştırma sonucunda dikkat çeken bir diğer nokta, özellikle kenar semtlerde ve kent merkezine yakın köylerde çok çocukluluk özelliğinin varlığını sürdürdüğüdür. Bölgede aşiret yapısı varlığından -özellikle kırsal alanda - çok çocuk güç olarak algılanmaktadır. Erkek egemen bir toplumdan söz edildiği için de erkek çocuk önemli görülmektedir.

Kadınların % 25'i sosyal güvencesi olmadan çalışmaktadır. Ancak bu oran sosyal güvenlikle ilgili mevcut durumu yansıtmada yeterli değildir. Kadın çalışanlar aile bireylerinden birine bağlı olarak sosyal güvenlik hizmetinden yararlanabilmektedirler. Kendi işverenleri bu konuda onlar için bir girişimde bulunmadan da onları çalıştırabilmektedir.

Kadınlar iş bulma konusunda özellikle akraba, eş dost ve hemşehrilik ilişkilerinden yararlanmaktadırlar. İş bulma kurumu bölgede etkin olmayan bir görüntü vermektedir. Son yıllarda merkezden yapılan iş sınavları da kadınlar için iş bulma olanakları arasındaki yerini almış durumdadır.

Kadın çalışanlar kazandıkları parayı eşlerine veya ailede ihtiyacı olanlara vermektedirler. Bu şekilde erkek egemen toplum yapısına uygun olarak paranın idaresinde söz sahibi yine erkek olmaktadır.

GAP'ın hayata geçmesiyle birlikte kalkınma sürecine giren Şanlıurfa'da kadın işgücünün istihdam içindeki yerinin belirlenmesi, bu konuda yapılacak

yatırımlara bağlı olarak Şekil alacaktır. Son yıllarda tarım sektöründeki en yüksek kadın istihdamı oranıyla Türkiye'nin önünde giden Şanlıurfa'da, istihdamın sektörler arasındaki dağılımının daha dengeli olmasına bağlı olarak, kadın istihdamının da sektörlere dağılımını daha iyimser bir görüntü alacaktır. Bölge ve Şanlıurfa'da kadının istihdama katılımını sağlanmalı ve kalkınmanın yarattığı iyileŐmelerden payına düŐeni alabilmesi için nitelikli işgücü olarak piyasadaki yerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bunun sağlanması tabi ki eğitime bağlıdır. Ancak bölgede sadece kadının eğitimi bir sonuç vermeyecektir. Bu yüzden toplumun tümünün eğitilmesinde büyük fayda görülmektedir. Bölgedeki sivil toplum örgütleri, eğitim kurumları bu amaca ulaŐmada elbirliği yapmalıdırlar. Üniversitenin toplumun eğitime bakıŐı konusunda yapacağı çok Şey bulunmaktadır. Bunların başında, kız çocuklarını eğitim ve öğretime kazandırmak, eğitimin her aŐamasının toplumun tüm katmanlarına yayılmasını sağlayarak toplumun sosyalleŐmesini sağlamak gelmektedir.

KAYNAKLAR

Akın, Emine, Bir Bölgesel Kalkınma Yönetimi Örnek Olayı, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1999,

Akyıldırım, Özlem, İşgücü Arzı ve Talebi Yaklaşımıyla GAP Bölgesi'nde Tarımda İstihdam, GAP Bölge Kalkınma İdaresi, Ankara, 2000

Akyüz, Müfit, Ertel, Nesrin, Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Dünya Yayınları, İstanbul, 1990

Ansal, Hacer, Onaran, Özlem, Küçükçifçi, Suat, Orbay, Benan, Z. Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik, Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2000

Ansal, Hacer, Teknolojik Gelişmelerin Sanayide Kadın İstihdamına Etkileri: Türk Tekstil Ve Elektronik Sanayilerinde Teknolojik Değişim ve Kadın İstihdamı, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara, 1997

Aren, Sadun, İstihdam Para ve İktisadi Politika Savaş Yayınları, Ankara, 1992,

Balcı, Ali, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem Teknik ve İlkeler, Pegema Yayınları, Ankara, 2004

Başkaya, Fikret Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, İmge Kitabevi, Ankara, 2000

Başkaya, Fikret, Az gelişmişliğin Sürekliliği İmge Kitabevi, Ankara, 2001

Berk Metin, Görün Fikret, İlkin Selim, İktisadi Kalkınma, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi, Ankara, 1966,

Bircan, İsmail, "Kadınların İşsizliği Ve İstihdam" İş Ve İşçi Bulma Kurumu, İstihdam Seminerleri, İç. Ankara, 1992

Bouvier, Maurice, Ibarrola, A. Jesus, Pasquarelli, Nicolas, Ekonomi Sözlüğü, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1988

Çitçi, Oya Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar, TODAİ, Ankara, 1982

DİE "İstihdam ve eğitim projesi işgücü piyasası bilgisi /kadın istihdamı" 2000

DİE Hanehalkı İşgücü Anketleri ve Bültenleri (1995-2000)

DİE İl İstatistikleri, 2000, Ankara

Dinler, Zeynel Bölgesel İktisat, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001

Dobb, Maurice, Az Gelişmiş Ülkeler Ve İktisadi Kalkınma, (Çev.Mehmet Selik), Sosyal Adalet Yayınları, Ankara, 1965

DPT, İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001

Freyssinet, Jacques, Azgelişmişlik İktisadı, (Çev.Tezer Öçal, Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Türkiye ve dünya tarımı içinde GAP'ın Yeri ve Önemi, Ankara, 1996

Gülalp, Haldun, Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, Yurt Yayınları, Ankara, 1983

Ildırrar, Mustafa, Bölgesel Kalkınma Ve Gelişme Stratejileri, Nobel Yayınları, İstanbul, 2004

ILO, Global Employment Trend For Women, 2004

İlkin, Akın. Kalkınma ve Sanayileşme Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1988

İşgüden ,Tamer, Erkan, Hüsnü, Pirili Mustafa, Gelişme İktisadı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1995

Kandiyoti, Deniz, Cariyeler Bacılar Yurttaşlar, Metis Yayınları, İstanbul, 1997

Karakayalı, Hüseyin, Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi, Emir Ofset, İzmir, 1997

Kazgan, Gülten İktisadi Düşünce Veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000

Kepenek, Yakup, Yentürk, Nurhan, Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994

Köklü, Aziz, Makro İktisat, S Yayınları, Ankara, 1984

Lewis , W.Arthur, Selected Economic Writings Of W. Arthur Lewis, New York University Press,1983

Maillet, Jean, İktisadi Olayların Evrimi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983

Munck, Ronaldo, Emeğin Yeni Dünyası, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003

Özşuca, Ş. Türcan, Esneklik ve Güvenlik İkileminde Türkiye Emek Piyasası, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2003

Peterson, Wallace, C., Gelir İstihdam Ve Ekonomik Büyüme, (Çev. Servet Mutlu), İktisadi Ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi, Eskişehir, 1976

Pınarcıoğlu, M. Melih, Işık, Oğuz, Yeni Kalkınmacılık Bölgesel Kalkınmada Arayışlar, Gap-Gidem Yayınları, Ankara, 2004,

Pirili, Mustafa, Kalkınma Ekonomisi, Şanlıurfa,2000

Savaş, Vural, İktisadın Tarihi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000

Seyidoğlu Halil, Uluslararası İktisat, Güzem Yayınevi, İstanbul, 2001

Seyidoğlu, Halil, Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 1999

T.C. Kadının Statüsü Ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değişimi, Ankara, 1999

The World Bank “Turkey Women In Development A World Bank Country Study”, Washington, D.C., 1993

Tunca, Zafer, Makro İktisat, Filiz Kitabevi, İstanbul,1999

TÜSİAD “Türkiyede İşgücü Piyasası ve İşsizlik, 2002

Ülgener, Sabri, Milli Gelir İstihdam Ve İktisadi Büyüme, Der Yayınevi, İstanbul, 1980

www.gap.gov.tr/ Ana sayfa, Erişim Tarihi:15.04.05

www.tisk.org.tr/isveren-sayfa.asp Prof.Dr.Güneri Akalın, “Piyasa Ekonomisinin Neresindeyiz” Erişim Tarihi:13.03.05

EK 1

ANKET FORMU

1- Yaşınız

15-19 20-24 25-29 30-34 35-39 40 +

2- Medeni durumunuzu belirtiniz

Evli Bekar Nişanlı Dul ve boşanmış Dul ve eşi ölmüş

3- Eğitim durumunuzu belirtiniz

Okur yazar değil Okur yazar fakat okul bitirmedim İlkokul Ortaokul

Lise Üniversite

4- Eşinizin eğitim durumunu belirtiniz

Okur yazar değil Okur yazar fakat okul bitirmedi İlkokul Ortaokul

Lise Üniversite

5- Şanlıurfa'ya gelmeden önce nerede yaşıyordunuz?

Başka bir ilin köyünde Başka bir ilin ilçesinde Başka bir ilde

Şanlıurfa'nın köyünde Şanlıurfa'nın ilçesinde Diğer...

6- Şanlıurfa'ya geleli ne kadar zaman oldu?

1 yıldan az 1-2 3-5

6-8 9-11 12 +

7- Şanlıurfa'ya gelme nedeniniz nedir?

Kan davası Tayin nedeniyle İş nedeniyle

Akrabalarım ve çevrem geldiği için

Zaten Şanlıurfa'da yaşıyorum(Lütfen 9. soruya geçiniz)

Diğer...

8- Geldiğiniz yerle hala bağlantınız var mı?

Evet Hayır

9- Şu anda yaşadığınız yerde en çok kimlerle ilişki kuruyorsunuz?

Akrabalarım Hemşehrilerimle Komşularım İş çevremle Diğer...

10- Geldiğiniz yerle bağlantınızın nedeni nedir?

Toprağımız var Evimiz var Akrabalarımız var Diğer...

11-Şu anda çalıştığınız işi belirtiniz

Tarlada işçi Ev işlerinde (gündelikçi) Evde

Kendime ait özel işyerim var Özel sektörde işçi Özel sektörde yönetici

Kamu sektöründe Diğer...

12- Şu anda çalıştığınız işi hangi kanaldan buldunuz?

Arkadaş çevremizin vasıtasıyla Akrabalarımın vasıtasıyla

İşimle ilgili kursa gittim Kendi olanaklarımla Sınavla

İş bulma kurumundan Diğer...

13- Şu anda çalıştığınız işinizde kaç yıldır çalışıyorsunuz?

Bir yıldan az 1-2 3-5 6-8 9-11 12 +

14- aylık Geliriniz ne kadar (milyon TL)?

100-150 151-300 301-450 451-600 601 +

15- Eşiniz Çalışıyor mu?

Evet Hayır

16- Eşiniz ne iş yapıyor?

Düzenli bir işi yok Kendisine ait özel işi var Kamuda Çalışıyor

Özel sektörde ücretli olarak çalışıyor Diğer...

17- Sizin geliriniz dışında başka bir geliriniz var mı?

Yok Çocuklar çalışıyor(Lütfen 18. soruya geçiniz) Kira geliri

Ticari araç Köyden gelen gelir Faiz geliri Dükkan geliri Diğer...

18- Çocuğunuz hangi işte çalışıyor?

Çıraklık Marjinal sektör Tarım Sektörü Babasının yanında

19- Kazancınızı nerede harcıyorsunuz?

Eşime veriyorum Evin ihtiyaçları için ben kullanıyorum

Çocuklarımla eğitimi için harcıyorum Ailemde ihtiyacı olanlara veriyorum

Biriktiriyorum Diğer...

20- Kaç çocuğunuz var?

Yok 1-3 4-6 7-9 10 +

21- Sosyal güvenceniz var mı?

Evet Hayır

22- Hangi sosyal güvenlik kurumundan yararlanıyorsunuz?

() Bağkur () SSK () Emekli sandığı () Özel sigorta şirketi () Diğer...

23- Siz çalışırken çocuklarınızla kim ilgileniyor?

() Annem bakıyor () Büyük kardeşleri ilgileniyor () Bakıcı tutuyorum

() Kreşe götürüyorum () Diğer...

24- Hangi TV programlarını seyrediyorsunuz?

Programlar	Kesinlikle Evet	Evet	Kısmen	Hayır	Kesinlikle Hayır
Haber					
Yabancı film/dizi					
Yerli film/dizi					
Magazin					
Eğlence					
Yarışma					

25- Aylık et tüketiminiz ne kadar?

() 1-5 () 6-10 () 11-15 () 16-20 () 21-25 () 26-30

26- Aşağıdaki ürünleri kahvaltıda tüketme durumuna göre değerlendiriniz

Ürünler	Hiç Tüketmiyorum	Tüketmiyorum	Bazen Tüketiyorum	Tüketiyorum	Sürekli Tüketiyorum
Peynir					
Zeytin					
Yumurta					
Sucuk					
Sosis					
Salam					
Bal					
Reçel					
Tereyağı					
Süt					
Pekmez					
Ev ekmeği					
Çarşı ekmeği					
Kaymak					
Fındık ezmesi					
Domates patlıcan közleme					

27- Aşağıdaki elektronik eşyaların hangilerini evinizde kullanıyorsunuz?

	TV	Bulaşık makinesi	Çamaşır Makinesi	Elektrikli Süpürge	Buzdolabı	Müzik Seti	Elektrikli Fırın	Mutfak Robotu	VCD
Evet									
Hayır									

28- Bir günde kaç saat çalışıyorsunuz?

() 1-6 () 7-8 () 9-11 () 12 +

29- İşyerine nasıl ulaşıyorsunuz?

- İşyerine ait servisle Özel servisle Özel arabamla Toplu taşıtla
 Yürüyerek Diğer...

ÖZET

Az gelişmiş ülkelerin kalkınmasında istihdamın yeri önemlidir. Kadın istihdamı 1970'li yıllardan itibaren değişen üretim ve istihdam modellerine paralel olarak önem kazanmaya başlamıştır. Az gelişmiş ülkelerde kadın işgücü ağırlıklı olarak tarım sektöründe çalışmaktadır. Kadın işgücünün istihdam içindeki oranı ülkelerin kalkınmasında da önem arz etmektedir. Kalkınma, hem ekonomik hem de toplumsal iyileşmenin sağlanması neticesinde ülke refahının artması anlamına gelmektedir. Bu noktada kadınların eğitimleri söz konusu olmaktadır. Kadın işgücü, iyi eğitim olanaklarına sahip olduğu zaman işgücü piyasasındaki değeri artacaktır. Bunun sonucunda ise ekonomiye katkısı tek bir sektörle sınırlı kalmayacaktır.

ABSTRACT

Employment plays an important part in the development of less developed countries. Since 1970's woman labour has become more important in tandem with the changing production and employment models. In less developed communities women generally works in agriculture sector. The ratio of woman labour in overall employment has a great effect on the development of a nation. Development is the increase of nation's wealth as a result of realised economic and also social betterments. Here the education level of women becomes more important. If woman labour has better education opportunities, then it will be more valueable in the labour market. The result is that the contribution of woman labour will not be limited to one sector.

